

TYÖTTÖMYYS OMIN SANOIN

**Kehysanalyysi työttömien käyttämistä selitysmalleista ja työttömyyden vaikutuksesta
arki-elämään**

**Bastian Tammentie
Maisterintutkielma
Sosiologia
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä – Author Tammentie Bastian	
Työn nimi – Title Työttömyys omin sanoin – Kehysanalyysi työttömien käyttämistä selitysmalleista ja työttömyyden vaikutuksesta arkielämään	
Oppiaine – Subject Sosiologia	Työn laji – Level Pro gradu-tutkielma
Aika – Date Toukokuu 2021	Sivumäärä – Number of pages 120 sivua ja 1 liite
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Julkisessa työttömyyskeskustelussa esiintyy toisinaan käsitteet elämäntapatyön ja ideologinen työn, jotka viittaavat ihmiseen, joka omasta tahdostaan jättäytyy työmarkkinoiden ulkopuolelle ja hankkii elantonsa tukijärjestelmän kautta. Työttömyyttä pidetään usein paheksuttavana ja joissain tapauksissa yksinomaan työttömän laiskuudesta johtuvana. Samaan aikaan käydään keskustelua työelämän murrosvaiheesta ja epätyypillisten työsuhteiden ja työttömyyden lisääntymisestä. Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan kehysanalyysin avulla, miten työttömyys hahmottuu työttömien itsensä kokemana, ja millaisia selitysmalleja työttömät antavat työttömyytensä pitkittymiselle. Tutkimus suoritettiin laadullisena vapaamuotoisten kirjoitusten sisällönanalyysinä hyödyntäen aineiston analyysissä Erving Goffmanin kehysanalyysiä. Tutkimuksen intressit jakautuivat työttömyyden syihin kohdistuviin selitysmalleihin sekä työttömyyden näkyvyyteen arkielämässä. Opinnäytetyö selvitti työttömyyteen liitetyn stigman sekä pitkittyneen työttömyyden aiheuttamien taloudellisten vaikeuksien vaikuttavan negatiivisesti työttömien hyvinvointiin, sosiaalisiin suhteisiin ja arjesta selviytymiseen. Osa työttömistä jäi työttömiksi irtisanouduttuaan tai vanhempainvapaan myötä, mutta työttömyyden pitkittyminen kehystettiin valtaosin johtuvaksi avoimien työpaikkojen vähyydestä, työmarkkinoiden polarisoitumisesta sekä työnhaun vaikeudesta. Työnhaun motivaatioon vaikuttaa erityisesti vähentynyt luottamus viranomaisten toimintaan ja omiin työllistymismahdollisuuksiin.</p> <p>Analyysi paljasti myös työttömyyden usein ylenkatsotun positiivisen kääntöpuolen. Palkkatyön puute nähtiin myös keinona irrottautua ”oravanpyörästä” ja palautua työelämän stressistä, sekä mahdollisuutena kehittää taitoja, harrastaa ja vahvistaa sosiaalisia suhteita.</p> <p>Opinnäytetyön tulosten perusteella työttömien työhalukkuus on vahva, mutta epäluottamus instituutioihin ja omiin työllistymismahdollisuuksiin vähentävät motivaatiota hakea töitä, ja taloudelliset vaikeudet osaltaan vaikeuttavat mahdollisuuksia muuttaa työn perässä. Palkkatyön puutteessa työttömät pyrkivät kuitenkin työntäytteiseen arkeen hyödyntämällä informaalien työn muotoja, kuten vapaaehtoistyötä, ammatillisten blogien ylläpitoa sekä perheen ja suvun sisällä tehtyä työtä.</p>	
Avainsanat – Keywords Kehysanalyysi, stigma, työttömyys, köyhyys, työelämä, naiset työelämässä	
Kieli – Language Suomi	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information Ohjaaja Pertti Jokivuori, vanhempi yliopistonlehtori	

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO.....	3
2.	KEHYSANALYYSI	7
2.1	Arkielämän todellisuus	8
2.2	Kehysanalyysin vaihtelevat määritelmät	12
3.	STIGMA.....	14
4.	MIKSI TEEMME TYÖTÄ?.....	16
4.1	Työn etiikka.....	17
4.2	Protestantismi ja markkinatalouden arvokäsitys.....	20
4.2.1	Kapitalismin henkinen perusta	22
4.2.2	Kapitalismin etiikka.....	23
4.3	Protestantismin perintö	24
5.	MITÄ TYÖ ON?	25
6.	MUUTTUVA TYÖELÄMÄ.....	27
6.1	Työelämän prekarisaatio.....	28
6.2	Työn eri muodot.....	29
7.	TYÖTTÖMYYS SUOMESSA	32
7.1	Työttömyyden tyypit.....	33
7.2	Työttömyys tilastoissa	35
7.2.1	Suomalainen työttömyys tilastoina.....	36
7.3	Sukupuolierot työelämässä ja työn ulkopuolella	39
7.4	Palkkatyön kehukset	39
8.	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	41
8.1	Sisällönanalyysi	42
8.2	Huomautus kehystämisestä.....	43
9.	AINEISTO.....	44
9.1	Aineiston kuvaus.....	46
9.2	Tutkimuksen validiteetti ja aineiston arviointi	46
10.	MITEN TYÖTTÖMYYS KEHYSTYY TYÖTTÖMIEN SILMIN	49
10.1	Aineiston koodaus.....	50

11.	TYÖTTÖMYYTTÄ SELITTÄVÄT KEHYKSET.....	52
11.1	Rakenteellinen kehys	54
11.2	Oikeudenmukaisuuden kehys	67
11.3	Yksilön kehys	77
12.	ARJEN KEHYKSET.....	81
12.1	Stigman kehys.....	82
12.2	Köyhyyden kehys	85
12.3	Sosiaalinen kehys.....	98
12.4	Epävarmuuden kehys.....	101
12.5	Optimistinen kehys	103
13.	PUUTTUVAT KEHYKSET	104
14.	POHDINTA.....	105
14.1	Jatkotutkimusten tarve	107
14.2	Onko täystyöllisyyttä mahdollista saavuttaa?.....	109
15.	LÄHTEET	113
15.1	Kirjallisuus.....	113
15.2	Verkkosivut.....	118
15.3	Tilastot	119
16.	LIITTEET.....	121
16.1	Liite 1. Kirjoituskutsu.....	121

1. JOHDANTO

”Työ on aina ollut suomalaiselle tärkeä asia, niin toimeentulon lähteenä kuin elämän arvonakin. Kaikki työ on arvokasta, ja arvokasta on myös työn tavoittelu. Sen sijaan vaikeaa on ymmärtää sitä ajattelua, että tämä olisi oleskeluyhteiskunta, jossa tietoisesti jätetään omat mahdollisuudet käyttämättä ja odotetaan muiden kattavan pöydän.

Moni pohtii myös sitä, missä Suomessa kulkee yhteiskunnan ja yksilön vastuun raja. Kolmas sektori joutuu yhä pidemmälle sinne, missä yhteiskunnan tulisi olla. Yhteiskunta taas joutuu yhä pidemmälle sinne, missä oman vastuun, perheen tai lähimmäisten tulisi olla. Rajanvedossa ei tärkein saisi unohtua: ihminen ja ihmisarvoinen elämä.”
(Tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuhe 1.1.2013.)

Kun kohdalleni tuli aika suunnitella gradun aihetta, pääministeri Juha Sipilän hallituksen suunnittelema aktiivimalli oli ollut käytössä vuoden. Aktiivimalli perustui ajatukselle, jonka mukaan työttömyys on kiinni yksilön omista valinnoista, ja siten työttömien joukossa on niitä, jotka ovat perusluonteeltaan passiivisia ja ilman töihin patistelua jättäisivät hakeutumatta töihin. Niin sanotun aktiivisuusehdon täyttämiseksi pakolliseksi tuli muiden ehtojen ohella 18 tuntia työtä 65 päivän tarkastelujakson aikana tai 240 euron tienaanen yrittäjänä, muuten työttömyystukea leikattaisiin vajaat viisi prosenttia. Aktiivimalli tuli käyttöön alkuvuodesta 2018, ja lakkautettiin vuoden 2020 tammikuussa runsaan kritiikin jälkeen¹. Aktiivimalli onnistui siivoamaan työttömyystilastoja, mutta tutkimukset mallin varsinaisista työllisyysvaikutuksista jäivät laihoiksi, jopa mahdottomiksi erotella normaalin talouskasvun tuomasta työllisyyden kasvusta (VATT 2019). Aamulehden artikkelissa silloinen oppositiojohtaja Antti Rinne (sdp) kritisoi aktiivimallia sanomalla, että ”hallituksen politiikka tuntuu siltä, että halutaan laittaa työttömät polvilleen ja antaa heille niskalaukaus” (Nurmi 5.1.2018).

Kuinka tähän päädyttiin?

Sosiologi Ulrich Beckin kerrotaan todenneen, kuinka jos esiteollisena aikana eläneeltä ihmiseltä kysyttäisiin, kuka hän on, antaisi hän vastaukseksi nimensä ja asuinpaikkansa.

¹ Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen loppuraportin mukaan aktiivimalli sai osakseen kritiikkiä siitä, ettei TE-toimistojen järjestämiä palveluita ollut riittävästi saatavilla, minkä lisäksi aktiivimallin työllistymisvaikutuksia ei voitu erottaa normaalista suhdannetilanteen kasvusta. Raportissa huomautetaan myös, että palvelujen kohdentumista saattoi heikentää vääränlainen työttömien kannustaminen hakemaan palveluihin, jotka täyttävät aktiivisuusehdot mutta joilla ei ole työllistymisen kannalta vaikutusta, samalla vieden paikkoja työttömiltä, jotka olisivat voineet hyötyä palvelusta. Raportti toteaa, että vaikka malli loi pakotteisiin perustuvia kannustimia aktivoitumiseen, sen toimeenpano ei taannut palveluiden järjestämistä eikä se luonut työttömille riittäviä positiivisia taloudellisia kannustimia. (VATT 1.11.2019.) Raportissa viitataan myös aiempiin tutkimuksiin, joiden mukaan vaikeimmin työllistyvät osallistuvat usein tehotomiin toimenpiteisiin, ja vaikka yksittäisillä toimenpiteillä on positiivisia työllisyysvaikutuksia, ei lisääntyneellä aktiivoinnilla ole havaittu olevan vaikutusta työmarkkinoille siirtymiseen.

Moderni ihminen puolestaan vastaisi kertomalla nimensä ja ammattinsa. Modernille palkkatyöyhteiskunnalle tunnusomainen piirre onkin työ yksilön identiteetin ja laajemmin koko yhteiskunnan määrittäjänä.

Se, millaista työtä yksilö päätyy yhteiskunnassa tekemään, määrittelee yksilön aseman yhteiskunnassa luokkajaon perusteella mutta on yhteiskunnallisen järjestyksen kannalta toissijaista. Yhteiskunnallinen järjestys perustuu siihen, että valtaosa väestöstä tekee kokopäiväistä palkkatyötä mahdollisimman suuren osan elämästään. Järjestys on uhattuna, kun yhteiskunnan jäsenet eivät noudata palkkatyön normia. Suurimpana uhkana tälle järjestykselle on työttömyys.

Simo Aho (1988) käsittelee kirjassaan *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana* palkkatyön kehittymistä otsikon kuvaamaan asemaan teollisessa yhteiskunnassa. Työttömyyttä Aho kuvaa tilanteena, jossa palkkatyötä ei riitä kaikille yhteisöjen sisällä, vaan työvoimaa myydään ja ostetaan vapailla työmarkkinoilla. Samalla työttömille on annettu rooli, joka esiteollisessa yhteiskunnassa kuului taloon tai palvelukseen kuulumaton ryysyköyhälistö. Samoin kuin kerjäämistä alettiin paheksua protestanttisen reformin myötä, myös työttömyyttä paheksutaan osoituksena synnistä ja laiskuudesta. Mielikuvien tarkoituksena on pitää yllä palkkatyön asemaa kehystämällä palkkatyö tavoiteltavien ihanteiden kautta ja pelottelemalla työttömyydestä aiheutuvilla sosiaalisilla sanktioilla.

Palkkatyön rooli modernin yhteiskunnan peruspilarina on säilynyt ennallaan, mutta työn tekemisen tavat ovat muuttuneet 2000-luvulla siitä, millaisia ne olivat palkkatyöyhteiskunnan muodostuessa teollisen vallankumouksen aikana. Fyysinen tehdastyö on automatiikan ja digitalisaation myötä saanut väistyä vallitsevana työn muotona ajatustyön tieltä, työ- ja vapaa-ajan välinen rajanveto on hämärtynyt, ja epätyypilliset työsuhteet, kuten nollatuntisopimukset, osa-aikaiset työt ja määräaikaisuudet ovat kasvaneet. Koko työuran mittainen työsopimus on muuttunut harvinaisuudeksi. Mitään yhtä selittävää tekijää muutokselle ei voida antaa – taustalla ovat paitsi talouden kokemat muutokset ja globalisaatio, myös teknologian kehittyminen ja tehokkuuden kasvu pisteeseen, jossa työvoimaa ei yksinkertaisesti tarvita niin paljon kuin vielä kolme vuosikymmentä sitten. Palkkatyöyhteiskunta on iskenyt varpaansa hämmentävään kiveen: työtä on tehtävä, mutta työvoiman tarve on muuttunut. Työttömyyskeskustelu on jälleen kerran ajankohtainen, sillä yhä useammilla aloilla työttömyysjaksot ovat muuttumassa pysyväksi osaksi odotettua työuraa. Työttömyysastetta koskevien keskustelujen ohessa yhä

useammin on nostettu esille niitä tapoja, joilla työttömyydestä puhutaan. Miksi työttömyys sitkeästi kehystetään yksilön luonteen viaksi silloinkin kun työttömiä työnhakijoita on huomattavasti enemmän kuin vapaita työpaikkoja?² Entä miltä työttömyys syineen ja arkivaikutuksineen näyttää työttömän itsensä silmin?

Toisin kuin työttömyyteen liitetyt stereotypiat antavat ymmärtää (mikä on stereotyyppien tarkoituskin), työttömät ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, johon kuuluu korkeasti koulutettuja ammattilaisia, pitkän uran tehneitä, vastavalmistuneita, osatyökykyisiä, irtisanottuja ja vanhempainvapaalta työelämän ulkopuolelle jääneitä. Gradun innoittajana toimi yhteiskunnallisen työttömyyskeskustelun ohella *Kuka kuuntelee köyhää?* -verkosto, jonka tarkoituksena on synnyttää keskustelua köyhyydestä ja edistää köyhyyden poistamiseen tähtääviä hankkeita. Lukiessani vuoden 2019 aikana uutisia työttömien ponnisteluista aktiivimallin lähes mahdottomien ehtojen (VATT 2019) täyttämiseksi samalla, kun mielessäni pyöri tasavallan presidentin paheksunta ”oleskeluyhteiskunnasta”, mieleeni nousi kysymys: kuka kuuntele työtöntä?

Tämä opinnäytetyö on kvalitatiivinen katsaus työttömyyteen sellaisena kuin se ilmenee työttömien näkökulmasta verrattuna siihen, millaisena se yhteiskunnallisessa keskustelussa esitetään. Opinnäytetyö poikkeaa muista aiheesta tehdyistä tutkimuksista keskittymällä puhtaasti narratiivisen lähestymistavan sijaan työttömyyttä koskeviin *selitysmalleihin* hyödyntämällä sosiologi Erving Goffmanin kehittämää kehysanalyysiä. Tutkimus sisältää katsauksen palkkatyöyhteiskunnan kehitykseen ja protestanttisen etiikan rooliin tämän kehityksen aikana, jotka muodostavat yhteiskunnallisen kehyksen työttömyydelle ja työttömyyteen kohdistuville asenteille. Vapaamuotoisten kirjoitusten muodostama aineisto kerättiin valtaosin Jyväskeskuksen Työllistämisyhdistyksen sähköpostilistan välityksellä kolmen kuukauden aikana vuoden 2020 alussa ennen koronapandemian aiheuttamia sulkuja työmarkkinoilla, eikä pandemian vaikutuksia oteta tutkimuksessa huomioon.

Teoriaa ja aineistoanalyysiä työstettiin rinnakkain aineistosta esille nostettujen teemojen ohjauksessa teoreettisen viitekehyksen suuntaa. Pyrin aineistoa purkaessani antamaan aineiston puhua: en etsinyt mitään tiettyjä näkökulmia tai etsinyt todistusta valmiille teorialle, vaan

² Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2020 alussa ennen koronaviruspandemian vaikutusta työmarkkinoihin avoimia työpaikkoja oli n. 63 300. Samaan aikaan työttömiä työnhakijoita oli n. 295 000 (SVT 2020 A, D). Tilastossa ei ole huomioitu työtä vaihtavia työntekijöitä tai opiskelijoita.

muodostin teoriapohjan aineistossa esiintyvien näkökulmien kautta. Kuka kuuntelisi työtöntä, jollei tutkija itse?

Opinnäytetyön keskeisiä käsitteitä ovat *kehys*, *stigma*, *arkielämän todellisuus* sekä *kokemuksen haavoittuvuus*, jotka sisältyvät kaikki opinnäytetyön analyyttisen viitekehyksen, kehysanalyysin näkökulmaan. Laajemmalla tasolla keskeisiä käsitteitä ovat niinkään *työ*, *työttömyys* ja *työntekijä*, joihin liittyviä määritelmiä ja kehyksiä avaan myöhemmissä luvuissa.

Kehysanalyysiä käytän sisällönanalyysia ohjaavana keinona etsiessäni merkityksiä informanttien toimittamista kirjallisista dokumenteista. Menetelmänä sisällönanalyysin tarkoituksena on pyrkiä sanallisesti kuvailemaan tekstin sisältöä sekä jäsentää teksti selkeään muotoon menettämättä sen sisältämää informaatiota (Tuomi & Sarajärvi 2009). Kehysanalyysi itsessään ei tarjoa näitä merkityksiä, vaan parhaimmillaan se toimii sovellettuna aineiston jäsentelyssä. Aineiston selittämisen keinona käytetään niinkään kehysanalyysin käsitteitä ohjaamaan tulkintaa. Vaikka aineistosta nostettujen teemojen rinnalla käsitellään kyseisten teemojen taustalla vaikuttavia laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä, tutkimuksen kiinnostus painottuu aineiston muodostavien työttömien itsensä kokemukseen työttömyydestä.

Opinnäytetyön rakenne poikkeaa joiltain osin tyypillisen laadullisen opinnäytetyön rakenteesta. Esittelen aluksi tutkielmassa käytettyjä keskeisiä käsitteitä, joihin kuuluvat kehys ja kehysanalyysi sekä aineistossa vahvasti vaikuttanut stigman käsite. Erityisesti kehyksen käsitteen avaaminen mahdollisimman aikaisin edesauttaa teorialuvun näkökulman ymmärtämistä. Teorialuvussa käsitelen lyhyesti protestanttisen etiikan vaikutusta modernin palkkatyöyhteiskunnan syntyyn ja rakentumiseen, sekä kuvailen millä tavoin protestantismin perintö vaikuttaa kapitalistisessa työyhteiskunnassa vielä tänäkin päivänä. Taustoittavan luvun jälkeen avaan lukijalle työn käsitettä ja palkkatyön ainutaatuista roolia modernissa yhteiskunnassa. Luvussa kerrotaan myös työn eri muodoista ja miten työttömyys on erottamaton osa palkkatyöyhteiskuntaa. Seuraavassa luvussa käyn läpi työttömyyden eri ilmenemismuotoja sekä työttömyyden esiintymistä Suomessa tilastojen avulla. Koska opinnäytetyön käyttämä aineisto painottuu vahvasti pitkäaikaistyöttömien naisten kokemuksiin, avaan tässä luvussa myös työelämässä ilmeneviä sukupuolieroja ja niiden potentiaalista vaikutusta yksilön työuraan. Teoriaosuus havainnollistaa, kuinka yhteiskunnassa vaikuttavat normit kehystävät työn ja työttömyyden, ja kuinka nämä normit

vaikuttavat vastaavasti yhteiskunnan jäsenten tapaan suhtautua työttömyyteen ja palkkatyöhön. Tämä päättää opinnäytetyön teoriaosuuden.

Opinnäytetyön toisessa osassa esittelen lukijalle tutkimuskysymyksen, opinnäytetyössä käytetyn aineiston ja analyysimenetelmät. Aineiston analyysi jakautuu kahteen osaan: ensimmäisessä osassa käsittelen informantteina toimivien työttömien tapoja kehystää työttömyyden jatkumiseen vaikuttavia syitä, ja toisessa osassa esittelen informanttien kuvailemia työttömyyden arkielämän vaikutuksia. Lopuksi pohdin lyhyesti myös niitä selitysmalleja, joita aineistossa ei esiintynyt, sekä mitä näiden selitysmallien puute kertoo suomalaisesta työttömyydestä ja työelämästä.

Tutkimuksessa vallitseva näkökulma perustuu weberiläiseen ymmärtävään ihmistieteelliseen sosiologiaan. Ihmistieteellisessä tutkimuksessa painottuu käsitys siitä, että ihmisen toimintaa ohjaa hänen käsityksensä todellisuudesta sekä ne keinot, joilla todellisuutta muodostetaan (Niemi & Pajunen 2013). Kehykset toimivat yksilön todellisuuden selitysmalleina, ja niiden taustalla vaikuttavat yhteiskunnassa vallitsevat sosiaalisen todellisuuden normit.

Seuraavaksi aloitan teoriakatsauksen esittelemällä kehysten ja kehysanalyysin käsitteitä ja niiden roolia pyrkimyksissämme hahmottaa sosiaalista todellisuutta ympärillämme, sekä niiden soveltamista työttömyystutkimukseen.

2. KEHYSANALYYSI

Kehysanalyysin luoja pidetään kanadalaisyyntyistä sosiologi Erving Goffmania, joka omaksui kehysten käsitteen antropologi Gregory Batesonilta ja sai teoreettisia vaikutteita Harold Garfinkelin kehittämästä etnometodologisesta tutkimussuunnasta. Etnometodologiaan pohjautuvan tutkimuksen lähtökohtana ovat ne toimintamallit, säännöt ja tietovarannot, joiden kautta ihmiset hahmottavat arkipäiväänsä ja ohjaavat toimintaansa. Etnometodologia näkee ihmisen arkitoiminnan sosiaalisen todellisuuden tuottamisena: konkreettinen toiminta tuottaa todellisuutta, ja sen kautta toimintaa ympäröivän tilanteen ”näyttämön” jolla vuorovaikutuksen roolit jaetaan. (Peräkylä 1990.)

Perinteisesti kehysanalyysi rakentuu kahdelle intressille: näitä ovat sosiaalisen todellisuuden rakentuminen, eli ne prosessit, joiden avulla kehykset muodostetaan, sekä kehysten toiminta suhteessa niiden kohteisiin (Björnehed & Erikson 2018, Manning 1992). Kehysanalyysin

tehtävänä on ”kuvata niitä menetelmiä, joiden avulla yhteisön jäsenet tulevat toimeen arkielämän tapahtumien moninaisuuden kanssa ja käyttävät sitä hyväkseen” (Cuff 1980 Peräkylän 1990, 154 mukaan).

2.1 Arkielämän todellisuus

Seppälä (2018) viittaa pääasiassa historiantutkimukseen esittäessään, ettei menneitä tapahtumia ole aiheellista pitää valmiiksi jäsenyteinä tapahtumina, vaan on pyrittävä selvittämään millaisin perustein narratiivit pyritään muodostamaan. Tämä ei tarkoita jokaisen yksityiskohdan tai tosiseikan pikkutarkkaa raportoimista, vaan narratiiveja rakennetaan kausaalisten (”kuinka”), kontrasttiivisten (”miksi”) ja vallitsevien tosiasioiden vastaisten (”entä jos”) kysymysten sekä näihin perustuvia argumentteja tukevien päätelmien varaan, ja siten narratiivien selityskyky perustuu niiden keinoihin vastata näihin kysymyksiin. Narratiivit eivät subjektiivisen luonteensa vuoksi kuitenkaan sellaisenaan sovellu kausaliteettien selittäjäksi, vaan niiden selitysarvo perustuu niiden sisältämään tietoon.

Sosiaalista toimintaa voidaan pyrkiä selittämään samoilla perusteilla kuin narratiiveja ottaen huomioon, että sosiaalinen toiminta on aina sidoksissa toimijan kulttuuriin ja sosiaaliseen ympäristöön, sekä normatiivisiin instituutioihin ja hänen käytössään oleviin materiaalsiin resursseihin.

Pyrkiessämme hahmottamaan arkielämän todellisuutta ympärillämme, muodostamme ympäristömme tapahtumista erilaisia versioita, joiden pohjalta tapahtuneelle annetaan merkitys (Peräkylä 1990). Tähän tulkintakehikkoon viitataan pääsääntöisesti termillä *kehys*.

Kehys

Kehys on vaikeasti rajattava käsite, jota voisi kuvailla yksilön kulttuuristen ja sosiaalisten pohjatietojen, taustaoletusten kokonaisuuden ohjaamaksi tilanteen tulkinnaksi. Termiä *kehys* käytetään myös puhekielessä, esimerkiksi kun sanotaan, että jotain asiaa ”katsotaan tietyistä kehyksistä”. Puhekielessä *kehys* vertautuu siten tiettyyn näkökulmaan, jota voidaan rajata erilaisin kriteerein, aivan kuin taulunkehykset rajaavat kuvaa. Sosiologisista ”kehyksistä” katsottuna termiä on kuitenkin pyritty tarkentamaan tavoilla, jotka ottavat mahdollisimman kuvailevasti huomioon kehyksen roolin selittäjänä, joka nojautuu vahvasti sosiaalisen eri ulottuvuuksiin yksilön henkilökohtaisen maailmankatsomuksen kautta. Jarno

Valkonen & Kimmo Saaristo kuvaavat kirjassa Ympäristösosiologia ympäristökonfliktin käsitettä ja ilmiötä kehyksenä, joka koostuu erilaisista sosiaalisesti ja diskursiivisesti rakentuneista toiminnoista, teorioista, ideologeista ja käytännöistä (Valkonen & Saaristo 2016, 105). Vaikka Valkonen & Saaristo viittaavatkin tällä kuvauksella enemmän ympäristökonflikteihin, kuvaus sopii hyvin käytettäväksi myös itse kehyksistä sosiologisena käsitteenä. Lyhyesti ilmaistuna kehyksen määritelmäksi voidaan antaa *tulkintakehikko*, jonka avulla havainnoidulle tilanteelle tai tapahtumalle annetaan selittävä merkitys.

Sosiologiselta kannalta katsottuna kehys ei ole koskaan täysin irrallaan ympäröivästä kulttuurista ja yhteiskunnasta, sillä nämä vaikuttavat suoraan siihen, millaisia arvoja, tapoja ja ideologioita yksilö adoptoi kasvaessaan ja toimiessaan yhteiskunnassa. Näinollen yksilön henkilökohtaiset selitysmallit havaituille ilmiöille ja tapahtumille perustuvat yhteiskunnassa esiintyviin kulttuurillisiin selitysmalleihin. Esimerkiksi protestanttisessa yhteiskunnassa protestanttisen kasvatuksen saaneet ovat taipuvaisempia myös omaksumaan protestanttisen arvomaailman piirteitä omakseen, ja tulkitsemaan ympäröivää sosiaalista maailmaansa näiden arvojen kautta. Tästä syystä tässä opinnäytetyössä ei myöskään voida jättää yhteiskunnallista kehystä huomioimatta tarkastellessa työttömyyteen liitettyjä kehyksiä yksilötasolla, vaan on otettava huomioon myös ne tavat, joilla työttömyys kehystetään laajemmassa mittakaavassa.

Goffmanin oletamus on, että yksilöt tuottavat sosiaalista todellisuutta vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tästä seuraa, että sosiaalista todellisuutta voidaan pyrkiä selittämään (ja selityksestä seuraavan toiminnan kautta myös tuottamaan) soveltamalla sen tulkintaan näitä tulkintakehyksiä. Goffman kutsuu näitä kehyksiä *primääreiksi* (*primary framework*) tai pääkehyksiksi, jotka ovat verrattain vakiintuneita, usein tiedostamattomia keinoja, joiden kautta tapahtumat tehdään ymmärrettäviksi. (Heinonen & Mustonen 2006; Goffman 1986.)

Goffman katsoo primäärikehysten olevan kokonaisuus, joka muodostuu luonnollisista ja sosiaalisista kehyksistä. Luonnolliset kehykset (*natural framework*) koostuvat yksilöstä riippumattomista asioista ja ovat Goffmanin mukaan ”puhtaasti fyysisiä”, ohjaamattomia, ja hallitsemattomia (Goffman 1986, 22). Ympäristö ja sää ovat luonnollisia kehyksiä, jotka muodostavat toiminnalle taustan mutta joihin yksilön oma toiminta ei ulotu: kaupunkiympäristö tai äkillinen sadekuuro vaikuttavat siihen, millaisia valintoja toimijat tekevät, mutta kukaan yksilö ei omalla toiminnallaan saa kaupunkia muuttumaan joksikin toiseksi, tai sadetta lakkaamaan. Luonnolliset kehykset myös ohjaavat sitä kulmaa, josta

käsin yksilö päätyy kehyksensä muodostamaan vaikuttamalla yksilön käytettävissä oleviin mahdollisuuksiin.. Esimerkiksi *työmatka* voi tarkoittaa eri asiaa kaupungissa asuvalle kuin maalla asuvalle: riippuen tekemästään työstä ja käytössään olevista kulkuvälineistä, yksilö hahmottaa työmatkan tärkeyden, siihen kuluvan ajan ja tarvittavat kulkuneuvot eri tavoin luonnollisista kehyksistään käsin. Luonnolliset kehykset saavat yksilöt paitsi asettamaan havaitsemansa tilanteen tiettyyn kontekstiin, myös priorisoimaan eri asioita.

Sosiaaliset kehykset (*social framework*) voidaan tästä syystä nähdä luonnollisten kehysten vastakohtana. Sosiaalisten kehysten kantava voima on dynaaminen toimijuus. Dynaaminen toimija on altis vuorovaikutukselle, muutokselle, ulkopuolisille vaikutteille sekä sisäiselle motivaatiolle. Goffman viittaa tähän dynaamisuuteen termillä ohjatut toiminnot (*guided doings*), jotka altistavat toiminnan kohteen erilaisille sosiaalisen arvioinnin muodoille. Yksilön toimintaa voidaan arvioida riippuen siitä, missä määrin se tulkitaan esimerkiksi rehelliseksi, tehokkaaksi, taloudelliseksi, elegantiksi, tahdikkaaksi ja niin edelleen. (Goffman 1986.) Sosiaalisia kehyksiä ohjaa myös joukko kehyskohtaisia sääntöjä: shakinpeluu, toiminta liikenteessä ja tentin suorittaminen ovat kaikki sääntöjen ohjailemaa toimintaa, mutta kussakin tilanteessa säännöt ovat erilaisia. Yksilön ei ole sopivaa esimerkiksi yrittää pelata jääkiekkoa koripallon säännöillä, tai käyttäytyä hienoissa juhlissa samoin tavoin kuin omassa kodissaan.

On mahdollista väittää, että sosiaaliset kehykset ovat toimintoja, jotka esiintyvät luonnollisten kehysten muodostamaa taustaa vasten. Goffmanin oman esimerkin mukaan (1986, 24) auringonnousu on luonnollinen kehys, mutta sen aikaansaama verhojen eteen vetäminen on osa sosiaalista kehystä (tai ohjattua toimintaa). Yhtä lailla yksilön tilastoitava työllisyystilanne on luonnollinen kehys, mutta se, kuinka tähän statukseen on päädytty, on sosiaalista toimintaa, samoin kuin se, millaisin tavoin työttömän statukseen suhtaudutaan.

Selkeyden vuoksi käytän tässä opinnäytetyössä viittaan primäärikehyksiin tällä termillä tai primääreinä, ja käytän termiä *pääkehys* ainoastaan aineiston abstrahoinnin kontekstissa viitatessani aineistosta nostettujen kehysten pääluokkiin, ja termejä *alakehys* tai *teema* viitatessani pääkehysten alaisiin mahdollisiin alaluokkiin.

Sävyt ja virittäminen

Määritelmäni kehysanalyysistä perustuu laajalti sille kuvaukselle, joka siitä on annettu kirjassa *Vuorovaikutuksen sosiologia* (Goffman 2012). Tässä kehysanalyysin keskeisiä

käsitteitä ovat *sävyt* (keys) ja *virittäminen* (keying). Kaikella toiminnalla on ensisijainen kehys, joka sävyn avulla on mahdollista muuttaa joksikin toiseksi. Tätä muutosprosessia Goffman kutsuu virittämiseksi, jolla on tarkoituksella yhteys musiikkiterminologiaan. On kyse sävyistä silloin, kun jotain toimintaa seurattaessa voidaan määritellä, onko kyseessä esimerkiksi leikki vai tositilanne.

Perussävyjä ovat Goffmanin mukaan esittäminen, kilpailut, seremoniat, sekä tekninen toistaminen (erilaiset harjoitukset, simulaatiot ja tallenteet) ja uudelleenistuttaminen, joka on perussävyistä määritykseltään mahdollisesti kaikkein hankalin. Uudelleenistuttaminen pitää sisällään ajatuksen siitä, että johonkin asiaan liittyy kahdenlaisia motiiveja: niitä, jotka kuuluvat niin sanotun normaalin osallistumisen alueeseen ja niitä, jotka kuuluvat sen ulkopuolelle. Esimerkiksi tasavallan presidentin tuttavallinen vierailu koululuokassa on yksi esimerkki uudelleenistuttamisesta, sillä tässä sävytys määrittelee uudelleen sen, miten valtionpäämies kohdataan. Toinen esimerkki uudelleenistuttamisesta on oppisopimuskoulutus, jossa ammattiin kouluttautuva asettautuu jonkun ammatinharjoittajan alaisuuteen ja työskentelee koulutusta vastaan. Tällöin toiminta, joka on ammatinharjoittajalle työtä, muuntuu kisällille harjoittelumahdollisuudeksi. (Goffman 2012.) Erilaiset kuntouttavat työtoiminnot toimivat niinkään esimerkkinä työelämään sijoitettavasta uudelleenistuttamisesta: kuntouttavaan työtoimintaan osallistuva henkilö tekee samoja töitä samassa työpaikassa samoina työaikoina kuin palkattu työntekijä, mutta ei ole yrityksen palkkaama eikä siten saa tekemästään työstä palkkaan verrattavaa korvausta tai muita palkkatyöntekijälle kuuluvia etuja.

Kokemuksen haavoittuvuus

Erilaiset sävyt ja toiminnan virittäminen vaikuttavat siihen, kuinka havainnoitu tilanne tai toiminta kehystetään. Yleensä konteksti auttaa määrittämään tilanteen oikean tulkinnan ja sulkemaan pois väärän, mutta kontekstin ollessa puutteellinen havainnoitsija pyrkii yleensä tuottamaan puutteellisen informaation. Tästä seurauksena voi olla väärin kehysten muodostuminen, kun tilanne on tulkittu puutteellisesti. Tästä väärinymmärryksen mahdollisuudesta Goffman käyttää käsitettä *kokemuksen haavoittuvuus*.

Viattomampia esimerkkejä vääristä kehyksistä ovat erilaiset illuusiot, vitsit ja komediat, jotka toimiakseen tarkoituksenmukaisesti osoittavat vääräksi katsojien tilanteesta tuottamia kehyksiä. Huumori syntyy rikotuista olettamuksista, ja illuusio luo kontrastin käsityksille

mahdollisesta ja mahdottomasta. Lisäksi arkielämäämme värittävät lukemattomat pienet harhaanjohtamisen keinot, joiden avulla vääristelemme todellisuuttamme omaksi eduksemme. ”Sattumalta” järjestetyt tapaamiset jonkun tietyn ihmisen kanssa tai keskustelun johdattaminen ”aivan vahingossa” johonkin tiettyyn aihepiiriin liittyvät molemmat kehysten monimerkityksellisyyden hyväksikäyttöön tavalla, jonka tarkoituksena on saada keskustelukumppani muodostamaan tilanteesta väärä kehys antamalla ymmärtää järjestetyn tilanteen tapahtuneen luonnostaan (kts. Goffman 2012, 174).

Väärillä kehyksillä voi kuitenkin olla myös vakavampia seurauksia. Goffmanin antaman esimerkin mukaan erityistä haittaa vääristä kehyksistä voi syntyä silloin, kun niihin liittyy vallan käyttö: ”Kun yksilön kohtelu riippuu siitä, millaiseksi hänen pätevyytensä arvioidaan, ja kun hänen vastalauseensa tuota arviota kohtaan voidaan jättää huomioitta, syntyy usein vääriä kehystyksiä” joilla voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia (emt. 2012, 175). Kuuro voidaan määritellä henkisesti vajaakuntoiseksi tai pitkäaikaistyötön laiskuuttaan valtion tukia nauttivaksi. Auktoriteetin laatimiin kriteereihin pohjautuva kehys on usein voimakas ja jättää muut mahdolliset kehystykset vähemmälle huomiolle, eikä vallan epätasainen jakautuminen salli yksilön vaikuttaa hänestä muodostettuun kuvaan.

Totuttua kehystä tukee joukko tekijöitä, jotka pitävät kehyksen tasapainossa. Kyky horjuttaa näitä tekijöitä on yksi sosiaalisen vallankäytön muoto.

2.2 Kehysanalyysin vaihtelevat määritelmät

Kehysten avulla yksilö selventää itselleen, mitä kussakin tilanteessa tapahtuu kuluvalle hetkellä. Näiden tulkintojen pohjalta yksilön on mahdollista tehdä päätös omasta toiminnastaan ja jäsentää koettua todellisuuttaan. (Hill 2014, Manning 1992.) Esimerkiksi näytelmää seuraava ymmärtää lavan tapahtumat näytökseksi eikä tositapahtumaksi, ja tilanne on tulkittavissa viihteeksi. Vastaavasti kehyksiä hyödynnetään selitettäessä toisten ihmisten toimintaa. Sellaiset kehysmallit kuin ”hän oli humalassa”, ”he ovat vanhoja tuttuja” ja ”hän erehtyi henkilöstä” tarjoavat erilaisia tapoja tulkita havaittua vuorovaikutusta. Ihmiset siis rakentavat ympäristöstään erilaisia versioita, jotka heijastavat heidän tapaansa hahmottaa ympäristöään. Huomiot ympäristöstä tulevat ymmärrettäviksi vain niihin liitettyjen kehysten kautta (Manning 1992). Etnometodologi Mervin Pollner käyttää termiä *todellisuuden disjunktio* (*reality disjunctures*) viitattaessa arkielämän tilanteisiin, joissa osallistujilla on vahvasti eri näkemys siitä, mistä tilanteessa on kyse (Peräkylä 1990).

Goffman pitää *kehystä* tosiasian, sävyjen, ja virittämisen muodostamana kokonaisuutena, mutta myöhemmissä kehysanalyysiä hyödyntävissä tutkimuksissa nämä on sulautettu itse kehyksen käsitteen sisään. Sosiologi Anthony Giddens on pyrkinyt selkiyttämään Goffmanin kehyksen määritelmää hahmottelemalla kehykset ”tiettyjen sanktioiden alaisiksi” sääntöparviksi, joiden avulla toimintoja kyetään konstituoimaan ja säätelemään niin, että kukin sääntöparvi, eli kehys, tarjoaa oman määritelmänsä vuorovaikutukselle ja toiminnalle (Peräkylä 1990, 155). Peräkylä viittaa myös sosiolingvisti Deborah Tanneniin sekä Cynthia Wallatiin, jotka puolestaan kuvailevat kehystä vuorovaikutuksessa sen toiminnan määrittelijäksi, joka antaa tilanteelle merkityksensä: esimerkiksi tilanne, jossa kaksi apinaa tönivät toisiaan, saa eri merkityksen riippuen siitä, sijoittuuko toiminta kehykseen ”leikki” vai ”tappelu”. Goffmanin kehysanalyysissä Tannenin ja Wallatin kuvaus vastaisi tarkemmin sitä prosessia, jossa toiminta virittää tilanteen Y sävyyn Y_n . Goffmanin määritelmien mukaan tämä prosessi on lopulta se kehys, jonka katsoja tilanteesta muodostaa.

Kehysanalyysiä on kritisoitu siitä, että huomio kiinnittyy liiaksi sosiaalisten tilanteiden luokitteluun eikä tarpeeksi osallistuvien henkilöiden käytännössä kokemaan merkitykseen (Manning 1992), minkä lisäksi laaja käsitteellinen epätarkkuus yhtäältä mahdollistaa kehysanalyysin hyödyntämisen laajalla kentällä, mutta toisaalta tekee käsitteiden merkityksestä epätarkkoja (Björnehed & Erikson 2018).

Tämän opinnäytetyön kannalta ei ole olennaista, millaisin eri tavoin kehystä on aikojen kuluessa pyritty määrittämään, mutta kehysanalyysin ymmärtämisen kannalta on tärkeää ottaa huomioon käsitteiden määrittelyyn liittyvät näkemyserot.

Koska tutkijalla ei voi realistisesti olla käytössään kaikkia kuvailtuihin tilanteisiin liittyviä faktoja jokaisen osanottajan näkökulmasta, eikä sosiaalisesta todellisuudesta ole kenenkään mahdollista irtaantua täydellisesti, on realistista olettaa, että kehysten koodaaminen on itsessään epätäydellinen prosessi ja virheelliset tai muuten puutteelliset kehykset ovat mahdollisia. Tässä opinnäytetyössä ei kuitenkaan pyritä ottamaan kantaa vastaajien teksteistä esiin nostettujen kehysten oikeellisuutta, vaan ainoastaan tarkastelemaan näiden kehysten luonnetta.

3. STIGMA

Tämän opinnäytetyön käyttämässä aineistossa nousi vahvasti esille työttömyyteen liitetty *stigma* ja sen vaikutukset yksilön arkeen, työnhakuun ja sosiaaliseen kanssakäymiseen toisten ihmisten kanssa. Stigmaa tullaan käsittelemään tarkemmin aineiston analyysin yhteydessä, mutta käsitteen tärkeyden vuoksi on hyvä tutustua siihen lyhyesti jo nyt.

Goffmanin (1963) mukaan alkujaan stigma viittasi yksilön ruumiissa näkyvään johonkin ulkoiseen merkkiin, joka leimasi kantajansa yhteisön kannalta epäluotettavaksi, epämieluiseksi, tai muuten vältettäväksi. Tällaisia ovat voineet olla esimerkiksi rikollisille, orjille ja prostituoiduille määrätty polttomerkit ja arvet, jotka merkitsevät yksilön ihmisarvoltaan muita alhaisemmaksi.

Nykypäivänä stigmalla viitataan näkyvän merkin sijasta johonkin *stigmatisoivaan* eli yksilön häpäisevään ominaisuuteen, johon muut yhteisön jäsenet suhtautuvat syrjivästi tai vihamielisesti. Häpäisevä ominaisuus on lähes poikkeuksetta jokin valtakulttuurin arvomaailmasta poikkeava piirre, tai piirre, joka tullessaan hyväksytyksi haastaisi valtakulttuurissa vakiintuneet hyväksyttävyyden käsitykset. Goffman päätyi luokittelemaan stigman seuraavasti: heimoidentiteettiä koskevat (kuten etnisuus, uskonto, seksuaalisuus tai kansallisuus), ruumiilliset poikkeamat (kuten sairaus tai fyysinen vamma) sekä luonteen viat (kuten addiktio, mielenterveydelliset ongelmat, tai vaikka työttömyys) (Goffman 1963; Krug ym. 2019). Myöhemmin stigman määrittelyä ovat laajentaneet muiden muassa Link & Phelan (2001, Krug ym. 2019 mukaan), jotka ovat eritelleet neljä stigman muodostumisen vaihetta: ensiksi yksilöiden väliset eroavaisuudet erotellaan ja luokitellaan (1), ja näihin eroavaisuuksiin liitetään negatiivisia ominaisuuksia (2) joiden kautta muodostetaan näihin piirteisiin perustuva me/he -jaottelu yhteisön sisällä (3). Lopulta näin merkittyyhen henkilöön kohdistuu syrjintää ja statuksen menetys muiden silmissä (4).

Krugin ym. (2019) mukaan Goffmanin stigman alatyypeissä työttömyys usein luokitellaan luonteen viaksi: tähän kategoriaan kuuluvat yksilöt, joihin liitetään sen kaltaisia attribuutteja kuten heikko tahto, epäluonnollisina pidetyt mieliteot, petolliset tai joustamattomat uskomukset, sekä epäluotettavuus (kts. myös Goffman 1963).

Sovellettuna Linkin & Phelanin teoriaan, Krug ym. (2019, 2) ovat hahmotelleet työttömyyden stigman syntyyn vaikuttavat sosiaaliset prosessit seuraavasti:

1. Työttömyys nähdään estettävissä olevana ja yksilön päätäntävällässä olevana tilanteena.
2. Määritellään työttömyyttä aiheuttavat ”epämoraaliset” käyttäytymisen mallit.
3. Nämä attribuutit liitetään niiden kantajiin, jotka on eroteltu jostain toisesta sosiaalisesta ryhmästä yhteiskunnassa jo valmiiksi esiintyvien jaottelujen avulla.
4. Työttömyys määritellään työttömien omaksi syyksi ja heidät erotellaan ”meistä” ”toisiksi”, jolloin työttömän status muiden silmissä vähenee ja hän voi ajautua epäedulliseen asemaan.

Linkin & Phelanin teorian mukaan stigma liitetään usein stereotypioihin, lokerointiin, syrjintään ja statuksen menetykseen perustuville valtasuhteille (Krug ym. 2019, 2). Muiden toimesta tapahtuva syrjintä ei kuitenkaan aina ole olennainen osa stigman syntyä tai ilmenemismuotoa. Krug ym. (2019, 3) viittaavat myös Deaconiin (2006), jonka mukaan stigman negatiiviset vaikutukset yksilön minäkuvalle voivat johtaa yksilön joutumiseen epäedulliseen asemaan ilman, että henkilöön kohdistuu varsinaista syrjintää. Yksilö voi päätyä leimaamaan itsensä (engl. *self-stigma*) sisäistämällä stigmaan liitetyt negatiiviset attribuutit omaan identiteettiinsä (*identity stigma*), tai hän voi tunnistettuaan itsessään stigman olettaa saavansa negatiivista kohtelua muilta (*treatment stigma*). Molemmat itseleimaamisen tai omaksutun stigman muodot ovat pohjimmiltaan lähtöisin yksilön itsensä muihin kohdistuvista ennakko-oletuksista, jotka eivät vaadi tuekseen syrjintää muiden toimesta, vaan yksilö päätyy eristämään itsensä yhteisön ulkopuolelle. (Emt. 2019.)

Stigmasta voi myös kanavoitua yksilön elämässä syntipukki ja selitys kaikille häntä kohdanneille vastoinkäymisille, myös niille, joilla ei ole stigmaan mitään suoraa yhteyttä. Esimerkiksi onnettomuuden seurauksena tai synnynnäisenä ominaisuutena poikkeava ulkonäkö, joka leimaa yksilön muiden silmissä vammaiseksi tai muutoin erilaiseksi, muotoutuu helposti yksilön mielessä perimmäiseksi syyksi arkielämän ja sosiaalisille vastoinkäymisille, ja saattaa näin pyrkiä saavuttamaan sairautellaan sekundäärihyötyä, jonka avulla hän voi vapautua sosiaalisista velvollisuuksista tai saada osakseen huomiota. Kuitenkin mikäli poikkeavuus korjataan, kirurgisesti tai muilla keinoin, yksilölle valkenee, etteivät hänen elämässään läsnä olleet ongelmat ole kadonneet sen mukana. Tästä seuraa usein ristiriita yksilön identiteettien -stigmatisoidun ja hyväksytyin- välillä. Yksilö voi tukeutua stigmaansa ongelmiansa aiheuttajana niin paljon, että vastoinkäymisten hallinta ilman stigmaa voi osoittautua kestävämmäksi. (Goffman 1963.)

Stigmatisoitu henkilö pyrkii usein kaikin tavoin peittelemään stigmaansa ja pääsemään siitä eroon. Stigman ominaisuuksiin kuitenkin kuuluu, että se leimaa kantajansa enemmän tai vähemmän lopullisesti. Tämä johtuu siitä, että stigma saa alkunsa vuorovaikutuksessa. Mikä tahansa attribuutti ei itsessään stigmatisoi kantajaansa, vaan kyseinen piirre saa roolinsa yksilöä häpäisevänä tai yksilöä hyödyttävänä tekijänä riippuen vuorovaikutustilanteesta (kts. Goffman 1963). Esimerkiksi työttömyys ei ole itsessään positiivista tai negatiivista: palkkatyön puute on lähtökohtaisesti neutraali tila. Työttömyys voi olla yksilöä hyödyttävää esimerkiksi silloin, kun yksilö haluaa omistaa valtaosan ajastaan jollekin palkkatyöhön liittymättömälle toiminnalle, kuten vapaaehtoistyölle, ystävien tai sukulaisten avustamiselle, harrastuksille, politiikalle jne. Häpäiseväksi tekijäksi työttömyys muuttuu silloin, kun sosiaalisen tilanteen ehdot sanelevat sen sellaiseksi. Näitä ovat esimerkiksi yhteiskunnassa vakiintuneet käsitykset hyväksyttävästä työllisyysstatuksesta tietynikäisille ihmisille, pienituloisuus ja sen asettamat rajoitukset, tai yksilön omat arvot, jotka ovat vahvasti ristiriidassa työttömän statuksen kanssa. Toisin sanoen, jos jokin attribuutti (esimerkiksi työttömän status) ymmärretään yhteiskunnassa häpäiseväksi tekijäksi, se pysyy sellaisena niin pitkään, kunnes sosiaalinen konsensus muuttuu. Näin on käynyt esimerkiksi homoseksuaalisuuden kohdalla, joka luokiteltiin Suomessa rikokseksi vuoteen 1971 asti ja sairaudeksi vuoteen 1981, mutta jota ei enää länsimaisessa valtakulttuurissa pidetä yksilöä häpäisevänä piirteenä (poikkeuksena toki jotkin ryhmät tai sosiaaliset tilanteet).

4. MIKSI TEEMME TYÖTÄ?

Esiteollisen ajan Euroopassa omaisuudeton väestö työskenteli ja sai elantonsa säätyläistalouksien jäsenenä tai itsenäisinä mäkitupalaisina. Simo Aho (1988) on kuvaillut esimodernin väestön olevan joutilaina pyhäpäivinä ja niinä aikoina, kun työtä syystä tai toisesta on vähemmän, mutta varsinaista työttömyyttä sanan nykyisessä merkityksessä ei tunnettu Suomen sanakirjoissa ennen 1860-lukua. Lähtökohtaisesti joutilaina olivat tuohon aikaan lähinnä yläluokka sekä työtä tekemätön köyhälistö, jotka ansaitsivat elantonsa lähinnä kerjäämällä –esimodernina aikana täysin hyväksyttävällä tavalla. Ahon mukaan käännekohta tapahtui protestantismien ihanteiden levitessä 1500-1600 –lukujen aikana, jolloin vallitsevien ihanteiden perusteella köyhyys ja joutenolo näyttäytyivät rikollisuuteen verrattavina, itseaiheutettuina ja syntisinä tiloina jotka vaativat välttämättömiä

korjaustoimenpiteitä. Ahon mukaan (emt.) ensimmäistä kertaa alettiin laajemmin ajatella, että jotkut ihmiset tekevät liian vähän työtä.

Koska tämä opinnäytetyö keskittyykin tarkastelemaan, millä tavoin työttömyys on läsnä ja tulee ymmärrettäväksi työttömien arjessa, on tulosten analyysin kannalta olennaista tutustua tarkemmin työn rooliin suomalaisessa yhteiskunnassa. Työttömyydestä ei ole mahdollista keskustella riittävän tarkasti, mikäli jätetään huomioitta ne olosuhteet, joissa työttömyyttä esiintyy, miksi sitä esiintyy, ja missä eri muodoissa, sekä miksi työttömyyttä pidetään lähtökohtaisesti paheksuttavana poikkeuksena, jonka oikaisemiseen on käytettävä yhteiskunnan resursseja. Toisin sanoen on ensin tutustuttava niihin keinoihin, joilla yhteiskunta kehystää työn ja työttömyyden, sillä nämä makrotason kehykset antavat muotonsa yksilöiden muodostamille mikrotason kehyksille.

Myöhemmissä luvuissa esittelen työn ja työnteon saamia eri muotoja, ja mistä muodoista puhumme, kun puhumme työllisyydestä ja työttömyydestä. Lisäksi käsittelen modernia työelämää koskettavia muutoksia ja näihin muutoksiin pohjautuvaa prekarisaatiota ja epävarmuuden kasvamista työmarkkinoilla ennen kuin siirryn tarkastelemaan työttömyyttä tilastojen ja työttömyyden eri ilmenemismuotojen kautta.

4.1 Työn etiikka

”Kuka ei tahdo työtä tehdä, ei hänen syömänkään pidä.”
Paavali (2. Tessalonikalaiskirje 3:2.)

Moderni yhteiskunta on rakentunut työnteon ympärille. On tavallista kysyä jo leikki-ikäisiltä lapsilta, mitä he ”haluaisivat olla isona”, jolla viitataan erityisesti jossakin tietyissä ammatissa toimimiseen, ja usein lapset osaavat vastata odotusten mukaisesti. Peruskoulun viimeisinä vuosina oppilaita valmistellaan työelämään opintojenohjauksella, jonka tarkoituksena ei ole niinkään ohjata nuorta parhaillaan meneillään olevissa opinnoissa vaan kartoittaa osaamistasoa ja mielenkiintoa tulevia ammatti- tai korkeakouluopintoja varten. Samoihin aikoihin nuoria kannustetaan konkreettiseen työntekoon *Tutustu työelämään ja tienaa* (TTT) -harjoittelujen sekä kesätyökampanjoiden kautta,³ ja peruskoulun jälkeen nuoriin kohdistetaan oletus vuosittaisesta kesätöiden tekemisestä. Myös kouluissa lisääntyneet yrittäjyysopinnot kannustavat nuoria työllistämään itse itsensä. Opintojen jälkeen yksilön

³ Kts. esim. <https://www.kunkoululoppuu.fi> 7.2.2020

oletetaan siirtyvän toimimaan täysipäiväisesti joko yrittäjänä tai palkkatyössä aina eläköitymiseen asti.

Työn tarkoituksena ei modernissa yhteiskunnassa ole ainoastaan toimeentulon turvaaminen, vaan työ on mahdollista nähdä myös voimavarana, joka mahdollistaa yksilölle laajentuneen sosiaalisen verkoston, ammatillista ja sosiaalista arvostusta, sekä ammattitaidon hyödyntämisen ja kehittämisen. Tammelin & Mustosmäki (2017, 114) kutsuvatkin työtä ”käyttöliittymä[ksi] yhteiskuntaan”. Työn teko on yhteiskunnassa toimimista. Työttömyys asettuu näissä elämänkulun kehyksissä poikkeavuudeksi.

Marja Ylönen ja Tapio Litmanen (2016) käsittelevät modernin ihmisen etäännyntä luontosuhdetta Karl Marxin vieraantumisen teorian kautta, jota Marx hahmotteli muiden muassa tunnetuimmassa teoksessaan *Pääoma* (1863). Ylönen ja Litmanen mukaan vieraantumisen syyt ovat johdettavissa ihmisen lajityypilliseen olemukseen, joka erottaa ihmiset muista elollisista ”luovaksi, tiedostavaksi ja sosiaaliseksi” (em. 2016, 55) olennoksi, jonka olemukselle keskeistä on työ. Marxin mukaan nimenomaan työn kautta ihminen toteuttaa luovuuttaan ja on kosketuksissa luontoon. Luonnosta vieraantuminen yhteiskunnan teollistumisen, kapitalismin ja siihen kuuluvien yksityisomistuksen ja palkkatyön myötä on siten ihmisen erkaantumista myös lajiolemuksesta, luonnosta ja toisista ihmisistä, ja näiden suhteiden esineellistämistä. Esineellistäminen johtaa ennen pitkää niin luonnon kuin toisten ihmistenkin pitämiseen teollisten tuotantoprosessien raaka-aineina, joiden työn tuotokset ”saavat vieraan voiman ja ulkoisen mahdin luonteen suhteessa tuottajiinsa” (Ylönen & Litmanen 2016, 56). Marxin ja Engelsin näkemyksissä huomiota herättävää ei kuitenkaan ole luonnosta ja luonnon tilasta etäännyminen, vaan työn roolin muuttuminen teollisessa, kapitalistisessa yhteiskunnassa.

Työ ei modernina aikana ole vain keino muuttaa yksi tai useampi raaka-aine joksikin tuotteeksi, jota voidaan sittemmin kuluttaa, ostaa tai myydä: työstä itsestään on tullut markkinavoimien alainen raaka-aine, johon kohdistuvat samat oston, myynnin sekä jalostamisen periaatteet. Arkikieleen vakiintuneet käsitteet kuten *uraputki* ja *uralla eteneminen* esittävän työn tuotteena, jonka arvoa on mahdollista kasvattaa kehittämällä sitä paremmaksi. Työ saa lisäarvoa muiden muassa työsopimuksen pituudesta sekä eri työn tyypeille annetuista lähtöarvoista, jotka määrittelevät tietyn tyyppisen työn arvokkaammaksi kuin jonkin toisen perustuen pitkälti yhteiskunnan rakenteeseen ja luokkajakoon: yläluokan kanssa assosioidut työn muodot, joihin yleensä sisältyy korkeakoulutus, saavat suuremman

arvon kuin matalan koulutuksen alat riippumatta työn konkreettisista yhteiskunnallisista vaikutuksista.

Juha Siltala (2007, 16) käyttää käsitettä *työn vaihtosuhte*, jota hän käyttää tarkoittamaan niitä työn ehtoja ja työn määrää, joiden kautta voidaan saavuttaa ”säällinen elämä”. Säälliseen elämään katsotaan kuuluvaksi muihin verrattava aineellinen elintaso, vapaa-ajan määrä sekä riittävä hyvinvointi. Samassa yhteydessä Siltala viittaa sosiologi Oskar Negtiin, joka hahmottaa työn vaihtosuhteen ”toisten tarkoituserien” palvelemisen (eli pääoman arvonlisäyksen) ja eletyn, ”ihmisenä olemisen” ajan tasapainottelun kautta: mitä enemmän aikaa ja energiaa ihminen käyttää pääoman kasvattamiseen tähtäävään työntekoon, sitä vähemmän ihmisarvoista elämää hän saa vaihdossa. Yksilön intresseihin kuuluu siten pyrkimys hallita vaihtosuhdetta itselleen mahdollisimman edullisesti. Yhtenä keinona tähän on työssä kehittymisen kautta tapahtuva työn tehostaminen, jolloin työn suorittamiseen kuluu vähemmän aikaa. Kyky vaikuttaa työskentely-ympäristöön sekä työhön käytettävään ajan ja energian määrään lisäävät työntekijän ihmisarvoa ja vahvistavat yksilön kuvaa itsestään kunnioitettuna persoonana. Kunnioituksen ja oman arvon kokemus antavat yksilölle luvan tinkiä vaihtosuhteesta käytyä kauppaa edukseen ja kieltäytyä myymästä työpanostaan mihin hintaan tahansa. (Kortteinen 1992, Siltalan 2007, 17, mukaan.)

Pyrkimys hyödyn maksimointiin ja kulujen minimoimiseen on osa *rationaalista toimintaa*, jolle moderni markkinatalous ja sitä kannatteleva kapitalismi rakentuvat. Kapitalistiselle yhteiskunnalle on tyypillistä korostaa ahkeraa työntekoa pitkien työurien ja yrittäjyyden kautta, sekä eritoten kannustaa ihmisiä samanaikaisesti sekä kuluttamaan että kerryttämään varallisuutta. Yritykset vastustaa vallitsevaa kapitalistista ideologiaa leimataan helposti uhkaksi yhteiskuntajärjestykselle.

Teemme työtä, koska meille on kerrottu työn tekemisen olevan meille paitsi luonnollista, myös palkitsevaa, sekä moraalisesti oikein. Työn ja voitontavoittelun arvoa korostava etiikka ei kuitenkaan olisi ottanut tuulta siipiensä alle mikäli se olisi ristiriidassa muiden yhteiskunnassa elävien moraalikäsitysten kanssa. Etenkin suomalaisen mentaliteettiin istuu hyvin ajatus raatamisesta ja raskaasta työstä selviytymisestä ”sisun” avulla, samoin kuin ajatus omaan asemaan tyytymisestä ja oman elannon turvaaminen omalla työllä. Nämä ajatukset eivät kuitenkaan ole suomalaiselle yhteiskunnalle ainutlaatuisia, vaan juontavat juurensa protestantismien aatteista, jotka vuorostaan ovat luoneet pohjan koko modernille työkuultuurille ja sen arvoille.

4.2 Protestantismi ja markkinatalouden arvokäsitys

Max Weber katsoi länsimaisen markkinatalouden ja yrittäjyyden arvomaailmojen pohjautuvan protestanttiseen uskonpuhdistukseen, joka sai alkunsa Saksassa 1500-luvulla. Weber esitteli teoriansa teoksessaan *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, jonka alkuteos julkaistiin vuonna 1905. Teos kuvaa 1800- ja 1900-luvulla syntyneitä talouseetosta, jonka aatepohja on vahvasti sidottu protestanttisiin arvoihin. Protestantismin ydinajatuksena on, että ”maallisten velvollisuuksien täyttäminen on ainoa tie elää Jumalalle otollisesti” (Weber 1980, 58)⁴. Tälle eetokselle Weber antoi nimen *kapitalismin henki*. (kts. Eskelinen 2003; Weber 1980.)

Kapitalismin henki on irrallinen käsite modernista kapitalismista ja kapitalistisesta talouseetoksesta yleensä. Kapitalismille usein kerrotaan olevan ominaista hyödyn tavoittelu ja rahallisen voiton maksimointi, mutta Weberin mukaan pelkkä hyödyn tavoittelu ei itsessään ole kapitalismia. Rahallisen voiton tavoittelu on pyrkimys, joka on läsnä useimmissa ammateissa lääkäreistä ryöväreihin ja lahjottavista virkamiehistä uhkapelaajiin. *Kapitalismin* määrittävänä tekijänä on ensinnäkin pyrkimys aina uuteen voittoon. Yksittäinen onnistuminen ei riitä, vaan yrityksen on kyettävä tuottamaan voittoa yhä uudestaan ja siten saavuttamaan *kannattavuuden*, mikä on kapitalistisen yrityksen olemassaolon elinehto. Toiseksi, kapitalistisessa talousjärjestelmässä voiton on tapahduttava vaihtomahdollisuuksien kautta (verrattuna esimerkiksi väkivalloin saavutettuun voittoon, joka noudattaa omia lakejaan). Kolmanneksi, voitontavoittelun on oltava rationaalista, mikä edellyttää pääomalaskelmien tekoa. Laskelmien tähtäimenä on saada tilinpäätöksessä yrityksen tase ylittämään pääoma (eli ylittää vaihtoon käytettyjen hyödykkeiden arvo, ts. ansaita enemmän rahaa tai hyödykkeitä kuin mitä yritys on kuluttanut). (Eskelinen 2003; Saaristo & Jokinen 2010; Weber 1980.)

Nämä kolme piirrettä tekevät länsimaisesta kapitalismista erityisen. Maailmaan on aina mahtunut erilaisia yrityksiä hyötyä ja tuottaa voittoa, mutta historiallisesti tällainen toiminta on ollut lyhytjänteistä ja irrationaalista, jopa väkivaltaista orjuuttamista. (Saaristo & Jokinen 2010.) Saaristo & Jokisen mukaan kapitalistinen voitontavoittelu ei kuitenkaan voi selviytyäkseen perustua pakkoon perustuvaan työhön, sillä kapitalismin logiikka edellyttää, että työvoiman on mahdollista vaihtaa työnantajaa ja paikkakuntaa. Tilanteessa, jossa

⁴ Tämän opinnäytetyön kannalta ei ole olennaista käsitellä tarkemmin protestantismin synnyn tarkempia vaiheita tai sen eri suuntauksia. Pyrin kuvaamaan protestanttista etiikkaa pääpiirteiltään niiltä osin, kuin on tarpeen myöhempien lukujen kannalta.

työvoima ei voi kieltäytyä työstä tai ei kykene vapaasti valitsemaan työskentelypaikkakuntaansa, toimintamalli on kapitalistisen talousjärjestelmän hengen vastaista.

Pakottamisen sijaan modernin länsimaisen kapitalismin menestys perustuu sen talousjärjestelmää ja valtiota laajemmille ulottuville yhteiskunnan alueille kulttuurin ja persoonallisuusjärjestelmän tasolla tapahtuneen *rationalisoitumisen* eli järkiperaistymisen kautta⁵. Rationalisoitumisen peruspiirteitä on ympäröivän maailman muuttaminen mitattaviksi resursseiksi, joita voidaan laskea, jakaa, säästää ja kuluttaa (Aho 1988, 51).

Rationaalista toimintaa eivät harrasta vain valtaapitävät instituutiot ja yritykset, vaan myös niiden alaisuudessa toimivat yksilöt ja ryhmät, joiden intressit ovat usein ristiriidassa. Yritykset pyrkivät maksimoimaan tuottoensa teettämällä työntekijöillään maksimimäärän työtä minimikustannuksin, kun taas työntekijät pyrkivät pääsemään tavoitteeseensa mahdollisimman pienellä työmäärällä ja lyhyellä työajalla (kts. Aho 1988). Työaikakiista on yksi keskeisimmistä palkkatyöväestön ja työnantajien välillä käydyistä kamppailuista. Suomessa työajan lyhentymisestä päästiin lopulta sopuun yhtä lailla rationaalisen toiminnan kautta, kun tuotannon nettoarvo kaksin- tai kolminkertaistui työntekijää kohden tunnissa työajan lyhentyessä 13 tunnista kymmeneen ja lopulta kahdeksaan 1917. (Aho 1988.)

Rationaalisesti toimiva byrokraatia toimii huomattavan tehokkaasti, mutta kykenee saavuttamaan mainitun tehokkuuden vain vieraantumalla ihmisten välisistä persoonallisista eroista ja arvoista (Saaristo & Jokinen 2010). Tämä on tärkeää pitää mielessä kun otetaan huomioon, että modernisaatiota edeltänyt länsimaisen yhteiskunnan rationalisoituminen ei rajoitu vain talouselämään, vaan on myös levinnyt paitsi kulttuurin, myös moraalin rationalisoitumiseen. Järkiperaistetty moraalit on Saariston ja Jokisen (2010, 45) mukaan ”tarkoin jäsentynyt, erilaisten opinkappaleiden ja peruslauseiden muodostama tieteellistetty kokonaisuus”, joka rationalismin periaatteita noudattaen pyrkii karsimaan pois kaikki ne tarpeet, joita ei voi kalkylöidä. Esimerkiksi vapaa-aika menettää arvonsa silloin, kun sitä ei

⁵ Rationaalisen toiminnan Weber jakaa kaikkiaan neljään ideaalityyppiin: traditionaaliseen toimintaan (sisäistetyt tavat, tottumukset ja uskomukset), affektiiviseen rationaalisuuteen (tunteiden säätelemä toiminta), arvorationaalisuuteen (sitoutuminen johonkin uskonnolliseen, esteettiseen tai eettiseen arvopäämäärään) sekä päämäärärationaalisuuteen (tavoitteen saavuttaminen mahdollisimman tehokkaasti). Viimemainitulle sukua on kapitalismin kannalta tärkeimmäksi rationaalisuuden muodoksi noussut toimintana korostuneen epäpersoonallinen ja abstrakti *formaali rationaalisuus*, jossa yksilöt pyrkivät saavuttamaan toivotun päämääränsä laskelmoimalla tilanteen vaatimat edellytykset mahdollisimman järkevästi kiinnittämättä huomiota eettisiin kysymyksiin. Formaali rationaalisuus pyrkii vaikuttamaan ympäröiviin arvoihin samalla pyrkien itse säilymään niiden vaikutusten ulkopuolella. (Saaristo & Jokinen 2010.)

voida hyödyntää resurssina. Vapaa-ajan teollisuus rakentuu juuri tälle ideologialle arvottaa ei-työntekoon käytettävä aika myymällä erilaisia ajankäytön tapoja, joihin tarttumattomuutta voidaan hyvinkin helposti kritisoida ”ajan tuhlaamiseksi”, ”sohvalla lojumiseksi” tai jopa ”laiskuudeksi”.

4.2.1 Kapitalismin henkinen perusta

Weber painottaa kirjassaan, että kapitalismin hengen kulttuurillista tai uskonnollista perustaa ei voida rajata mihinkään tiettyyn uskonpuhdistuksen saamaan muotoon, eikä kapitalismin henki itsessään ole uskonnollinen liike. Sen sijaan kapitalismin hengen ja uskonpuhdistuksen välinen yhteys tarkentuu kysyttäessä, mitkä kapitalismin kulttuurilliset puolet on mahdollista palauttaa uskonpuhdistukseen ja sen kautta syntyneisiin arvokäsityksiin. Näitä yhteneväisyyksiä Weber löytää muiden muassa ammattietikasta ja uskonnollisista arvoista, jotka omasta puolestaan vaikuttavat materiaalsen kulttuurin kehitykseen.

Tästä väistämättömän mosaiikkisesta taustasta huolimatta suurimmat yhteneväisyydet kapitalismin ja protestantismin arvojen välillä rakentuvat kalvinistisen ennaltamääräämisopin tulkinnoille. 1500-luvun alkupuolella eläneen Jean Calvinin näkemyksen mukaan Jumala on ennalta säätänyt yhden ihmiset pelastetuiksi ja toiset kadotukseen tuomituiksi, eikä ihminen omalla toiminnallaan voi kohtaloonsa vaikuttaa. Weber teoretisoikin, että pelko omasta kohtalosta sai ihmiset etsimään maanpäällisestä elämästä merkkejä, joiden perusteella he tietäisivät, kumpaan ryhmään he kuuluvat. Sekä Calvin että Martti Luther korostivat työntekoa merkitystä siveellisenä ja Jumalaa kunnioittavana, mutta Calvin vei tulkintansa pidemmälle: vaikka menestystä työssä ei voitu itsessään pitää selvänä merkinä pelastumisesta, tarkoitti se kuitenkin, että Jumala oli siunannut menestyjän toiminnan. Kalvinisteille ahkera työnteko ja menestyksen tavoittelu muotoituivat merkiksi valittuihin kuulumisesta, ja vähäinkin joutilaisuus tai hairahtuminen pois pääoman kartuttamisesta merkiksi kadotukseen joutumisesta. (Saaristo & Jokinen 2010.)

Kalvinismilla on tämän johdosta olennainen rooli kapitalismin hengen muovautumisessa, sillä luterilainen oppi ei olisi sallinut rahallisen voiton tulkintaa merkiksi Jumalan siunauksesta ja siten sen ihannointia (Eskelinen 2003). Lutherin kirjoituksissa korostui kutsumustyön merkitys: yksilön tuntema kutsumus ammattiin oli tulkittavissa jumalalliseksi

johdatukseksi, ja on siten siveellisyyden kaikkein korkein muoto. Munkkien askeettisen elämäntavan Luther näki egoistisena ja maallisia velvollisuuksia karttelevana, kun taas maallinen kutsumustyö on paitsi välttämätöntä myös lähimmäisenrakkauden osoitus. Lutherin näkemyksen mukaan paheksuttavaa on sekä työstä kieltäytyminen että liiallinen menestyksen tavoittelu: kunkin ihmisen oli tykönsä tyydyttävä ”jokapäiväiseen leipäänsä” säätyensä mukaan ja jätettävä voitontavoittelu jumalattomille (Mangeloja 2018; Weber 1980, 60). Suurin synty on ajan haaskaus: protestanttisen näkemyksen mukaan vain toiminta palvelee Jumalan kunnian lisäämistä, ja tätä työtä ihmisen tulee tehdä ”niin kauan kuin päivää riittää” (Mangeloja 2018, 116) eikä kallisarvoista aikaa tule tuhata joutenoloon, ylellisyyteen tai lepoon enemmän kuin terveyden vuoksi vaaditaan. Erityisesti puritaanista etiikkaa ajanut Richard Baxter saarnaa teoksissaan jatkuvan ja vaativan ruumiillisen tai henkisen työn hyveistä, ja julistaa Paavalia mukailleen työhaluttomuuden olevan ”puuttuvan armontilan oire” (emt. 117). Myös Luther asetti tavoitteeksi yhteiskunnan, joka kannustaisi työntekoon, koulutukseen ja sosiaalihuoltoon, ja jossa kenenkään ei tarvitsisi kerjätä elääkseen. Luther myös tuomitsi ankarasti laiskuuden: ”*Ei sovi että yksi vetelehtii laiskana toisen kustannuksella. Ei Jumala ole määrännyt ketään elämään toisen tavaroista, paitsi saarnaajien ja hallitsevien pappien heidän hengellisen työnsä vuoksi*” (Luther WA 6, 451, 15–17 Mangelojan 2018, 94, mukaan).

4.2.2 Kapitalismin etiikka

Luterilaisen opin mukaan ihmisen on Jumalaa kunnioittaakseen toimittava ammatissa, johon kaitselmus on hänet johdattanut, piittaamatta maallisen omaisuuden kartuttamisesta yli sen, mitä ihminen elääkseen tarvitsee. Kalvinistisen opin mukaan sen sijaan olennaista ei ole, missä ammatissa ihminen työtä tekee, vaan tehdyn työn määrä ja vahvistuksen saaminen sielun pelastumisesta kerryttämällä omaisuutta. Toisin kuin luterilaisuus, joka sallii yksilön satunnaisen hairautumisen pois oikealta polulta, kalvinismi painotti yksilön olevan täydellisesti vastuussa omasta pelastumisestaan tekemällä ankarasti työtä, jonka kautta Jumalan arvon voi saavuttaa. Yksittäiset suoritukset ja onnistumiset eivät riittäneet, vaan vaadittiin järjestelmällistä toimintaa, jossa maallinen elämä on rationalisoitu metodiksi saavuttaa tuonpuoleinen armo. (Eskelinen 2003, Weber 1980 84-86.)

Eskelinen (2003) toteaa, ettei moderni kapitalismi ja yrittäjäkulttuuri olisi voinut syntyä yksin luterilaisten oppien perusteella. Luterilainen (ja myös katolinen) katuminen, syntien

tunnustaminen ja niiden anteeksisaaminen eivät sovi kalvinistiseen katsantoon, joka painottaa yksilön omaa vastuuta onnistumisestaan ja epäonnistumisestaan usein eriarvoisista lähtökohdista huolimatta – ovathan nämä eriarvoisuuden osoitukset yhtä lailla tulkittavissa merkeiksi armosta ja sen puutumisesta. Yksilön vastuu muodostui näin yhdeksi kapitalistisen etiikan peruskivistä.

4.3 Protestantismin perintö

Kalvinilainen yksilön vastuu ja luterilaisen armo-opin väheksyminen ovat elinvoimaisia aatteita vielä 2000-luvun hyvinvointivaltioissa, joiden tehtäviin kuuluu julkisen vallan (valtio ja kunnat) tukemien terveys-, koulutus- ja sosiaalipalvelujen takaaminen⁶. Vaikka hyvinvointivaltion tarkoituksena on köyhyyden ja eriarvoisuuden vähentäminen valtion tukeman sosiaaliturvan kautta, on kaikissa sen malleissa havaittavissa selkeitä piirteitä kalvinistisen etiikan mukaisesta ideologiasta joka vastustaa niin kutsuttua ”ansaitsematonta hyväntekeväisyyttä”. Toisin sanoen julkinen valta takaa yksilölle hyvinvointipalveluja samalla asettaen rajoitteita sille, kenet se hyväksyy näiden palvelujen piiriin. Esimerkiksi konservatiivis-korporatistisessa hyvinvointivaltion mallissa (Esping-Andersenin luokittelun mukaan) sosiaaliturvan edellytyksenä on työssäkäynnin takaamaan vakuutukseen. Pohjoismaisen mallin, johon Suomikin kuuluu, universaalius kattaa lähtökohtaisesti koko väestön varallisuudesta ja työllisyysstatuksesta huolimatta, mutta pääsy sosiaaliturvan piiriin on silti rajattu. (Kantola & Kautto 2002.) Esimerkiksi työttömyyden aiheuttamia menoja kattamaan tarkoitettu työttömyysturva edellyttää hakijan olevan aktiivinen työnhakija, joka on lisäksi sitouduttava ottamaan vastaan tarjotun työn tai koulutuksen tai osallistumaan ”työllisyyttä edistäviin palveluihin” (TE-palvelut 9.3.2021). Työttömyysetuuden kesto on myös rajattu noin 400 päivään. Lisärajoitteita työttömyysetuuden maksamiseen tuovat varusmiespalvelus ja sairaalahoito.

Vastahakoisuutta vastikkeettoman sosiaaliturvan tarjoamiseen korostaa sosiaalietuuksien rahallinen arvo, jota julkisessa keskustelussa on usein moitittu liian suureksi ja siten passivoivaksi, ja erityisesti Suomen oikeistopuolueet ovat toistuvasti esittäneet sosiaalietuuksien leikkaamista. Kuitenkin Suomi on toistuvasti saanut Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitealta moitteita perusturvan, etenkin työttömyysturvan, liian alhaisesta tasosta (Ihmisoikeusliitto 15.6.2018). Lisäksi työttömyysturvalla on todettu olevan suora

⁶ Tieteen termipankki 9.3.2021: Oikeustiede: hyvinvointivaltio.

yhteys myönteiseen talouskasvuun: amerikkalainen tutkimus ennusti jokaisen työttömyysturvaan käytetyn dollarin vahvistavan taloutta kahdella dollarilla, ja totesi työttömyysturvajärjestelmän olevan yksi tehokkaimmista lamanjälkeisistä talouden elvyttämiskeinoista (Vroman 2010).

Tästä huolimatta kalvinistinen usko yksilön omaan vastuuseen elannostaan elää vahvana, ja työttömyysturva nähdään yhä helposti haittana, josta on joko päästävä eroon kokonaan tai jota on vähennettävä entisestään, ja näin ”kannustaa” ihmisiä hakemaan töitä. Se, mikä yhteiskunnassa ollaan valmiita luokittelemaan riittäväksi työksi, ei ole kuitenkaan itsestään selvää.

5. MITÄ TYÖ ON?

Olen esitellyt lyhyesti työn asettumista yhteiskunnan arvomaailmaan, mutta mitä *työllä* oikeastaan tarkoitetaan? Millainen toiminta lasketaan työnteoksi? Entä mitä eroa on työllä, palkkatyöllä, ja vain työläällä toiminnalla? Milloin työ muuttuu työttömyydeksi, ja voiko työttömyys olla työntäytteistä? Näihin kysymyksiin ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta, sillä työn käsitettä itsessään ei ole määritelty erityisen tarkasti, jolloin sen merkitys jää abstraktiksi. Englannin kielessä työ voidaan jakaa käsitteisiin *work* (lähtökohtaisesti sosiaalinen toiminta) ja *labour* (lähtökohtaisesti fyysinen toiminta) (kts. Grint 2005), jotka voidaan hieman kömpelösti kääntää suomeksi käsitteiksi *työ* ja *työvoima*. Kielitoimiston sanakirjan⁷ määrittelyn mukaan työllä voidaan tarkoittaa muiden muassa ”tietoisesti [jonkin] tehtävän suorittamiseen tähtäävää toimintaa, työntekoa, työskentelyä, toimintaa”, ”kovaa, ankaraa ponnistusta”, ansio- tai palkkatyötä tai jonkin tehtävän suorittamiseen tarvittavan ajan ja ponnistuksen määrää. Etenkin protestanttinen kristinusko puolestaan määrittää työn toisten ihmisten palvelemiseksi.

Lisäksi joudumme tekemään eron *työn* ja *ammatin* välillä: työtä pidetään lähtökohtaisesti aktiivisena toimintana. Yksilö joko on työssä ja tekee työtä, tai ei ole (jolloin käytämme hänestä sanaa *työtön*). *Ammatti* puolestaan on tarkemmin sidoksissa yksilön identiteettiin: yksilö voi olla ammatiltaan esimerkiksi sairaanhoitaja riippumatta siitä, onko hän parhailaan työsuhteessa vai ei. Ammatillinen status ja työnteon status eivät siis ole toisistaan riippuvaisia, vaikka usein kulkevatkin käsi kädessä. (Grint 2005.)

⁷ Kielitoimiston sanakirja (22.4.2021) <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/työ>

Simo Aho (1988) katsoo työllä olevan kolme eri luonnetta: työ voi olla välttämätöntä vaivannäköä (varsinainen työ), käyttöarvojen tuottamista (ansiotyö), tai eräs sosiaalisen suhteen muoto. Tämän jälkimmäisen luonteensa kautta työ edustaa ennen kaikkea suhdetta työnantajan ja työntekijän välillä, sekä toimii kollektiivisesti yhdistävänä tekijänä niin työntekijöiden kuin työnantajienkin muodostamien ryhmien välillä, ja erottaa työtä tekevät yhteiskunnan jäsenet työn ulkopuolisista jäsenistä.

Työn käsitteen sen modernissa muodossa synnyttivät yhteiskunnan kapitalistisen ideologian adoptioiminen sekä työ- ja yksityiselämän eriytyminen toisistaan (Aho 1988). Työksi luokiteltava toiminta erotellaan muusta toiminnasta sen tuottaman hyödyn tai tarpeellisuuden perusteella (verrattuna esimerkiksi harrastukseen, joka on yksilön omaksi ilokseen tuottamaa toimintaa). Modernissa yhteiskunnassa työksi voidaan lisäksi karkeasti määritellä toiminta, josta yksilö saa palkkaa (kts. Aho 1988). Arkikielessä työn käsite on kuitenkin sidoksissa yleiseen tai yksilön omaan käsitykseen työn hyödyllisyydestä: epähyödylliseksi tai epäolennaiseksi luokiteltua työtä (joka huomattavan usein käsittää erilaiset humanistisen tai taidealan työt) tekevä yksilö voi tulla kehoitetuksi menemään ”oikeisiin töihin”.

Yksi keino yrittää määritellä työtä näyttääkin olevan tapa määritellä mitä se *ei* ole. Yksilötasolla tällaista luokittelua ajavat pitkälti yksilön ja hänen sosiaalisen ympäristönsä jakamat arvot, mutta yhteiskunnallisella tasolla työtä voidaan pyrkiä määrittelemään vastakkaisten käsitteiden kautta: työ on jotain, mihin ei sisälly lepoa, joutenoloa tai leikkiä. Sen sijaan ansiotyön ulkopuolinen aika eli vapaa-aika on jotain, mitä yksilöllä voi olla vain silloin, kun hänellä on myös työaika, joka toimii vapaa-ajan vastakohtana. Opiskelu tai kouluttautuminen on Ahon (1988) mukaan verrattavissa työhön vain silloin, kun se on yksilölle oppivelvollisuuden kautta pakollista tai tähtää ammattiin valmistumiseen.

Työ on käsitteenä niin subjektiivinen ja muuttuva, että sen tarkka määrittely tuskin on mahdollista tai edes järkevää. Aiheellista on sen sijaan pyrkiä selvittämään, mitä erilaisia *merkityksiä* työn käsitteellä nykyään on (Aho 1988). Pertti Koistinen käyttää näistä merkityksistä termiä *työn regimit*, eli työn organisoitumisen muodot, joihin palaan seuraavassa luvussa.

6. MUUTTUVA TYÖELÄMÄ

Kokoaikainen päivätyö on yhä yleisin palkkatyön muoto. Tästä poikkeavia järjestelyjä, joihin voivat kuulua nollatuntisopimukset, tilapäis- ja osa-aikaiset työt, yksinyrittäjyys sekä vuokratyöt, kutsutaan epätyypilliseksi työsuhteeksi. Viime vuosina julkisessa keskustelussa on puhuttu paljon työelämän murrosvaiheesta, jossa työurat ovat sirpaloitumassa vakituinen palkkatyön vähentyessä ja epätyypillisten työsuhteiden lisääntyessä. Vuonna 2019 osa-aikaista työtä teki noin 17 prosenttia kaikista työllisistä. Määräaikaisessa työsuhteessa oli hieman alle 16 prosenttia kaikista palkansaajista. Määräaikaisten työsuhteiden määrä on hieman vähentynyt vuodesta 2018, osa-aikaisten työsuhteiden määrä on noussut, ja epätyypilliset työsuhteet ovat kokonaisuudessaan yleistyneet vuosituhannen alusta. (Tilastokeskus 11.3.2021.) Sosiologi Ulrich Beck (Nätti & Pyöriä 2017 mukaan) viittaa tähän murrokseen hauraan työn kasvuna, ja pitää sen erityispiirteinä työntekijöiden joustavuuden lisääntymistä, lyhytaikaisia tai täysin puuttuvia sopimuksia, sekä työn erilaistumista ja sosiaalista ja maantieteellistä hajanaisuutta. Tyypillisen kokopäiväisen työsuhteen väheneminen johtaa kasvavaan työttömyyteen ja epävarmuuteen työelämässä, minkä seurauksena työnjaolliseen hierarkiaan perustuva luokkajako ei enää kuvasta yhteiskunnan todellista sosiaalista stratifikaatiota. Seurauksena on koko palkkatyöyhteiskuntaa koetteleva kriisi.

Pasi Pyöriä (2017) väittää murroksen laajuuden olevan liioiteltua, ja vakituisen kokopäivätyön olevan yhä kiistattomasti yleisin palkkatyön muoto. Lisäksi väestön korkeampi koulutustas ja lisääntyneet mahdollisuudet vaikuttaa työaikoihin sekä työn sisältöön ovat parantaneet palkansaajien tilannetta, ja tutkimuksissa on havaittu tyytyväisyyden lisääntymistä omiin vaikutus- ja kehittymismahdollisuuksiin, ammattitaidon arvostukseen sekä sosiaalisiin suhteisiin työpaikalla. Työelämän kehittyminen ei siis ole ollut yksinomaan negatiivista, vaikka myönteiset kehityssuunnat ovatkin usein jääneet huonojen uutisten varjoon.

Aivan perusteettomia eivät huolet työelämän lisääntyneestä epävarmuudesta kuitenkaan ole. Nätti ja Pyöriä (2017) toteavatkin myös kasvavan globalisaation, automatisaation sekä halpatyövoiman käytön vaarantaneen joidenkin ammattien säilymistä. Nätti & Pyöriä viittaavat myös Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen (ETLA) arvioon, jonka mukaan peräti neljäsosa ammateista olisi mahdollista ulkoistaa pois Suomesta (Tuhkuri 2016 emt. 2017 mukaan), ja väittävät myös pelkästään teknologian kehittymisen ja automatisaation uhkaavan vielä tätäkin suurempaa osuutta suomalaisista työpaikoista. Ulrich Beckin tavoin

taloustieteilijä Jeremy Rifkin on ennustanut työpaikkojen vähenemisen teknologian kehityksen myötä johtavan pitkällä tähtäimellä massatyöttömyyteen, kun työnsä menettäneille ei enää löydy paikkaa perinteisesti määritellyssä palkkatyöyhteiskunnassa. (Nätti & Pyöriä 2017.) Vaikka onkin mahdollista sanoa, ettei paljon haikailtua ”palkkatyön kultakautta” ole koskaan ollut varsinaisesti olemassa, Pyöriä ja Ojala (2017) toteavat epävarmuuden ja työttömyyden pelon yleistyneen 1990-luvulta alkaen, ja huolimatta palkkatyöväestön keskimääräisestä hyväosaaisuudesta Suomessa on merkittävä vähemmistö heikommassa neuvotteluasemassa olevia työntekijöitä ja työttömiä. Pyöriä ja Ojala arvelevat, että hyväosaisten palkansaajien ja huono-osaisen vähemmistön kahtiajaon korostuminen saattaa johtaa yhteiskunnan polarisoitumiseen.

6.1 Työelämän prekarisaatio

Keskustelu toimeentulon epävarmuudesta kulminoituu prekariaatin käsitteeseen. Prekarisaatio on 1980-luvulta alkaen liitetty vahvasti epätyypillisiin työsuhteisiin, joille tyypillinen määräaikaisuus ja projektiluonteisuus luo jatkuvan irtisanomisen varjon työntekijöiden ylle ja ruokkii työntekijöiden riippuvaisuutta työnantajasta ja työnantajan hyvästä tahdosta, joista töiden jatkuminen kunkin määräaikaisen jakson jälkeen on kiinni. (Pyöriä & Ojala 2017.) Yhteiskuntaluokista prekariaatti poikkeaa niissä suhteissa, ettei prekariaatin piirteitä ole rajoitettu koulutuksen, tulotason tai ammattiaseman perusteella, vaan prekariaattiin voi kuulua kuka tahansa, jonka ”elämää määrittävät projektiluontoiset työt ja epävarmat työsuhteet sekä niihin liittyvä toimeentulon epävarmuus, epäluottamus elämän taloudelliseen kannattavuuteen” (Korhonen, Peltokoski & Saukkonen 2009, Pyöriän & Ojalan 2017, 36 mukaan).

Prekariaatti muodostaa siten subjektiivisen luokan, johon kuulumisen määrittelee epävarmuuden kokeminen työelämässä: tarkemmin pelko siitä, että oma tuttu työympäristö voi muuttua tavalla, johon yksilö ei voi vaikuttaa (Kinnunen, Nätti, Mauno & Mäkikangas (2004). Prekaariin asemaan päätymistä ennustavat tyypillisesti heikko tulotaso, joka usein toimii katalysaattorina kasaantuville ongelmille, jotka lisäävät arjen epävarmuutta. Taloudellisen tilanteen lisäksi prekariaattiin kuulumisen riskiä lisäävät toimiala, asuinpaikka, sekä erityisesti taloussuhdanteiden vaihtelu, joka korreloi erityisesti työmarkkinoiden vakauden kanssa. (Pyöriä & Ojala 2017.) Työllistymisen mahdollisuuksiin vaikuttavat organisaatiokeskeiset tekijät, kuten työn tyyppi (esim. tuotanto, teollisuus, tutkimus, palvelut) ja alueelliset erot työn kysynnässä ja tarjonnassa, sekä yhteiskunnalliset

ja yksilölähtöiset tekijät, kuten yhteiskuntaluokka ja koulutustausta (Koistinen 2014). Näistä erityisesti koulutus on merkittävä yksilön työuraa ja yhteiskuntaluokkaan asettumista ohjaileva tekijä. Kuitenkaan korkeakaan koulutus ei riitä suojelemaan prekariaattiin joutumiselta, sillä kouluttautumisen vaatimukset voivat toimia myös prekarisaatiota ajavana keinona, joka turvaton tulevaisuuden sijaan synnyttää yhä suurempaa epävarmuutta (Vähämäki 2009 Pyöriä & Ojalan 2017 mukaan). Siinä, missä protestanttiseen etiikkaan perustuva kapitalismi antaa työntekijälle lupauksen työn lopussa odottavasta palkkiosta, kuten työsuhteen vakinaistamisesta, Vähämäen mukaan modernin kapitalismin etiikka siirtää palkkiota aina vain kauemmas. Nykyisessä mallissa työntekijä ei voi luottaa siihen, että ahkera työnteko palkittaisiin työsuhteen jatkumisella.

6.2 Työn eri muodot

Yleisessä keskustelussa työllä ja työllisyydellä usein katsotaan olevan välttämätön rooli yhteiskunnassa yksilön elannon turvaajana ja elintason parantajana sekä talouskasvun ja yhteiskunnan laajemman hyvinvoinnin edistäjänä. Puhutaan yhteiskunnan kannalta hyödyllisestä työstä, mutta tähän ei lueta kuuluvaksi kaikkea yksilöitä, ryhmiä tai yhteiskuntaa jollain tasolla palvelevaa työtä.

Pertti Koistinen (2014, 89-90) kiinnittää huomiota työn eri piirteisiin, joihin hän viittaa termillä *työn organisoitumisen muodot*, tai *työn regiimit* (Taulukko 1). Koistisen näkemyksen mukaan työn eri muodot on jaettavissa formaaliin, informaaliin ja semiformaaliin, sekä palkalliseen ja palkattomaan. Formaali työ viittaa lainsäädäntöön ja usein kirjalliseen sopimukseen perustuvaan työntekoon, joka voi olla palkallista tai palkatonta (palkaksi voidaan laskea esimerkiksi sosiaalietuuden saaminen). Informaalilla työllä tarkoitetaan työtä, jolla ei ole lainsäädännöllistä suojaa, vaan joka perustuu yksilöiden ja yksilön ja organisaation väliseen avoimeen sopimukseen, josta saatava vastike voi hahmottua solidaarisuutena, hyödykkeiden vaihtona tai ystävällisyyden osoitteena, tai olla täysin vastikkeetonta. Näiden väliin sijoittuva semiformaali työ on Koistisen mukaan useimmiten valtion tai kunnan tukemaa kotitalous- tai hoivatyötä, jonka vastikkeellisuus voi näyttäytyä esimerkiksi vanhempainvapaana tai palvelusopimuksena, joka ei sisällä työlainsäädännön mukaisia velvoitteita tai oikeuksia.

Taulukko 1: Työn organisoitumisen muodot

	PALKKATYÖ	PALKATON TYÖ
Julkinen	Formaali Viralliseen työsopimukseen tai yrittämiseen perustuva palkallinen työ julkisella, yksityisellä tai kolmannella sektorilla.	Formaali Palkaton työ julkisella, yksityisellä tai kolmannella sektorilla. Esim. palkaton harjoittelu.
	Informaali Epäviralliseen sopimukseen perustuva palkallinen työ. Esim. satunnainen toisten ihmisten lasten tai lemmikkien hoito.	Informaali Palkaton epävirallinen työ. Esim. vapaaehtoistyö järjestöissä ja tapahtumissa.
Yksityinen	Semiformaali Kotitalouksissa ja perheissä tehty palkallinen työ. Esim. valtion tukea tai korvausta vastaan tehtävä työ omassa perhe- tai tuttavapiirissä.	Informaali Palkaton työ yksityisissä kotitalouksissa. Esim. omaishoitajana toimiminen.

Muunnelma Koistisen (2014, 90) taulukosta 3.1. *Työn organisoitumisen muodot.*

Koistinen käsittelee formaali-informaali- ja palkaton-palkkatyö-akseleita määrittelemällä palkkatyön julkiseksi tai yksityiseksi, ja palkattoman työn formaaliksi tai informaaliksi. Yllä olevassa taulukossa (Taulukko 1) olen laajentanut Koistisen jaottelua sisällyttämään myös palkkatyöhön formaalin, informaalin ja semiformalin työn muodot, sekä julkisen ja yksityisen sfäärin kattamaan myös palkattoman työn.

Taulukko 1 havainnollistaa kelvollisesti, miten monin eri tavoin työ ja työnteko voi ilmetä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kiinnostavaksi taulukon tekee se, että työllisyyteen ja työttömyyteen liitetyissä keskusteluissa ainoastaan formaalin palkkatyön sektori saa merkityksellisen arvon, eikä esimerkiksi informaalia vapaaehtoistyötä lasketa ”oikeaksi” työntekoksi riippumatta siitä, paljonko yksilö käyttää tähän työhön aikaa. Regiimien merkityksellisyyttä lisää myös Koistisen esittämä huomautus, että yksilön elämässä ei voida katsoa yhden ainoan työn muodon saavan muita hallitsevampaa osaa. Päinvastoin, Koistinen esittää, että sekä formaali että informaali työ tulevat ajankohtaisiksi yksilön elämän eri vaiheissa. Koistisen (2014, 92) esimerkin mukaan nuoruusvaiheessa opintojen aikana läsnä

on informaali hoivatyö, joka nivoutuu yhteen opiskelijan ”työn” eli itse opiskelun kanssa, josta saatava korvaus perustuu sopimukseen valtion kanssa ja siihen liittyvään velvollisuuteen saada opinnot päätökseen, kunnes formaali ansiotyö saa suuremman roolin. Lasten syntyessä tutuksi tulee jälleen kerran hoivatyö, joka lasten kasvaessa jää vähemmälle ansiotyön osuuden kasvaessa, kunnes eläkeikää lähestyttäessä se supistuu uudestaan. Vapaaehtoistyöhön ja hoivaan käytetty aika vaihtelee yksilön elämän eri vaiheissa. Työn regiimien osuudet yksilön elämässä ovat suoraan yhteydessä niihin mahdollisuuksiin, joita yhteiskunnalliset instituutiot kykenevät yksilölle tarjoamaan (ottaen huomioon näitä mahdollisuuksia koskevat erot muiden muassa maantieteellisessä sijainnissa, perhetaustoissa ja varallisuudessa).

Työn organisoitumisen muodot ja työn regiimit ovat käsitteitä, jotka eivät ole juuri levinneet yleiseen käyttöön. Niiden sijaan työn eri muodoista on totuttu puhumaan työn *joustavuutena*. Joustavuuden ohjaamat työn organisoitumisen muodot nähdään vastakohtana tayloristiselle (*homo economicus*, yksilö puhtaasti rationaalisia valintoja tekevänä toimijana; kts. Grint 2005, 178) ja rutiiniomaiselle työlle korostaen yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa päätöksentekoon ja työnsä tekemisen tapoihin (Anttila, Oinas & Mustosmäki 2016). Pyöriän ja Ojalan (2017) mukaan yksilöihin sidotun abstraktin aivotyön merkitys on noussut 2000-luvulla, ja samalla työ on muuttunut entistä henkilökohtaisemmaksi ja persoonallisuuskeskeiseksi, joka ei sijaitse enää erillään yksilön henkilökohtaisesta elämästä. Teknologian kehityksen myötä työn ja vapaa-ajan välinen raja on hämärtynyt, ja nykyään onkin perustellumpaa puhua työn *kestosta* tarkkaan määritellyn työajan sijaan. Rajan hämärtyminen näkyy esimerkiksi työsähköpostin lukemisessa kotoa käsin sekä etätöiden tekemisestä, mutta kenties kaikkein selvimmin työn persoonallisuuskeskeisyys on nähtävissä sosiaalisessa mediassa: mitään, mitä työssäkäyvä henkilö kirjoittaa, hän ei julkaise vain yksityishenkilönä vaan myös työnantajansa edustajana.

Mahdollisuus yhdistellä eri työn regiimejä on yksilön hyvinvointia parantava tekijä (Anttila ym. 2016; Koistinen 2014). Esimerkiksi kotitaloustyöt, vapaaehtoistyö ja vapaaehtoinen hoivatyö, sekä niinkään harrastusten ohessa suoritettava työ ovat itsenäisiä työn tekemisen alueita, joilla on merkittävä rooli ”uusintavana työnä” (Koistinen 2014, 89): ne luovat edellytyksiä palkkatyön tekemiselle sekä yrittämiselle, joihin osallistuminen olisi vaikeaa ilman yhteiskunnan turvaamaa lähimmäisapua ja hyvinvointipalveluja, tai ilman vapaa-ajan harrastuksia sekä taidetta ja kulttuuria, jotka tarjoavat yksilöille mahdollisuuksia kehittää kykyjään. Kyky yhdistellä työn eri regiimejä antaa yksilöille paremman suojan työelämässä

koettua stressiä vastaan, ja mahdollisuus regiimien riittävään tasapainottamiseen tarjoaa myös suojaa työuupumusta vastaan (emt). Moderni hyvinvointivaltio rakentuu juuri tällaisten mahdollisuuksien tarjoamisen varaan palvelujen ja sosiaaliturvan kautta, minkä ansiosta yksilön on mahdollista yhdistää hoivatyö, ansiotyö ja (usein harrastuksiin pohjautuva) vapaaehtoistyö. Realistisen kuvan saamiseksi modernissa yhteiskunnasta suoritettavasta työstä on yhteiskunnallista työtä siis tarkasteltava kokonaisuutena, jonka eri muodot tukevat toisiaan. Liiallinen fokusoituminen yhteen työn muotoon muiden kustannuksella on potentiaalia johtaa epävarmuuden ja eriarvoisuuden lisääntymiseen taloudellisten muutosten ja teknologisen kehityksen johtaessa työmarkkinoilla tapahtuviin muutoksiin.

Pyöriä ja Ojala viittaavat Jussi Vähämäkeen (2009), jonka mukaan muutos työelämän trendeissä heijastaa nykykapitalismin muuttuneita ihanteita, jossa aiemmin työnantajalle kuulunutta vastuuta on ulkoistettu työntekijälle. Työn projektiluontoisuuteen ja persoonallisuuskeskeisyyteen liittyy yrittäjähenkisyyden korostaminen, jossa työntekijä joutuu omaksumaan yrittäjätyöläisen roolin markkinoimalla työvoimaansa ja joutumalla jatkuvasti todistamaan paremmuutensa muihin työntekijöihin nähden. Työn yrittäjähenkisyyden korostumisen lisäksi myös työttömyyden luonne on muuttunut työttömältä vaadittaessa aiempaa näkyvämpää aktiivisuutta lisäkouluttautumisen, aktiivisen työnhaun ja erilaisten kuntoutussuunnitelmien merkeissä.

7. TYÖTTÖMYYS SUOMESSA

Ennen teollista vallankumousta englanninkielistä termiä *unemployment* käytettiin viittaamaan joutenoloon, mutta vasta 1820-30-luvuille tultaessa, teollisen vallankumouksen jälkimainingeissa, sana on alettu käyttää nykymerkityksessään. Nykyään työttömyydellä ei viitata tilaan, jossa yksilöllä ei olisi ammattia tai työtä ei ole tehtäväksi, vaan sen sijaan käsitteellä tarkoitetaan nimenomaan palkkatyön puutetta joko työnantajan alaisuudessa tai yrittäjänä.

Protestanttisen etiikan perintö on säilynyt teollistumisen ajan halki vielä moderneissa yhteiskunnissa. Maallistuneessa kapitalistisessa yhteiskunnassa yksi uskonto on korvautunut toisella: työtä ei enää tehdä Jumalan tahdon toteuttamiseksi, vaan talouden palvelemiseksi, mutta työhaluttomuus ja joutilaisuus ovat säilyneet yhtä paheksuttavina 2000-luvulla kuin taannoin keskiajalla. Luterilainen aate olisi kenties puoltanut almujen jakamista

sosiaaliturvan muodossa vastikkeetta, mutta kalvinistinen perinne vaatii yksilön seisovan omilla jaloillaan, jolloin sosiaalielämä on ansaittava tekemällä työtä sen laajemmassa merkityksessä; joko osallistumalla työllisyyttä edistäviin toimiin, koulutukseen, tai lyhyeen palkkatyöjaksoon. Vastikkeellisuutta tukee sanktioiden uhka: työhaluttomuudesta, eli tarjotusta työstä tai koulutuksesta kieltäytymisestä rangaistaan karensilla (työttömyysetuuden määräaikainen menetys) (TE-palvelut 7.2.2021). Modernissa yhteiskunnassa ei kuitenkaan, että yksilö täyttää päivänsä millä hyvänsä ahkeralla puuhastelulla, vaan työn tulee olla myös oikeanlaista yksilön täyttääkseen työnteon vaatimukset ja ollakseen oikeutettu elantoonsa sosiaaliturvan kautta.

Palkkatyö toimii lisäksi arkea kehystävänä ankkurina joka muovaa yksilön identiteetin kasvua ammatillisen identiteetin ympärille, sekä tahdittaa arkea jakamalla sen työ- ja vapaa-aikaan sekä lomakausiin, ja luo tavoitteita uraputken muodossa. Työttömältä sen sijaan jää puuttumaan arkea jäsentävä työn ja arjen suhde: arjesta puuttuu arjen määrittäjä. Aineiston analyysissä palataan tarkemmin tarkastelemaan keinoja, joit palkkatyön ulkopuolella olevat työttömät käyttävät luodakseen arkeensa työn ja vapaa-ajan suhdetta jäljittelevän rakenteen hyödyntämällä formaalin palkkatyön ulkopuolisia työn organisoitumisen muotoja. Työttömän status on kuitenkin sitkeä, sillä vaikka työtön voidaan velvoittaa osallistumaan koulutukseen, työkokeiluun tai määräaikaiseen työhön, ainoastaan formaali palkkatyö riittää määrittelemään työttömän uudelleen työllistetyksi.

7.1 Työttömyyden tyypit

Työttömyyteen vaikuttavat muiden muassa kysynnän ja tarjonnan suhde, työttömyyden ajankohta, teknologinen kehitys sekä työttömän elämänvaihe. Yksilöön kohdistuvissa työttömyystutkimuksissa on pyritty selvittämään, missä määrin henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten koulutustausta, ikä, ammatti, sukupuoli, terveydentila ja aikaisemmat työkokemukset vaikuttavat siihen, ketkä päätyvät työttömiksi ja millaisia keinoja he käyttävät selviytyäkseen työttömyydestä. Tutkimuksissa on myös pyritty selvittämään yhteiskunnallisten instituutioiden ja poliittisen päätöksenteon vaikutusta työttömyysasteeseen sekä yksilön mahdollisuuksiin suoriutua työttömyydestä, kuten myös näistä riippuvaisia olevia työttömyyden eri muotoja. (Koistinen 2014.) Koistinen määrittelee työttömyyden tyypit seuraavasti:

Kausityöttömyyttä esiintyy suhteessa vuodenaikoihin, kuten esimerkiksi matkailu-, kalastus- ja maatalousaloilla. Pääsääntöisesti kausityöttömyyden taustalla on vähentynyt kysyntä,

mutta kausivaihtelut koskevat myös työvoiman tarjontaa esimerkiksi yleisinä loma-aikoina tai koulujen sekä varusmiespalveluksen alkamis- ja päättymisajankohtina.

Suhdannetyöttömyys liittyy Koistisen mukaan taloudellisiin laskusuhdanteisiin eli lamakausiin, ja onkin historiallisesti ollut Suomessa sangen voimakasta. Suhdannetyöttömyys koskettaa talouden eri aloja eri aikoina riippuen investointien ja kulutuksen kehittymisestä. On huomattavaa, että vaikka globaali talouskehitys vaikuttaa sekä kansainvälisiin että valtioiden sisäisiin työmarkkinoihin, on jokaisella valtiolla oma suhdannekehityksensä joka on ominaista sen tuotantorakenteelle. Suhdannetyöttömyyden taustalla onkin pääosin kysynnän väheneminen.

Kitkatyöttömyyttä syntyy, kun kysynnän ja tarjonnan suhteet eivät kohtaa. Tieto avoimista työpaikoista ei välttämättä puutteellisen viestinnän vuoksi saavuta työnhakijoita, tai saavuttaa heistä vain osan. Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa jaetut työpaikkailmoitukset voivat tavoittaa vain murto-osan työnhakijoista. Kitkatyöttömyyteen liittyvät myös työn vastaanottamista hankaloittavat seikat, kuten alueelliset erot työn tarjonnassa, asunnon saamisen ongelmat, tai perheen ja työelämän tasapainottamiseen liittyvät kysymykset. Vaikka kysynnän ja tarjonnan epäsuhteet saataisiinkin tasapainotettua, ovat työnhakijan vaikeudet ottaa työpaikka vastaan yksi ongelmatekijä kitkatyöttömyyden vähentämisessä.

Rakenteellinen työttömyys perustuu edellä mainittuja lajeja tarkemmin työmarkkinoiden perustavanlaatuisen rakenteelliseen muutokseen. Tällaisia ovat esimerkiksi väestörakenteen muutokset, kuten väestön ikääntyminen, tai erilaiset talouden mullistukset, joiden seurauksena työnhakijoita on enemmän kuin avoimia työpaikkoja.⁸ Rakennemuutosten kaltaiset työtehtävien luonnetta muokkaavat ilmiöt vaikuttavat osaltaan työllisyyden kysynnän ja tarjonnan muutokseen. Niillä ratkaisuilla, joihin yritykset päätyvät, on huomattavia vaikutuksia työntekijän uralle ja palkkaukseen: työntekijän asema ja palkkaus voivat siirron myötä parantua tai heiketä aivan yhtä lailla kuin on mahdollista, ettei

⁸ Koistinen viittaa muiden muassa 1990-luvun lamaan ja julkisen talouden saneeraukseen, jonka seurauksena syntyi laaja terveydenhoito- ja rakennusalan työvoimareservi, sekä samaisen ilmiön toistumiseen vuoden 2008 talouskriisin myötä, jolloin työvoimareservi koostui pääosin informaatioteknologian ammattilaisista. Lamaa seuraavat kasvukaudet synnyttävät uusia työpaikkoja, jotka lisäävät työvoiman kysyntää. Kysynnän lisääntyminen ei kuitenkaan koske kaikkia aloja tasapuolisesti, eikä kasvu ole parhaimpinaan aikoina lineaarista. Koistinen (2014, 118) viittaa myös Wrightin ja Dwyerin vuoden 2003 työtehtävien vaatimustasoa luokittelevaan tutkimukseen 1990-luvun Yhdysvaltojen työllisyyssihmeestä, jossa työllisyyden kasvun havaittiin kasvukaudella painottuvan ylempien ja vaativien työtehtävien että matalapalkkaisten alojen suhteelliseen kasvuun, jolloin seurauksena oli työmarkkinoiden polarisoituminen. Koistinen mainitsee myös samankaltaisen ilmiön Suomessa, jossa teollisuuden rakennemuutos on johtanut kysynnän kasvuun erityisesti teknologian ja korkeakoulutusta vaativilla aloilla, kun taas matalapalkka-aloilla työllisyys on vähentynyt.

asemaan tai palkkaukseen tule muutoksia. Vastauksena rakennemuutoksiin yritykset voivat pätevoittää työntekijöitä uusiin tehtäviin tai siirtää työntekijöitä yrityksen sisällä kasvaville aloille. Vaihtoehtoisesti yritykset voivat lomauttaa tai irtisanoa työntekijöitä supistuvilta aloilta ja rekrytoida yrityksen ulkopuolelta uusia työntekijöitä kasvaville aloille. (Koistinen 2014.) Yksi rakenteellisen työttömyyden muoto on *teknologinen työttömyys*, jonka taustalla on teknologian kehityksen aiheuttama työvoiman tarpeen väheneminen. Yksi tärkeä esimerkki on teknologian ja automatiikan kehittyminen.

Piilotyöttömyydestä puhutaan usein vajaatyöllisyyden yhteydessä erityisesti työvoimatutkimuksissa. Suomessa piilotyöttömiksi määritellään ne työvoiman ulkopuolella olevat työhaluiset henkilöt, jotka eivät tee työttömyyttään näkyväksi esimerkiksi rekisteröitymällä työnhakijaksi. Piilotyöttömyyttä voi esiintyä riippumatta taloudellisista suhdanteista, mutta useimmin taustavaikuttajana on lama tai heikko kysyntä.

Nuorisotyöttömyys koskettaa pääsääntöisesti jo yllä mainittuja kouluttamattomia ja työttömiä, ns. NEET-nuoria (*Not in Employment, Education or Training*), jotka eivät ole työsuhteessa tai tutkintoon johtavassa tai kurssimuotoisessa koulutuksessa.

Työttömyyden tyyppien tarkka määrittäminen on haastavaa, sillä työttömyydessä esiintyy suuria ala- ja aluekohtaisia eroja, minkä lisäksi tilastoinnissa on lähes mahdotonta välttyä luokittelujen päällekkäisyyksiltä (Koistinen 2014).

7.2 Työttömyys tilastoissa

Työllisyys- ja työttömyysasteista on tullut yleinen keino arvioida yhteiskunnan taloudellista tilaa ja sosiaalisia ongelmia. Indikaattorien merkitys on noussut niin suureksi, että niiden perusteella tehdään keskeisiä poliittisia päätöksiä ja investointia koskevia valintoja, ja suuret työttömyysluvut on myös nostettu yhdeksi tekijäksi yhteiskuntaa koskevien poliittisten ja sosiaalisten uhkakuvien arvioinnissa. Työttömyysastetta kuvaavan mittarin laatu kuitenkin riippuu siitä, mitä käyttötarkoitusta varten mittari on alun perin laadittu ja mihin lukuihin indikaattorin osoittamia tuloksia verrataan, sekä millaisesta näkökulmasta tuloksia on tulkittu⁹. (Koistinen 2014.)

⁹ Indikaattorin luotettavuuden arviointi lähtee käsitteen määrittelystä. Mitattu työttömyysaste voi näyttäytyä huomattavan erilaisena riippuen siitä, miten ”työllinen” ja ”työtön” on määritelty. Lasketaanko kaikki vähintään tunnin viikossa palkkatyötä tekevät työllisiksi, vai otetaanko tarkasteluun vain vakituudessa työsuhteessa olevat sekä yrittäjät, vai määritelläänkö työllisiksi vain ne, jotka elättävät itsensä vain työstään saamalla tuloilla tarvitsematta asumis- tai toimeentulotukea? Vastaavasti työttömyysasteessa on eroja riippuen

Eurostat (2020) määrittelee työttömäksi ne 15-74 -vuotiaat, jotka aineistonkeruuhetkellä ovat työttömänä ja etsineet töitä kuluneiden neljän viikon aikana, ja voisivat aloittaa työnteon seuraavien kahden viikon aikana. Ne henkilöt, jotka eivät vastaa luokittelun kuvausta, on Eurostatin tilastoissa luokiteltu jollain muulla tapaa. Tässä opinnäytetyössä hyödynnetään tilastokeskuksen työttömyystilastoja, joissa työttömyys on määritelty seuraavasti:

henkilö, joka tutkimusviikolla on työtä vailla (ei ollut palkkatyössä tai tehnyt työtä yrittäjänä), on etsinyt työtä aktiivisesti viimeisen neljän viikon aikana palkansaajana tai yrittäjänä ja voisi aloittaa työn kahden viikon kuluessa. Myös henkilö, joka on työtä vailla ja odottaa sovitun työn alkamista kolmen kuukauden kuluessa, luetaan työttömäksi, jos hän voisi aloittaa työn kahden viikon kuluessa. Työttömäksi luetaan myös työpaikastaan toistaiseksi lomautettu, joka täyttää edellä mainitut kriteerit. (SVT 2020 A.)

Koska yllämainittujen tilastokeskuksen kriteerien perusteella työvoimatutkimuksessa aktiivisesti työtä hakeva opiskelija voidaan luokitella työlliseksi tai työttömäksi, nuorisotyöttömyyden mittarina käytetään lisäksi NEET-indikaattoria kuvaamaan sekä työsuhteen, koulutuksen että varusmiespalveluksen ulkopuolella olevia nuoria (NEET = *Not in Employment, Education or Training*) (Alatalo, Mähönen & Räisänen 2017).

7.2.1 Suomalainen työttömyys tilastoina

Vuoden 2020 keväällä Suomessa oli yhteensä 63 300 avointa työpaikkaa, joista 11 800 oli osa-aikaisia, 29 700 määräaikaisia ja 30 600 vaikeasti täytettäviä (ryhmät ovat osin limittäisiä). Samaan aikaan työttömiä 15-74-vuotiaita suomalaisia oli yhteensä 295 000. (SVT A, D.) Työttömyysjaksot ovat usein kiinni yksilön sosioekonomisesta taustasta, iästä, toimialasta sekä työsuhteen luonteesta, minkä lisäksi taloussuhdanteiden vaihteluilla on merkittävä yhteys työttömien määrään ja uudelleentyöllistymismahdollisuuksiin (Nätti & Pyöriä 2017).

Tilastokeskuksen toukokuun 2020 työvoimatutkimuksen mukaan 15—74-vuotiaista suomalaisista noin 295 000 ($\pm 24\ 000$) oli työttömänä. 15—64 -vuotiaiden kesken luku oli

siitä, onko työttömäksi määritelty kaikki, jotka eivät ole työsuhteessa mutta hakevat aktiivisesti töitä, mukaan lukien opiskelijat, tai vain ne, jotka on sijoitettu työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin eivätkä siten ole työsuhteessa, varusmiespalveluksessa tai opiskelemassa. On myös eroja sen suhteen, milloin henkilö määritellään pitkäaikaistyöttömäksi. Esimerkiksi Ruotsissa vielä 2000-luvulle tultaessa pitkäaikaistyöttömäksi luokiteltiin yli 6kk työttömänä olleet aikuiset ja yli 3kk työttömänä olleet nuoret, kun taas Suomessa pitkäaikaistyöttömyyden rajana on ollut 1990-luvulle saakka yksi vuosi, ja 90-luvun laman jälkeisenä aikana useampi vuosi. Lisäksi voidaan erotella myös työn ulkopuolella olevat, kuten esimerkiksi vanhempainvapaalla olevat, työkyvyttömät, sekä syrjäytyneet.

hieman pienempi, noin 294 000. Vuotta aikaisemmin, toukokuussa 2019, 15—64-vuotaista työttömänä oli 246 000 työvoimatutkimuksen mukaan. Suurimmaksi osaksi työttömyys keskittyy 15—24 -vuotiaiden ikäryhmään, jotka muodostivat 29,4 % vuonna 2019 ja 39,0 % kaikista tutkimusaineiston työttömistä. (SVT 2020 A.)¹⁰

Mikäli tarkastellaan yli 24-vuotaiden työttömyyslukuja, suurimpina edustajina ovat 25—34 -vuotiaat, jotka muodostavat 7,1 % (2019/05) ja 8,2 % (2020/05) kaikista työttömistä, sekä 55—64-vuotiaat, jotka muodostavat 7,3 % (2019/05) ja 7,2 % (2020/05) työttömistä, kuten voidaan nähdä oheisesta taulukosta (Taulukko 2).

Sukupuolten välillä miesten työttömyysluvut ovat keskimäärin hieman naisten osuutta suurempia, poikkeuksena 25—34 -vuotiaiden ikäryhmä. Taulukon kattaman vuoden tutkimusjakson aikana sekä miesten että naisten yli 24-vuotiaiden työttömyys on kasvanut noin yhden prosenttiyksikön, ainoastaan yli 55-vuotiaiden miesten työttömyys on tänä aikana pienentynyt 1,2 prosenttiyksikköä. Vuoden 2019-2020 aikana nuorisotyöttömyys on kasvanut 9,5 prosenttiyksikköä, mikä on merkittävästi enemmän kuin minkään muun ikäryhmän kohdalla. Muutokset naisten työttömyysluvuissa ovat kokonaisuudessaan hieman miesten lukuja pienempiä, mikä tarkoittaa, ettei naisten työttömyystilanne ole vuoden aikana merkittävästi parantunut tai huonontunut.

Työttömyyden ja koulutusasteen suhde mukaillee aiempia tutkimustuloksia koulutuksen työllisyyttä parantavasta vaikutuksista. Suurimmillaan työttömyys on vain perusasteen suorittaneilla tai koulutusasteeltaan tuntemattomien joukossa ja pienimmillään korkea-asteen koulutuksen suorittaneilla (Taulukko 3). Korkea-asteen suorittaneiden miesten työttömyys on vuoden aikana laskenut 0,2 prosenttiyksikköä ja naistenkin työttömyys on noussut vain alle prosentin.

On syytä huomauttaa, että työttömyyslukemat kokivat uuden mullistuksen vuoden 2020 aikana levinneen koronaviruspandemian aikana, jolloin poikkeusolojen vaatimat rajoitukset johtivat irtisanomisiin ja lomautuksiin. Tämän opinnäytetyön aineisto ja tilastolliset taustatiedot kuitenkin kerättiin ennen pandemian alkua, ja opinnäytetyö pyrkii säilyttämään

¹⁰ Koska tilastokeskus ei hyödynnä näissä tilastoissa NEET-indikaattoria, voidaan sen kriteerien perusteella työvoimatutkimuksessa aktiivisesti työtä hakeva opiskelija voidaan statuksensa perusteella luokitella joko työlliseksi tai työttömäksi. Tällöin ne opiskelijat, jotka eivät ole ansiotyössä tai hae aktiivisesti töitä, on mahdollisesti luokiteltu piilotyöttömiksi. 15-24 -vuotiaiden huomattava osuus työttömistä selittyy siis osittain työvoimatutkimuksen käyttämällä luokitteluperiaatteilla.

tämän näkökulman ja jättämään opinnäytetyön kirjoittamisen aikaan yhä aktiivisen koronaviruksen aiheuttamat muutokset työmarkkinoilla huomioita.

Taulukko 2: Työttömyysasteet sukupuolen ja iän mukaan 2019/05 - 2020/05.

		Vuosi/kuukausi		Muutos
		2019/05	2020/05	2019/05—2020/05
		Prosenttia, %	Prosenttia, %	Prosenttiyksikköä
Sukupuoli	Ikäluokka			
Sukupuolet yhteensä	15-74	8,8	10,6	1,8
	15-64	8,9	10,9	1,9
	15-24	29,4	39,0	9,5
	25-34	7,1	8,2	1,1
	35-44	3,9	5,5	1,6
	45-54	3,9	5,4	1,5
	55-64	7,3	7,2	-0,1
Miehet	15-74	9,0	10,9	1,9
	15-64	9,2	11,2	2,0
	15-24	30,1	39,5	9,5
	25-34	6,2	7,4	1,2
	35-44	4,4	6,1	1,8
	45-54	3,8	5,7	1,9
	55-64	9,4	8,2	-1,2
Naiset	15-74	8,5	10,3	1,8
	15-64	8,6	10,5	1,8
	15-24	28,8	38,3	9,6
	25-34	8,3	9,1	0,8
	35-44	3,5	4,9	1,4
	45-54	4,0	5,2	1,1
	55-64	5,3	6,2	1,0

Lähde: Työvoimatutkimus 2020, toukokuu. SVT C, liitetaulukko 16.

Taulukko 3: Työttömyysasteet koulutusasteen ja sukupuolen mukaan vuosina 2019 - 2020, 15-74-vuotiaat

		Vuosi/kuukausi		Muutos
		2019	2020	2019—2020
		Prosenttia, %	Prosenttia, %	Prosenttiyksikköä
Sukupuoli	Koulutustaso			
Sukupuolet yhteensä	Yhteensä	6,7	7,8	1,1
	Toisen asteen koulutus	7,1	8,8	1,7
	Korkea-aste yhteensä	3,9	4,3	0,4
	Ei perusasteen jälkeistä koulutusta tai koulutusaste tuntematon	15,6	18,3	2,7
Miehet	Yhteensä	7,2	8,0	0,8
	Toisen asteen koulutus	7,3	8,9	1,6
	Korkea-aste yhteensä	4,3	4,1	-0,2
	Ei perusasteen jälkeistä koulutusta tai koulutusaste tuntematon	14,7	16,6	1,9
Naiset	Yhteensä	6,2	7,5	1,3
	Toisen asteen koulutus	6,8	8,7	1,9
	Korkea-aste yhteensä	3,7	4,5	0,8
	Ei perusasteen jälkeistä koulutusta tai koulutusaste tuntematon	17,2	20,9	3,7

Lähde: Työvoimatutkimus 2020, toukokuu. SVT H, liitetaulukko 25.

7.3 Sukupuolierot työelämässä ja työn ulkopuolella

Kansainvälisessä vertailussa Suomi sijoittuu melko korkealle sukupuolten työelämän tasa-arvossa (Koivunen, Ojala, Saari & Viitasalo 2017). Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL 2020) mukaan vuonna 2019 miesten työllisyysaste Suomessa oli 73,3 % (verrattuna 74,4 % EU28-maissa) ja naisten 71,8 % (64,1 % EU28-maissa) (THL 2020)¹¹. Verrattuna naisiin muualla Euroopassa Suomessa naiset ovat korkeasti koulutettuja, useammin ja laajamittaisemmin täysipäiväisessä palkkatyössä, jossa on edellytykset urakehitykselle, naisjohtajia on Suomessa enemmän muihin Euroopan maihin verrattuna, ja perheensisäinen työnjako on jakautunut vanhempien kesken tasaisemmin (Koivunen ym. 2017; Tammelin & Mustosmäki 2017). Muualla Euroopassa kotityöt ja perhearjen järjestely jäävät pääsääntöisesti naisten vastuulle miesten tehdessä pitkää työpäivää, kun taas Suomessa kahden ansaitsijan perhemalli ja miesten osallistuminen kotitöihin ja lastenhoitoon on yleisempää.

Vaikka kansainvälisessä vertailussa Suomen tasa-arvotilanne näyttää hyvältä, tosiasiaassa verrattuna miehiin naisjohtajien osuus Suomessa on pysynyt alhaisena (pörssiyritysten johtoryhmissä vuonna 2013 osuus oli vain 17 %), ja ammatillinen segregatio on Suomessa kansainvälisestikin arvioituna voimakasta (Koivunen ym. 2017). Naisilla on myös miehiä useammin rooli perhearjen ja lastenhoidon vastuuhenkilönä ja organisoijana, ruuan laittajana sekä pienimpien lasten hoivaajana. Naisten aika on siten miehiä useammin sidoksissa perheen aikatauluihin ja kotitöihin, ja tätä naisten kaksoisroolia sekä työntekijänä että perhearjen pyörittäjänä on tutkijapiireissä epäilty syyksi ”ruuhkavuosia” elävien 30-44 -vuotiaiden naisten katoamiseen työelämästä, kun aika ei riitä sekä perheelle että uralle. (Tammelin & Mustosmäki 2017.)

7.4 Palkkatyön kehykset

Simo Ahon teoksen *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana* otsikko tiivistää ytimekkäästi palkkatyön roolin suomalaisessa yhteiskunnassa. Työnteosta on kapitalistisen

¹¹ Vaikka yllä mainitussa Terveysten- ja hyvinvointilaitoksen tilastossa miesten ja naisten työllisyysaste vaikuttaa yhteneväiseltä, kun otetaan huomioon kaikki ikäryhmät, yksittäin tarkasteltuna ikäryhmien väliset erot korostuvat. THL:n (2020) mukaan vuonna 2019 25-34 -vuotiaiden ikäryhmässä miesten työllisyysaste oli 82,5 %, mutta naisten huomattavasti alhaisempi 73,5 %. Eroja on nähtävissä myös työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämisen syissä samassa ikäluokassa: työmarkkinoilla passiivisista NEET-nuorista (eli nuorista, jotka eivät hae aktiivisesti palkkatyötä, opiskele, tai ole varusmiespalveluksessa) reilu kolmannes miehistä ilmoittaa passiivisuutensa syyksi sairauden ja työkyvyttömyyden, kun taas puolet naisista ilmoittavat syyksi perheen hoidon. Miesten ja naisten todennäköisyys päätyä NEET-nuoriksi on kuitenkin THL:n mukaan yhtä suuri.

talousjärjestelmän vakiintuessa muodostunut sosiaalinen normi. Työn rooli on muuttunut välttämättömästä toimeentulon keinosta ”aineellisten, sosiaalisten ja moraalisten arvojen perustaksi” (Aho 1988, 58), joka on kirjattu jopa perustuslakiin osaksi yksilön perusoikeuksia. Työelämään osallistuminen takaa yksilölle paitsi toimeentulon lähteen, myös paikan yhteiskunnassa.

Työn määritelmä on, kuten edellä on käsitelty, erittäin monimuotoinen, mutta yleisesti ottaen sillä viitataan palkkatyöhön. Kuitenkin huolimatta palkkatyön roolista modernin yhteiskunnan kantavana pilarina, palkkatyön puutteelle eli työttömyydelle ei juuri ole olemassa omaa määritelmäänsä. Sen sijaan työttömyys lähes yksinomaan määritellään -ja siten kehystetään- palkkatyön vastakohtana. Vastakohtaisuudella ei viitata ainoastaan työttömyyteen palkkatyön puutteena, vaan moderni protestantismien perinnölle rakentuva työn ideologia kehystää työttömyyden *täydellisenä* vastakohtana palkkatyölle ja palkkatyöhön liitetyille ihanteille, jotka ovat protestanttisesta, erityisesti kalvinistisesta etiikasta tuttuja ahkeruuden ja joutenolon välttämisen, omaisuuden kartuttamisen sekä yksilön oman pärjäämisen ihanteita. Työttömyys hahmottuu näiden vastakohtana: työttömyys kuvastaa palkkatyön vieroksumista, joutenoloa ja passiivisuutta, sekä turvautumista toisten ihmisten tekemään työhön elannon hankkimiseksi. Siinä, missä työtä tekevä yksilö on arvokas yhteiskunnan jäsen, työtä tekemätön yksilö on vähemmän arvokas tai jopa arvoton, ja syrjäytetty yhteiskunnan laitamille.

Jotta palkkatyö säilyttäisi asemansa yhteiskunnallisen järjestyksen turvaajana, säilyttäen siten vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen, on palkkatyön aseman ja arvon oltava kiistattomia. Lohva (2019) viittaa Teemu Taira (2006), jonka mukaan työttömyyden kehystäminen palkkatyön moraalisenä vastakohtana on osa työjärjestystä ylläpitävää myyttiä. Työttömyyteen liitetyt stereotyyppit työn vieroksumisesta, passiivisuudesta, päihteiden käytöstä ja syrjäytyneisyydestä luovat varoittavan kuvan kohtalosta, joka odottaa normista poikkeavia yksilöitä ja vahvistavat siten väestön sitoutumista työelämään.

Työelämään sitoutumista pyritään vahvistamaan myös yhteiskunnallista järjestystä tukevilla esimerkeillä työttömien joukosta. Tämä tapahtuu kehystämällä osa työttömistä ihanteellisiksi ”hyviksi” työttömiksi ja osa paheksuttaviksi ”laiskoiksi” tai ”röyhkeiksi” työttömiksi riippuen siitä, kuinka hyvin työttömän toiminta vastaa palkkatyön normia tukevia ihanteita. Hyvän työttömän on osoitettava palkkatyöyhteiskunnan ihanteita pyrkimällä aktiivisesti eroon työttömän statuksestaan osallistumalla työllisyyspalveluihin tai

keikkatöihin, työllistämällä itsensä, tai muutoin toimillaan pyrkiä vähentämään saamansa sosiaalituen määrää osoittaakseen ahkeruutta ja yksilönvastuuta.

Laiskaksi tai epäkelvoksi työtön leimautuu silloin, kun hän ei aktiivisesti pyri muuttamaan tilannettaan. Suurin synty on olla työttömyyteen tyytyväinen: lokakuussa 2017 paheksuntaa herätti Helsingin Sanomien artikkeli Ossi Nymanista, joka kieltäytyi menemästä töihin ja tuli artikkelissa nimetyksi ”ideologisesti työttömäksi” (Riikonen 13.10.2017). Jouni Tilli (9.1.2018) on koonnut blogiinsa artikkelia käsittelevää keskustelua, jonka keskiössä oli ”oleskeluyhteiskunnan” paheksuminen: palkkatyön ulkopuolella elämisen esittämisen hyväksyttävänä nähtiin kuvastavan moraalista rappiota, joka uhkaa koko yhteiskunnan järjestyksen tilaa. Jako kunniallisiin ja kunniaattomiin työttömiin pohjautuu Anttilan (2007, Lohvan 2019, 14, mukaan) näkemyksen perusteella vastaavaan köyhiä koskevaan jakoon 1600-luvulta eteenpäin, jolloin ”kunniallisiksi” köyhiksi laskettiin ne, joiden ei iän, sairauden tai vamman perusteella katsottu voivan osallistua työntekoon, ja ”kunniaattomiksi” puolestaan ne, jotka työkyvystään huolimatta esiintyivät ”joutilaina”.

8. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYS

Tässä tutkimuksessa tarkastelen niitä tapoja, joiden kautta pitkäaikaistyöttömät suomalaisnaiset pyrkivät ymmärtämään ja selittämään työttömyyttään ja työttömän arkeaan. Näin muotoiltuna tutkimuskysymys jakautuu siis kahteen osaan: ensinnäkin olen kiinnostunut selvittämään, millaisin keinoin työttömät perustelevat työttömäksi päätymistään ja työttömyyden jatkumista.

Toiseksi, pyrin aineiston kautta vastaamaan kysymykseen, millaisten kehysten kautta työttömät tarkastelevat työttömän arkeaan, eli miten työttömyys arjessa näyttäytyy.

Tutkimukseni analyyttisenä viitekehyksenä hyödynnän Erving Goffmanin kehittämää kehysanalyysiä, joka perustuu etnometodologiseen tutkimussuuntaukseen, johon kehysanalyysin lisäksi lukeutuu muiden muassa sisällönanalyysi. Aineisto koostuu vuoden 2019 alussa kerätyistä esseemuotoisista vastauksista kirjoituskutsuun, joten aineiston analyysissä tullaan hyödyntämään myös sisällönanalyysin keinoja.

8.1 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysiin usein viitataan puhuttaessa sekä sisällön tulkinnasta että sen erittelystä. Tutkimuksen käytännön kannalta näiden välillä on merkittävä ero: sisällön erittely on keino luokitella kvantitatiivisesti tekstin sisältöä analyysiyksiköihin (Tuomi & Sarajärvi 2009). Esimerkiksi tässä tutkimuksessa tekstejä on pyritty jäsentämään yhtenevien teemojen kautta: tekstit on luokiteltu kirjoittajan koulutustaustan ja sukupuolen mukaan, sen jälkeen teksteissä useimmin toistuvien teemojen mukaan (mm. sosiaaliset suhteet, taloudellisen tilanteen tai iän merkityksen pohtiminen), ja lopuksi nämä teemat on jäsennely kokonaisuudeksi. Palaan tähän tarkemmin seuraavassa luvussa kuvaillessani aineistoa ja aineiston koodaamista.

Sisällön erittely voidaan suorittaa lukemattomilla eri tavoilla, mutta koska tähän tutkimukseen olen valinnut analyysikeinoksi kehysanalyysin, on tekstejä pyritty jäsentämään nimenomaan niistä esiin nostettavien kehysten kautta. Pelkällä erittelyllä ei kuitenkaan ole mahdollista kuin koodata aineisto kvalitatiivista analyysiä varten. Vasta sisällönanalyysi tai jäsennellyn aineiston tulkinta selkiyttää tutkittavaa ilmiötä ja mahdollistaa luotettavien johtopäätösten tekemisen. Moni sisällönanalyysiä koskeva kritiikki kohdistuu juuri tähän: tutkija on jäsennellyt aineiston, mutta ei ole onnistunut tekemään sen pohjalta johtopäätöksiä, jolloin tutkimus jää keskeneräiseksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009.)

Toisin kuin diskurssianalyysi, sisällönanalyysi on kiinnostunut vain tekstistä löydettävissä olevista merkityksistä eikä niinkään keinoista, joilla niitä tuotetaan. Jotta johtopäätöksiä näistä merkityksistä olisi mahdollista tehdä, on merkitykset kyettävä kytkemään johonkin. Tuomi ja Sarajärvi (2009) erittelevät tulkinnan keinoiksi aineistolähtöisen, teorialähtöisen, sekä teoriaohjaavan sisällönanalyysin. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi antaa nimensä mukaisesti aineiston johtaa analyysiä: tarkasteltavaksi nostetaan keskeiset kohdat riippumatta siitä, mitä ne ovat tai miten ne sijoittuvat aiempiin tutkimuksiin, ja tutkimukseen soveltuva teoria valitaan aineistosta nostettujen seikkojen perusteella. Teorialähtöisessä analyysissä aineistosta etsitään ennalta oletettuja seikkoja jonkin olemassa olevan teorian pohjalta, kuten saatetaan tehdä silloin, kun halutaan testata jonkin teorian paikkaansa pitävyyttä. Teoriaohjaava sisällönanalyysi yhdistelee aineisto- ja teorialähtöisen analyysin piirteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2009.)

Tämän opinnäytetyön kohdalla yhdistelmä toteutuu niin, että analyysi pohjautuu aineistosta nostetuille seikoille, joista tehdyt havainnot sidotaan teoriaan. Verrattuna esimerkiksi Lauren Thévenot'n oikeuttamisteoriaan perustuvaan analyysiin, jossa tekstistä pyritään löytämään tietyt oikeuttamisen teemat (Luhtakallio & Ylä-Anttila 2011), kehysanalyysi edellyttää aineistolähtöistä lähestymistapaa, jossa aloitetaan niin sanotusti puhtaalta pöydältä. Informantteja pyydettiin käsittelemään kirjoituksissaan työttömyyttä omista lähtökohdistaan, mutta sitä, mitä heidän muodostamansa selitysmallit ovat, ei ole pyritty ohjaamaan.

Analyysissa on pyritty rakentamaan kontekstia aineistosta esiin nostetuille teemoille liittämällä analyysin kohteena olevat teemat ja väittämät laajempaan yhteiskunnalliseen kehykseen. Esimerkiksi tarkasteltaessa informanttien asumisen ja työttömyyden yhteyttä koskevia selitysmalleja on relevanttia käsitellä teemaan liittyviä aiempia tutkimuksia informanttien selitysmallien todennäköisten lähtökohtien avaamiseksi. Lähestymistavalla pyritään osoittamaan, etteivät informanttien muodostamat kehykset synny tyhjiössä, vaan ovat laajempien yhteiskunnallisten rakenteiden ja ilmiöiden ohjaamia.

8.2 Huomautus kehystämisestä

Kehys on vaikeasti rajattava käsite, jota voisi kuvailla yksilön kulttuuristen ja sosiaalisten pohjatietojen, taustaoletusten kokonaisuuden ohjaamaksi tilanteen tulkinnaiksi. Termiä kehys käytetään myös puhekielessä, esimerkiksi kun sanotaan, että jotain asiaa ”katsotaan tietyistä kehyksistä”. Puhekielessä kehys vertautuu siten tiettyyn näkökulmaan, jota voidaan rajata erilaisin kriteerein, aivan kuin taulunkehykset rajaavat kuvaa. Sosiologisista ”kehyksistä” katsottuna termiä on kuitenkin pyritty tarkentamaan tavoilla, jotka ottavat mahdollisimman kuvailevasti huomioon kehyksen roolin selittäjänä, joka nojautuu vahvasti sosiaalisen eri ulottuvuuksiin yksilön henkilökohtaisen maailmankatsomuksen kautta. Jarno Valkonen & Kimmo Saaristo kuvaavat kirjassa *Ympäristösosiologia ympäristökonfliktin käsitettä ja ilmiötä kehyksenä*, joka koostuu erilaisista sosiaalisesti ja diskursiivisesti rakentuneista toiminnoista, teorioista, ideologeista ja käytännöistä (Valkonen & Saaristo 2016, 105). Vaikka Valkonen & Saaristo viittaavatkin tällä kuvauksella enemmän ympäristökonflikteihin, kuvaus sopii hyvin käytettäväksi myös itse kehyksistä sosiologisena käsitteenä.

Sosiologiselta kannalta katsottuna kehys ei ole koskaan täysin irrallaan ympäröivästä kulttuurista ja yhteiskunnasta, sillä nämä vaikuttavat suoraan siihen, millaisia arvoja, tapoja

ja ideologioita yksilö adoptoi kasvaessaan ja toimiessaan yhteiskunnassa. Näinollen yksilön henkilökohtaiset selitysmallit havaituille ilmiöille ja tapahtumille perustuvat yhteiskunnassa esiintyviin kulttuurillisiin selitysmalleihin. Esimerkiksi protestanttisessa yhteiskunnassa protestanttisen kasvatuksen saaneet ovat taipuvaisempia myös omaksumaan protestanttisen arvomaailman piirteitä omakseen, ja tulkitsemaan ympäröivää sosiaalista maailmaansa näiden arvojen kautta. Tästä syystä tässä opinnäytetyössä ei myöskään voida jättää yhteiskunnallista kehystä huomioimatta tarkastellessa työttömyyteen liitettyjä kehyksiä yksilötasolla, vaan on otettava huomioon myös ne tavat, joilla työttömyys kehystetään laajemmassa mittakaavassa.

Opinnäytetyö jakautuu näin kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa esittelen tutkimuksen käsitteellisen ja metodologisen puolen lisäksi teoreettisen viitekehyksen, joka havainnollistaa yhteiskunnan tapoja ymmärtää ja selittää työntekoa, työttömyyttä ja näihin liitettyjä arvoja, sekä niiden kautta selittyvää työn vallitsevaa roolia yhteiskunnassa. Pohdin lyhyesti niitä tapoja, joilla työntekoa perustellaan työn etiikkaa käsittelevässä luvussa pääasiallisesti Max Weberin protestanttisen etiikan näkökulmasta. Protestanttinen etiikka, yhteiskunnallinen työnjako ja moderni kapitalismi ovat aiheita, joiden syvälliselle läpikäymiselle ei tämän opinnäytetyön kiinnostusten pohjalta löydy perusteita. Kuitenkin valottaakseni niitä kehyksiä, joiden kautta länsimainen yhteiskunta katsoo työssäkäyviä ja työtä vailla olevia yksilöitä työlle arkielämässä annetun roolin laajemmassa kontekstissa, koen tarpeelliseksi esitellä lyhyesti sen arvopohjan, jolle moderni työympäristö rakentuu.

Näin muodostunutta yhteiskunnallista työttömyyden kehystä vasten analysoidaan opinnäytetyön toisessa osassa tutkimuksen varsinaista kiinnostuksenkohdetta, eli yksilötason kehyksiä. Lopuksi vertailen näitä makro- ja mikrotason kehyksiä keskenään ja tarkastelen, millä tavoin tietyt yhteiskunnalliset tavat kehystää työssäkäyntiä ja työttömyyttä vaikuttavat yksilöiden tapoihin hahmottaa työttömänä elämistä.

9. AINEISTO

Aineisto kerättiin aikavälillä tammikuu 2020 - maaliskuu 2020 Jyvässeudun Työllistämisyhdistyksen sähköpostilistan välityksellä, sekä maaliskuun 2020 aikana Facebookissa julkisen ”Jyväskylä – Puskaradio” -sivuston kautta. Keväällä 2020 Suomeen levinneestä koronaepidemiasta seuranneiden työelämän muutosten vuoksi kirjoituspyyntö uusittiin Facebookissa kesäkuussa 2020, mutta tänä aikana ei tullut uusia vastauksia.

Tutkimukseen osallistuneita pyydettiin kirjoittamaan vapaamuotoisesti n. 2-5 sivua työttömyyden vaikutuksesta heidän arkielämäänsä ja sosiaalisiin suhteisiinsa, sekä millaisia tunteita he liittävät työttömänä olemiseen (liite 1). Kirjoituspyyntöä muotoillessa vastauksia pyrittiin rohkaisemaan tarjoamalla vastaajalle apukysymyksiä, joiden esittämiä teemoja vastauksessa voisi mahdollisesti pohtia. Apukysymysten laatimisessa tärkeää oli tarjota mahdollisimman kattava teemahaitari kuitenkin päätyttä vahingossa ohjailemaan vastaajien asennoitumista. Tämän vuoksi apukysymyksissä pyrittiin kattamaan sekä positiivisia että negatiivisia teemoja.

Kirjoituskutsun saatetekstissä tutkimukseen osallistuneita informoitiin tutkimuksen luonteesta opinnäytetyönä, luottamuksellisesta tiedonkeruusta, sekä tutkimukseen osallistuvien mahdollisuudesta vetää kirjoituksensa tutkimuksesta milloin tahansa.

Sähköisen aineistonkeruun kautta toivottiin voitavan tavoittaa työttömiä mahdollisimman laajalti sähköpostilistojen ja sosiaalisen median puitteissa. Sähköisen aineiston tuottamista myös pidettiin 2000-luvun arkielämään paremmin sopivana kuin paperin ja kynän käyttöä. Tutkimuksen suunnittelussa esitettiin mahdollisuus lähettää kirjoitukset myös postitse tai toimittaa ne ennalta sovittuun paikkaan, josta tutkija olisi ne käynyt hakemassa, mutta ajatus hylättiin epäkäytännöllisenä ottaen huomioon aika- ja budjettirajoitukset, mahdolliset postinkulun ongelmat, paperijätteen välttäminen, sekä tuotetun tekstin luettavuus. Tavoittamatta jäivät ne henkilöt, joilla ei ole luotettavaa pääsyä tietokoneelle, käytössään internetyhteyttä, tai jotka eivät koe itselleen luontevaksi kirjoittaa ajatuksistaan tietokoneella. Tavoittamatta jäivät mahdollisesti myös ne työttömät, jotka käyttävät näytteenlukijaa, sillä tutkijalla ei ole tietoa pdf-tiedoston luettavuudesta apuohjelmilla.

Kirjoituspyyntöön odotettiin sängen pientä vastausprosenttia, ja tästä syystä aineisto rajattiin pääsääntöisesti keskisuomalaisiin työttömiin alueellisen vaikutuksen tarkentamiseksi. Muita rajoitteita kirjoituskutsussa ei annettu, joten potentiaaliin vastaajiin kuuluivat sekä lyhyt- että pitkäaikaistyöttömät, työttömäksi valmistuneet, sekä vastikään työnsä menettäneet. Kirjoituskutsussa ei myöskään asetettu ikärajaa vastaajille, joten vaikka työttömyyden voi katsoa koskettavan pääasiassa yli 18-vuotiaita, olisi vastaajien joukossa myös voinut olla nuoria vastaajia, jotka ovat jättäneet opiskelun kesken tai jääneet ilman opiskelupaikkaa.

9.1 Aineiston kuvaus

Kirjoituspyyntöön vastasi kuusi naista, yksi mies ja yksi tuntematon iältään 25-61 vuotta. Yksi vastaajista ei paljastanut ikäänsä, sukupuoltaan tai koulutustaustaansa. Vastajaan on viitattu nimellä *Tuntematon*. Muihin vastanneisiin viitataan iän ja sukupuolen yhdistelmällä (esim. Nainen, 21).

Koulutustaustaltaan vastaajista kolmella oli jokin toisen asteen tutkinto (ylioppilas tai ammattikoulu) ja neljällä korkeakoulututkinto (yhdeällä vastaajista korkeakoulututkintoja on kaksi), yksi vastaajista ei kertonut koulutustaustaansa.

Vastaajilta ei kysytty työssäolon pituutta, mutta lähes jokainen vastaaja kertoi jossain kohtaa olleensa palkkatyösuhteessa. Työuran pituus vaihteli viidestä neljäänkymmeneen vuoteen.

Lähes kaikki vastaajat ovat pitkäaikaistyöttömiä. Vastaajista kaksi on ollut työttömänä 22-25 vuotta. Yksi vastaajista on ollut työttömänä 12 vuotta, yksi 5 vuotta, ja kaksi vuoden tai alle. Yksi vastaajista on neljän vuoden aikana kohdannut lukuisia työttömyysjaksoja korkeintaan vuoden kestäneiden työsuhteiden välissä. Yksi vastaajista ei kertonut taustaansa, mutta antoi ymmärtää työttömyyden kestäneen useampia vuosia.

Vastaajista kaksi kertoi jääneensä työttömäksi alun perin terveydellisistä syistä. Kaksi vastaajista oli irtisanottu aiemmasta työsuhteestaan. Yksi vastaajista irtisanoutui itse, eikä enää löytänyt vakituista työsuhdetta. Yksi vastaajista ei valmistumisen jälkeen ole löytänyt vakituista työsuhdetta. Kaksi vastaajista ei paljastanut taustaansa.

Vastaajien perhetausta oli vaihteleva. Vastanneista 3 oli perheellisiä, yksi yksinhuoltaja, yksi lapsettomassa parisuhteessa, ja 1 yksinasuva. 2 ei paljastanut perhestatustaan.

9.2 Tutkimuksen validiteetti ja aineiston arviointi

Tieteellisen tiedon ymmärtämiseen vaikuttavat Ylikosken (2018) mukaan paitsi ymmärrys tutkittavan ilmiön eri ulottuvuuksista, mitä jos -päätelmät, ja ymmärrys siitä, mitä tutkittavasta ilmiöstä on ylipäättään tarpeen ymmärtää, kuten myös merkitysten ymmärrys. Ylikoski viittaa tällä tutkimuskohdella koskevien riippuvuussuhteiden hahmottamiseen, mutta käsittelee myös kielellisen ymmärtämisen vaikutusta lopputulokseen esimerkiksi ohjeita annettaessa: mikäli ohjeen antaja ja saaja tulkitsevat ohjeen samalla lailla, on lopputulos halutunlainen. Ihmiset kuitenkin harvoin ymmärtävät asioita täsmälleen samalla tavalla. Pyydettyä työttömiä kirjoittamaan työttömyyskokemuksistaan ei voida luottaa

siihen, että vastaajat ymmärtävät työttömyyden ja sen ulottuvuudet samalla tavoin kuin tutkija. Vastaja helposti jättää kirjoituksensa ulkopuolelle yksityiskohtia, jotka eivät hänen mielestään suoraan liity työttömyyteen, vaikka tutkijan olisikin mahdollista löytää mielenkiintoisia yhteyksiä arkipäivän elämän ja työttömyyden kehysten välillä. Kirjoituspyynnön heikkous onkin tarkentavien lisäkysymysten esittämisen puute: kirjoitus päättyy, kun kirjoittaja kokee sen valmiiksi, vaikka perinteisessä haastattelutilanteessa olisi mahdollista käsitellä asiaa laajemmin. Analyysivaiheessa onkin otettava huomioon, että kukin kirjoittaja esittelee työttömyyden vaikutuksia elämäänsä *vain ja yksinomaan* niistä lähtökohdista, joilla hän tulkitsee työttömyyden merkityksen ja sitä kautta sen vaikutukset *kirjoittamisen hetkellä*.

Aineistolla on jotain heikkouksia, joista ensinnä mainittakoon sen suppeus. Vaikka laadullisen tutkimuksen reliabiliteetti ei olekaan täysin riippuvainen vastaajien määrästä, on kahdeksan haastateltavaa pieni määrä, josta ei voida pätevästi johtaa laajempia yleistyksiä. Kuitenkin on syytä ottaa huomioon, että tutkittaessa jonkin yhteiskunnallisen ilmiön kokemusperäistä vaikutusta yksilöön enemmän kuin ilmiön laajuutta, pienikin vastausprosentti voi olla riittävä: Tuomi & Sarajärvi (2011) sekä Petri Ylikoski (2018) toteavat, että laadullisen tutkimuksen tavoitteena ei ole muodostaa tilastollisia yleistyksiä, vaan pyrkiä teoreettisesti mielekkäästi ymmärtämään tai kuvaamaan jotakin yhteiskunnallista toimintaa tai ilmiötä. Tällaisessa tutkimuksessa aineiston olennaiseksi piirteeksi ei muodostu vastaajien määrä, vaan vastaajien riittävä kokemus tai tieto tutkittavasta ilmiöstä. Selittämiseen pyrkivä ymmärtäminen ei edellytä täydellistä tutkittavaan ilmiöön eläytymistä: minkään ilmiön täydellinen ymmärtäminen on käytännössä mahdotonta; mahdollista on vain ymmärtää tutkittavaa ilmiötä aiempaa paremmin, ja tehdä tämän ymmärryksen ja aiempien todettujen riippuvuussuhteiden pohjalta päätelmiä ja ennustuksia, joiden pohjalle toiminta rakentuu. Tällaiselle ymmärtämiselle rakentuvalle tutkimukselle kahdeksan vastaajaa voi pienuudestaan huolimatta olla riittävä määrä.

Yksi tapa mitata aineiston riittävyyttä on aineiston saturaatio, eli vaihe, jossa kerätty aineistoa alkaa toistaa itseään, eikä informaateilta ole odotettavasti saatavilla enää uutta tietoa (Tuomi & Sarajärvi 2011). Tässä tutkimuksessa aineistona käytetyt kirjoituspyynnöt vastaavat sisällöltään toisiaan, ja on pidettävä todennäköisenä, että aineiston kasvattaminen olisi tuottanut sisällöltään muun aineiston kanssa yhteneväisiä kirjoituksia. Tätä ei kuitenkaan voida pitää pätevänä esimerkkinä aineiston saturaatiopisteen saavuttamisesta,

vaan pikemminkin merkinä siitä, ettei aineistonkeruu ole tavoittanut työttömiä, joiden kokemukset poikkeavat merkittäväällä tavalla vastaajien näkökulmasta. Tämä on otettu tutkimuksessa huomioon tarkentamalla tutkimuskysymystä koskemaan vastaajien muodostamaa yhteiskunnallista ryhmää, tässä tapauksessa valtaosin keski-ikäisiä, pitkäaikaistyöttömiä naisia ja heidän kokemustaan, johon kuulumattomien vastaukset tarjoavat suuntaa-antavan katsauksen muiden ikäryhmien näkökulmaan ja rikastavat aineistoa.

Työttömyyden perusteellinen analyysi sisältäisi kaikki sen konkreettiset sekä potentiaaliset ulottuvuudet ja vaikutukset tässä yhteiskunnassa, sekä työttömyyden kokemukseen vaikuttavat tapahtuneet muutokset yhteiskunnassa tutkimuksen aikana. Pelkästään laajempi mikrotason ymmärrys edellyttäisi mahdollisuutta mahdollisimman kattavaan syvähaastatteluun, joka avulla voidaan selvittää, miksi haastateltava toimii tai ajattelee niin kuin tekee, onko haastateltavan puheissa, toiminnassa ja ajatusmaailmassa havaittavissa kognitiivista dissonanssia, ja miksi näin on. Yhtä lailla voitaisiin myös selvittää, onko haastateltavan käyttäytyminen tai ajatusmaailma muuttunut työelämässä tapahtuneiden muutosten myötä paitsi haastattelemalla, myös havainnoimalla, sillä yksilö ei aina ole täysin tietoinen omasta käytöksestään tai sen syistä. Lisäksi mikrotason analyysi tulisi sovittaa osaksi laajempaa makrotason analyysiä, jossa tarkastellaan yhteiskunnassa vallitsevaa talouspoliittista tilannetta ja työn muutosta. Näitä tutkimuksia yhdistelemällä voidaan päästä lähemmäs *selittämään* työttömyyttä ja vastaamaan kysymyksiin *miksi* ja *miten*. Näin ollen tässä opinnäytetyössä, jossa aika ja resurssit ovat rajalliset, keskitytään ennemmin kuvailevaan analyysiin työttömyyden kehyksistä ja vastaamaan ainoastaan kysymyksiin *miten* ja *millainen*: miten työttömyys näyttäytyy työttömän itsensä näkökulmasta ja millaisin selitysmallein työttömyyttä ja sen vaikutuksia kuvaillaan.

Kehysanalyysin käyttöä sisällönanalyysin muotona perustellaan tutkimuskysymyksellä: tutkimuksen kiinnostuksena on löytää tekstistä niitä selittäviä merkityksiä, joiden kautta vastaajat hahmottavat ja pyrkivät tekemään ymmärrettäväksi työttömyyden roolin arkielämässään. Koska lähestymistapani on vahvasti aineistolähtöinen, tietty häilyvyys, josta kehysanalyysia on kritisoitu, on tässä opinnäytetyössä vain eduksi. Sen sijaan, että taustalla vaikuttava teoria ohjaisi analyysin suuntaa, teoria on muotoutunut aineiston ympärille kehysanalyysin opastamana.

10. MITEN TYÖTTÖMYYS KEHYSTYY TYÖTTÖMIEN SILMIN

Tutkimuksen kannalta keskeinen kysymys, millä tavoin työttömät kehystävät työttömyyttään, viittaa tapoihin, joilla työttömät vastaajat tekevät statuksensa itselleen ymmärrettäväksi. Prosessi pitää sisällään selitysmallien löytämiset työttömäksi joutumiselle yhteiskunnallisella ja yksilöllisellä tasolla, työttömyydelle yhteiskunnallisesti annettujen merkitysten huomioiminen ja näiden merkitysten läsnäolo tai niiden puuttuminen yksilötasolla, sekä edelliseen läheisesti liittyvä työttömyyden ja työttömänä elämisen merkitys yksilölle itselleen. Viimeksi mainittu pitää sisällään sekä arvokäsityksen (mitä työttömyys yksilölle merkitsee) että yksilön arkielämässä kohtaamat haasteet.

Selitysmallien eli kehysten muodostuminen ja niiden muodostumiseen liittyvät ajatusprosessit ovat usein alitajuisia, mutta elementtejä näistä prosesseista on mahdollista identifioida sen perusteella, millaisia sanavalintoja ja vertauksia vastaajat käyttävät, sekä millaisia esimerkkitapauksia teksteissä tuodaan esille. Vastaajia ei ole johdateltu eikä vastauksia ole pyydetty tarkentamaan kahdenvälisen tai ryhmähaastattelun mahdollistavin keskustelun keinoin. Tämän johdosta voidaan tulkita, että kirjoituksissa esille tuodut pohdinnat ovat niitä, jotka vastaajien mielessä ensimmäisinä nousevat esille ja siten arkielämässä kaikkein eniten läsnä. Toisaalta mahdottomuus esittää tarkentavia kysymyksiä myös tarkoittaa sitä, että kaikkia työttömyyteen liittyviä pohdintoja ei ole voitu tuoda esille.

Työttömyyden kehystäminen käsittää siis lähtökohtaisesti kaksi näkökulmaa: työttömäksi päättymiseen liittyvät kehykset, sekä arkielämän kehykset, joissa yksilö- ja yhteiskunnalliset tasot ovat taustavaikuttajia. Nämä lähtökohdat on otettu huomioon aineiston koodauksessa, jossa aineistosta nostetut kehykset on jaettu työttömyyttä selittäviin kehyksiin ja arkielämän kehyksiin.

Koska tutkimuksen tavoitteena on ensisijaisesti selvittää työttömien aktiivisesti hyödyntäviä kehyksiä työttömyytensä selittämiseen, niitä työttömyyteen tiedettävästi liittyviä tekijöitä, kuten sosiaalisia eroja (ikä, sukupuoli, asuinpaikka, koulutustausta, terveydentila, sosiaaliset verkostot) *joita työttömät eivät itse kategorisoi työttömyytensä syiksi tai sen vaikutuksen alaisiksi*, ei käsitellä aineiston analyysin yhteydessä, vaan olen omistanut näille *puuttuville kehyksille* oman lukunsa pohdittavaksi aineistossa esiintyvien kehysten jälkeen.

10.1 Aineiston koodaus

Aineisto analysoitiin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Aineistosta pyrittiin nostamaan esille siinä esiintyvät keskeiset asiat etsimättä mitään ennalta määrättyjä näkökulmia tai selitysmalleja. Teoriaa hyödynnettiin vasta teemojen ryhmittelyssä ja tulkinnassa.

Analysointi alkoi aineiston lukemisella. Ensimmäiseksi etsin kirjoituskutsuun vastanneiden teksteistä teemoja, joita saattoivat olla muiden muassa perhe, byrokratia, epävarmuus, häpeä ja niin edelleen. Käytyäni kaikki tekstit läpi siirryin etsimään näkökulmia, jotka esiintyivät useammassa kuin yhdessä tekstissä, ja erottelin näistä kehystä kuvastavia avainsanoja.

Aineistosta oli mahdollista muodostaa yhtä monta kehystä kuin aineistossa esiintyi annettuja näkökulmia, mutta liian moniportainen kehysten ryhmittely olisi ollut liian laaja ja jäsentelemätön palvelukseen tutkimuksen tarkoitusta. Toisaalta liian laaja koodaus olisi liiaksi häivyttänyt joitain kehyksiä, jotka eivät ainutlaatuisen näkökulmansa vuoksi ole täysin rinnastettavissa mihinkään muihin kehyksiin. Aineiston koodauksessa oli tärkeää löytää tasapaino, jossa esiin nostetut kehykset kuvaavat mahdollisimman kattavasti löydettyjä kehyksiä antamatta liian suppeaa tai hajanaista kuvaa aineistosta.

Tästä syystä yhtenevät, vastaajien teksteissä kaikkein vallitsevimmat näkökulmat tiivistin kuuluvaksi samoihin kehyksiin, joihin viitataan nimellä *pääkehys*. Pääkehykset ovat ensisijaisia kehyksiä, joiden kautta vastaajien voidaan katsoa pyrkivän ymmärtämään ja selittämään työttömän arkea, ja aineiston tulkinta perustuu valtaosin näihin kehyksiin. Esittelen löydettyjä pääkehyksiä tarkemmin alla.

Aineistosta on lisäksi eroteltavissa laajempia, koko aineiston kattavia *makrokehyksiä*, jotka eivät itsessään toimi selittäjinä vaan muodostavat taustan, jota vasten pääkehykset nojaavat. Siinä missä pääkehykset ovat vastaajien käyttämiä näkökulmia ja selitysmalleja, makrokehykset kuvaavat niitä lähtökohtia, joista käsin vastaajat muodostavat pääkehysensä. Suhteutettuna edellisissä luvuissa kuvailtuihin kehysten teoreettisiin määritelmiin, makrokehykset ovat rinnastettavissa Goffmanin primäärikehysten käsitteeseen (kts. Goffman 1986): luonnolliset kehykset ovat yksilön vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa olevia taustavaikuttajia, ja sosiaaliset kehykset pohjautuvat sosiaalisille arvioinneille, joiden perustana ovat vaihtelevat käsitykset tilannetta koskevista säännöistä ja hyväksyttävyydestä. Näitä makrotason primäärikehyksiä ei itsessään analysoida, vaan ne toimivat pääkehysten tulkinnan ohjaajina.

Taulukko 4: Esimerkki kehysten muodostamisesta aineistosta nostettujen avainsanojen ja teemojen kautta.

Esimerkkilauseet	Avainsanat	Pääkehys	Teema
<p>”Tänä päivänä on tarjolla enemmän ns.<u>keikkatyötä</u> ja <u>osa-aikatyötä</u>. Toistaiseksi voimassaolevia <u>työsopimuksia</u> kirjoitellaan harvemmin.”</p> <p>”<u>Työnhaku</u> ei kuitenkaan välttämättä viikossa vie montakaan prosenttia. Erityisesti, kun <u>mun alalla</u> ei välillä ole viikkoihin avoimia <u>työpaikkoja</u>, jota voisoin hakea.”</p>	<p>Työnhaku Keikkatyö Osa-aikatyö Työsopimus Ala (ammatti-)</p>	<p>Työttömyyttä selittävä kehys</p>	<p>Rakenteellinen näkökulma</p>
<p>”<u>Työttömyys</u> osiltaan <u>vaikeuttaa asunnon saamista</u>, erityisesti on haastavaa raapia kokoon takuuvuokraan vaadittavia summia, ne tuntuu välillä ihan kohtuuttomilta.”</p> <p>”Eli aikoinaan en saanut kaupungin <u>vuokra asuntoa</u> Espoossa, <u>koska olin työtön</u>”</p>	<p>Työttömyys Asunto Asuminen Muutto</p>	<p>Työttömyyttä selittävä kehys</p>	<p>Asuminen</p>
<p>”<u>Työttömyys</u> [...] aiheuttaa <u>häpeää</u> ja <u>syryyttää</u> ja työtöntä <u>ei kohdella</u> myöskään <u>mitenkään hyvin</u>”</p> <p>”<u>Työttömyys korostuu</u> erityisesti uusiin ihmisiin tutustuttaessa. Aina kysytään, että ”ootko sä jossain töissä tai opiskeletko”. Tuntuu aina <u>kakkosluokan kansalaiselta</u>.”</p>	<p>Työttömyys Kohtelu Häpeä Syrytyminen Kakkosluokan kansalaisuus</p>	<p>Työttömyyden arkivaikutuksia kuvastava kehys</p>	<p>Stigma</p>
<p>”Työttömästä ihmisestä tulee aikanaan <u>köyhä</u>. <u>Köyhyys</u> taas vaikuttaa kaikkeen ihmisen elämässä”</p> <p>”Siis koko yli 20-vuoteen en ole juurikaan mitään muuta <u>ostanut</u> kaupasta kuin ruokaa ja vähän vaatteita.[...] <u>Häpeän</u> tunne on ollut läsnä <u>rahattomuudessa</u>”</p> <p>”Lisäksi työttömyys vaikuttaa <u>taloudellisesti</u>. Vaikka saan liitolta korotettua päivärahaa, ei siitä <u>talusmenojen</u> jälkeen juuri jää käteen</p>	<p>Köyhyys Rahattomuus Talous Tulot/menot Kulutus Ostaminen</p>	<p>Työttömyyden arkivaikutuksia kuvastava kehys</p>	<p>Köyhyys</p>
<p>”Muuten <u>en koe työttömyyttä rajoittavana</u>, vaan olen ajatellut, että nyt mulla on <u>aikaa</u> tehdä kaikkea <u>kivaa</u>, mitä en työskennellessä tai opiskellessa kerkeä tekemään!”</p> <p>”Nyt vuodenvaihteen jälkeen olen osannut ottaa työttömyyden enemmän <u>loman</u> kannalta ja <u>mahdollisuutena</u> käyttää <u>aikaa</u> monenlaiseen.”</p>	<p>Aika Loma Kiva/hyvä Mahdollisuus Vapaus</p>	<p>Työttömyyden arkivaikutuksia kuvastava kehys</p>	<p>Positiivisuus</p>

Kirjoituskutsuun vastasi seitsemän naista ja yksi mies, minkä vuoksi aineiston *luonnollisten kehysten* voi katsoa olevan pitkäaikaistyöttömien perheellisten naisten näkökulma. Aineiston tarjoama yksittäinen miesnäkökulma ja muunsukupuolisten vastausten puute ei riitä kattavan sukupuolten välisen vertailun tekemiseen, mutta naisnäkökulma tarjoaa mahdollisuuden tarkastella erityisesti työttömyyden vaikutusta perinteisesti naisten rooliin liitettyihin aspekteihin, kuten perhearkeen.

Kehyksiä määrittelevä rajanveto ei ole ehdoton, vaan kehukset ovat teemoiltaan osittain lomittaisia. Esimerkiksi stigman kehukseen liitettävät häpeän kokemukset esiintyvät sekä

sosiaalisessa että taloudellisessa kehyksessä, minkä lisäksi stigma vaikuttaa suoraan henkilön käsitykseen itsestään, ja siten minäkuvan kehys on suorassa yhteydessä stigman kehykseen. Vastaavanlainen yhteys on havaittavissa myös terveyden kehyksen ja minäkuvan sekä rakenteellisen kehyksen välillä. Näiden lisäksi sosiaalinen kehys on osittain yhteydessä sekä köyhyyden että stigman kehyksiin, kuten myös optimistiseen kehykseen. Samankaltaisia kehysten päällekkäisyyksiä on havaittavissa enemmänkin, mutta jokaisen linkin avaaminen erikseen olisi johtanut vain kaoottiseen tulkintaan. Päädyin tästä syystä käsittelemään näitä yhteneväisyyksiä vain niissä kohdissa, joissa ne ovat relevantteja vain niistä pääkehyksistä käsin, joiden alle ne eniten painottuvat. Esimerkiksi köyhyyden kehys sisältää elementtejä lähes kaikista tässä eritellyistä kehyksistä, mutta köyhyyden kehyksen jakaminen lukemattomiin alakehyksiin näiden yhteneväisyyksien pohjalta ei olisi palvellut tarkoitustaan. Sen sijaan nämä elementit valjastettiin pääkehysten rakennuspalikoiksi, joihin viitataan jatkossa kehysten *teemoina* tai *alakehyksinä*.

Käyn kehyksiä läpi kategoria kerrallaan alkaen työttömyyden syitä käsittelevistä kehyksistä. Kummankin kategorian alussa esitellään taulukko, jossa on esitetty prosentteina kunkin pääkehyksen esiintyvyys aineistossa. Teemojen numeerista esiintyvyyttä ei ole katsottu tarpeelliseksi ilmoittaa, sillä teemat heijastavat pääsääntöisesti yksittäisten vastaajien tapoja havainnollistaa pääkehystä.

11. TYÖTTÖMYYYTTÄ SELITTÄVÄT KEHYKSET

Tässä luvussa käyn läpi niitä aineistosta nostettuja kehyksiä, joiden kautta vastaajat selittävät työttömäksi päätymistään ja takaisin työelämään pääsemisen esteitä.

Työttömyyttä selittäviä pääkehyksiä eriteltiin kaikkiaan kolme, jotka jaettiin ulkoisten (syy yksilön ulkopuolella) ja sisäisten (syy yksilön toiminnassa tai ominaisuuksissa) tekijöiden ohjaamiin tulkintoihin. Ulkoisten tekijöiden ohjaamat kehykset nimettiin *rakenteelliseksi kehykseksi* ja *oikeudenmukaisuuden kehykseksi*, sisäisten tekijöiden ohjaamat kehykset puolestaan *yksilön kehykseksi*.

Tutkimuksen kannalta on mielenkiintoista, että sisäiset tekijät näyttäytyivät pääasiallisina syinä työttömäksi päätymiselle, kun taas ulkoiset tekijät kuvattiin syinä työttömyyden pitkittymiselle.

Taulukko 5: Työttömyyttä selittäviä kehyksiä

	Pääkehys	Alakehykset (teemat)	Esiintyvyys (%) n=8
Ulkoiset tekijät	Rakenteellinen kehys	Työelämän murros	25 % (n=2)
		Rakenteelliset ongelmat	50 % (n=4)
	Oikeudenmukaisuuden kehys	Epäreiluuden kokemus	37,5 % (n=3)
		Ikäsyryjä	25 % (n=2)
		Luottamuspuola	50 % (n=4)
Sisäiset tekijät	Yksilön kehys	Hyvinvoinnin kehys	50% (n=4)
		Oma persoonallisuus	35% (n=2)

Taulukon tarkoituksena ei ole tehdä tilastollisia yleistysjä. Taulukossa ilmoitettuja prosentiosuuksia ei esitellä tilastollista induktiota silmällä pitäen, vaan niiden tarkoituksena on kuvastaa aineistosta nostettujen teemojen suhteellista painoarvoa aineistossa.

Kokonaisuudessa korostui yhteiskunnan rakenteellisiin ominaisuuksiin liittyvä näkökanta, joista mainittakoon työnhakuun liittyvät teknologiset haasteet, koettu ikäsyryjä, sekä vapaiden työpaikkojen vähyys verrattuna työnhakijoiden määrään. Lisäksi vastaajien kirjoituksissa korostui epäluottamus instituutioiden toimintaa kohtaan: osa vastaajista koki rekrytoinnin puolueelliseksi, toiset kohtasivat ongelmia vaatimusten täyttämässä. Uudelleen työelämään pääsyn vaikeudelle vastaajien teksteistä löytyi selitys pääosin rakenteellisista kehyksistä, mutta myös oman terveydentilan katsottiin osassa vastaajien tapauksista vaikuttavan työllistymiseen. Pieni osa vastaajista myös piti omia henkilökohtaisia piirteitään kuten persoonallisuuttaan tai työnhakijan profiiliaan mahdollisena esteenä työllistymiselle.

Vallitsevana työttömäksi päättymisen selityksenä oli työttömien oma, usein hyvinvointiin liittyvä päätös erota aiemmasta työstä. Työttömäksi päättymisen syissä on havaittavissa ikäjakaumaa, jossa vanhemmat informantit jäivät työttömiksi lähdettyään vanhasta työpaikastaan, kun taas nuoremmat vastaajat ovat kohdanneet vaikeuksia työuran aloittamisessa, ja työttömyys on seurausta lyhyiden työllisyysjaksojen katkeamisesta sen sijaan, että ne olisivat muuttuneet pysyväksi työsuhteeksi.

Vaikka lähes kaikki vastaajat pyrkivät hahmottamaan työttömyydelleen jonkin syyn, useat vastaajat ilmaisivat epätietoisuutensa syistä työttömyyden pitkittymiselle. Työhakemuksien torjutuksi tulemiselle ei työnantajien puolesta oltu annettu syytä, minkä johdosta työttömät työnhakijat voivat vain arvailla päätöksen perusteita. Epätietoisuus on johtanut monet

vastaajista kyseenalaistamaan työnhaun oikeudenmukaisuutta. Pitkäaikaistyöttömyyden esiintyminen tulkittiin joissain tapauksissa moraalittomaksi toiminnaksi yhteiskunnallisten instituutioiden osalta ja näiden instituutioiden epäonnistumiseksi.

Vaikka vastaajan ikä olisi mahdollista tulkita henkilökohtaiseksi ominaisuudeksi, tein päätöksen kategorisoida iän osaksi oikeudenmukaisuutta käsitteleviä kehyksiä ikäsyryjinnän ollessa tunnettu rakenteellinen epäkohta useilla toimialoilla siitä huolimatta, että työnhakijan torjuminen iän pohjalta on syrjintää koskevan lain vastaista.

11.1 Rakenteellinen kehys

Taulukko 6: Rakenteellinen kehys

Teema	Lainaukset
Työelämän murros	”[T]untuu epäoikeudenmukaiselta, että nykyään ihmisiltä vaaditaan sosiaalisessa mediassa verkostoitumista, itsensä brändäämistä ja osaamisen myymistä ja muita markkinavoimien hallitsemasta maailmasta tuttuja toimenpiteitä. [...] En myöskään osaa hyödyntää kaikkia työnhakukanavia ja -tapoja.”
Institutionaaliset ongelmat	”Tänä päivänä on tarjolla enemmän ns.keikkatyötä ja osa-aikatyötä. Toistaiseksi voimassaolevia työsopimuksia kirjoitellaan harvemmin.” ”Olin puoli vuotta pajalla ja sitten työllistyin palkkatuella. [...] Työ kesti vuoden ja rahoituksen puutteesta työsopimustani ei voitu jatkaa vaikka työnantaja olisi minut halunnut siellä pitää.”

Rakennesosiologisen teorian mukaan yksilön tekemisiin vaikuttavat yksilön takana olevat rakenteet, jotka ovat yksilön henkilökohtaisten vaikuttamismahdollisuuksien ulottumattomissa (Saaristo & Jokinen 2010, 142-147). Yhteiskunnan rakenne koostuu sosiaalisista instituutioista, joilla vakiintuneiden organisaatioiden (kuten yritykset, tieteelliset ja taloudelliset instituutiot sekä poliittiset ja uskonnolliset yhteisöt) lisäksi tarkoitetaan yhteiskunnassa vakiintuneita toimintatapoja ja -käytäntöjä sekä yhteiskunnallisten toimijoiden välisiä suhteita, vuorovaikutusta ja sosiaalisia eroja (Jokivuori, Ruuskanen, Siisiäinen & Wilska 2013). Tämän opinnäytetyön kannalta rakenteelliset tekijät on rajattu niitä koskemaan työmarkkinatoimijoita ja -instituutioita (työnantajat, työntekijät, työnhakijat, työttömät, työvoiman kysyntä ja tarjonta, jne.) sekä työllistymiseen vaikuttavia sosiaalisia eroja, ja tarkemmin niitä rakenteita, jotka aineiston kautta nousivat esille.

Rakenteellisiin toimijoihin katsottiin kuuluvaksi yksilön vaikutuksen ulkopuolella olevat työmarkkinoiden tekijät, jotka vaikuttavat yksilön toimintaan, valintoihin ja/tai mahdollisuuksiin. Aineistosta näitä tekijöitä löytyi muiden muassa työnhaun käytännön järjestelyihin liittyvät kysymykset (miten töiden haku on järjestetty, työntekijää koskevat ihanteet ja vaatimukset), avointen työpaikkojen ja työnhakijoiden kohtaamattomuus, sekä työelämässä tapahtuneet muutokset kuten keikka- ja osa-aikatyön painottuminen. Lisäksi rakenteelliseen kehykseen katsottiin kuuluvaksi työelämän rakenteisiin liittyviä toimijoita kohtaan osoitettu luottamus tai sen puute. Rakenteellisten toimijoiden (tässä pääasiassa työnantajien, rekrytointiyriyten sekä sosiaalipalvelujen) vuorovaikutus yksilöiden kanssa vaikuttaa niiden yksilöltä nauttimansa luottamuksen tasoon, mikä puolestaan vaikuttaa yksilön valintoihin tehdä tai kieltäytyä tekemästä yhteistyötä näiden toimijoiden kanssa.

Rakenteellisiin toimijoihin viitattiin aineistossa usein suoraan, kun taas sosiaaliset erot tulivat pääasiassa ilmi muun kerronnan yhteydessä. Poikkeuksena ovat terveyteen liittyvät seikat, jotka vastaajat tunnistivat selittäväksi tekijäksi työttömäksi päätyemisessään ja joita vastaajat toivat teksteissään ilmi suoraan. Tästä johtuen terveydentilaa koskevaa kehystä käsitellään erikseen.

Työelämän murros

Työelämä käy läpi murrosvaihetta, jossa kasvava digitalisaatio ja globaali kilpailu vähentävät tarvittavan työvoiman määrää ja joissain tapauksissa johtavat joidenkin ammattien häviämiseen. Globaali kilpailu on myös johtanut työtehtävien siirtämisen maihin, joissa työkustannukset ovat alhaisemmat vähentäen työvoiman kysyntää korkeampien kustannusten maissa (Kauhanen, Maliranta, Rouvinen & Vihriälä 2015).

Työvoiman kysynnässä ja tarjonnassa tapahtunut siirtymä on vaikuttanut myös epätyypillisten työsuhteiden kasvuun. Tilastokeskuksen (11.4.2005) mukaan ensimmäinen selvä muutos tapahtui laman aikaan vuonna 1991 jolloin määräaikaisten työsuhteiden osuus ohitti toistaiseksi voimassa olevien työsopimusten osuuden uusista työpaikoista. Vaikka talousvaikeuksia voidaankin käyttää selittämään työsuhteissa tapahtunutta muutosta, lamavuosien jäätyä taakse ei kuitenkaan tapahtunut uutta käännettä, vaan vielä vuonna 2003 enemmistö uusista työsuhteista oli yhä määräaikaaisia. Muutokset näkyivät sekä yksityisellä että julkisella sektorilla: prosentuaalisesti vuonna 2003 julkisen sektorin palkansaajista 24 % oli määräaikaaisessa työsuhteessa, kun taas yksityisellä sektorilla heitä oli 16 %. Osa-

aikaisia oli puolestaan 17 % kaikista työttömistä, eli 439 000, mikä oli 16 000 osa-aikaista työllistä enemmän kuin vuonna 2018.¹²

Työsuhteissa ja työvoiman kysynnässä ja tarjonnassa tapahtuneet muutokset koetaan voimakkaasti työttömän arjessa. Epätyypillisten työsuhteiden lisääntymisellä on aineiston perusteella vaikutuksia työttömyyden pitkittymiseen.

Tänä päivänä on tarjolla enemmän ns.keikkatyötä ja osa-aikatyötä. Toistaiseksi voimassaolevia työsopimuksia kirjoitellaan harvemmin. Etenkin kaupallisilla aloilla pyörii tosi paljon eri vuokratyöfirmojen työntekijöitä. N 40.

[...] olen tehnyt sijaisuuksia kolmessa eri paikassa [...] Reilu vuosi sitten kävin kokemusasiantuntijakoulutuksessa [...] tämän tiimoilta olen saanut yhden työkeikan sairaanhoitopiiriltä, kestoltaan puoli päivää. N 58B.

Epätyypilliseen työsuhteeseen pääseminen katkaisee työttömyysputken silloin, kun kyseessä on määräaikainen työsuhde, mutta mikäli sopimusta ei jatketa päättyy yksilö todennäköisesti jälleen työttömäksi. Osa-aikaisen työn silloin, kun tarjolla olevia työtunteja on liian vähän, jotta työstä saatava palkka riittäisi kattamaan elinkustannukset, ei voi juuri katsoa parantavan työttömän asemaa.

Kelan toimeentulon kannalta on otettava huomioon, että voit tienata 300e/kk ilman ettet menetä tukiasi kuukauden aikana. Näin ollen on taloudellisesti mietittävä myös kuinka monta tuntia teet töitä ja kannattaako se pitkässä juoksussa. Joskus on käynyt niin, että töitä tekemällä sinä menetät tukiasi ja loppujen lopuksi jäät miinuksille maksettuaasi kaikki kuluerät kuukaudessa. N 40.

Informantti N 40 tuo esille niin sanottuun nollatuntisopimukseen perustuvan osa-aikaisen työn luoman kannustinloukun: työttömyysetuuksia ympäröivän byrokratian vuoksi työnhaku ei ole taloudellisesti kannattavaa, ja työttömälle voi jäädä käteen vähemmän kuin mitä työttömyys- ja toimeentuloetuuksista on mahdollista saada.

Palkkatukityössä olin, mutta sain niin huonoa palkkaa, että käteen jäi vähemmän, kuin työttömänä, koska piti maksaa lapsen hoitopaikka. N 58A.

Työttömyysetuuksien vastikkeellisuus on osa taloudellisten kannustimien periaatetta, joka pohjautuu ajatukseen yksilöstä rationaalisena toimijana, joka tekee itselleen taloudellisesti kaikkein kannattavimpia valintoja. Kannustimien tarkoituksena on rohkaista yksilöä

¹² Tilastokeskuksen julkaisussa kuitenkin huomautetaan, että yksityinen sektori työllistää julkista sektoria enemmän, ja määrällisesti määräaikaisessa työsuhteessa olevia palkansaajia oli enemmän yksityisellä (178 000) kuin julkisella (157 000) puolella. (emt.) Findikaattorin (7.5.2020) tilastojen mukaan vielä vuonna 2019 palkansaajista määräaikaisia oli 350 000 eli n. 16 % kaikista palkansaajista. Määräaikaiset työsuhteet myös vaikuttavat enemmän naisiin kuin miehiin: vuonna 2019 naispalkansaajista 19 % ja miehistä 13 % työskenteli määräaikaisessa työsuhteessa. Vastaavasti osa-aikaisista työllisistä naisia oli viidennes, miehiä joka kymmenes. (emt.)

tekemään tiettyjä valintoja, joiden avulla omaa taloudellista asemaa voi parantaa. Kannustinten pääperiaate on se, että työntöön tulee aina olla kannattavaa. (Karjalainen & Moisio 2010.) Voidaan kuitenkin väittää, että työelämässä tapahtunut murros yhdistettynä modernin työelämän taustalla vaikuttavana kalvinistiseen näkemykseen siitä, että yksilön tulee ansaita elantonsa itse ilman muiden myöntämiä almuja ovat kuitenkin vääntäneet tämän periaatteen muotoon, jossa työnteko on ainoa hyväksyttävä tulonlähde riippumatta siitä, onko se kannattavaa. Työntöön kannustinteen liittyviä ongelmia kutsutaankin kannustinloukuiksi, jotka Karjalaisen & Moisio mukaan voidaan karkeasti jakaa tulo- ja byrokraloukkuihin. Yllä olevissa lainauksissa esitelty tilanne kuvaa tuloloukkoa, jossa työn vastaanottaminen ei lisää käteen jääviä tuloja verotuksen ja sosiaaliturvan yhteisvaikutuksesta. Toisaalta yllä esitellyn tilanteen voi katsoa myös tarkoittavan byrokraloukusta alkunsa saanutta tuloloukkoa, sillä työttömyys- ja asumisetuksiin liitetyt ehdot sallituista tuloista ja tukien takaisinperinnästä ovat luoneet tilanteen, jossa epätyypillisen työsuhteen aloittaminen ei ole taloudellisesti kannattavaa. Aineistossa tuotiin jonkin verran ilmi turhautumista ”paperisotaan”:

Välillä tuntuu hullulta, että työttämän ollessa voit hakea kolmea eri tukea. Työttömyysturvaa, asumistukea ja toimeentulotukea, jos et pärjää. En yhtään ihmettele, jos ihmiset on kyllästyneitä kelaan tai väsyneitä ainaiseen paperisotaan. Se on tosi uuvuttavaa, varsinkin jos on vielä jotain muita oman elämän ongelmia siinä sivussa. Se paperisodan ja byrokratian määrä on järkyttävä. Paljon järkevämpää olisi siirtyä perustuloon. N 25.

Karjalainen & Moisio (2010, 113) huomauttavat myös, että byrokraloukun ei tarvitse olla todellinen, ”sillä jo pelkkä työttömän oletus niiden olemassa olosta voi toimia negatiivisena kannusteena.” Vastaajista ainakin yksi suhtautui työttömyyskorvauksia varten tarvittavaan byrokraloukkaan neutraalisti:

Pitää vain muistaa täyttää tarvittavat dokumentit päivärahojen saamiseksi että saa laskut maksettua ja pysyy jotenkin hengissä. Sosiaalitukiin ei vielä ole tarvinnut tukeutua. N 61.

Vastaaja ei tosin tarkenna, miksi hän ei ole vielä hakenut sosiaalietuuksia, ja voiko byrokraloukkaan liittyvillä oletuksilla olla vaikutusta hänen päätökseensä. Karjalainen & Moisio (2010) toteavat myös, että yksilöiden tapaan reagoida kannustimiin ja sanktioihin riippuu heidän luottamuksesta tai epäluottamuksesta muita ihmisiä ja yhteiskuntaa kohtaan.

Karjalainen & Moisio (2010) jäljittävät kannustinloukkukeskustelun 1990-luvun alkuun. Vuonna 1996 perustettiin kannustinloukkutyöryhmä, jonka loppuraportti ehdotti muun muassa keskeisten etuuksien perusteiden muuttamista ”kannustavammiksi”. Vuonna 2001 voimaan tuli laki kuntouttavasta työtoiminnasta, jonka avulla pyritään aktivoimaan

erityisesti työmarkkina- tai toimeentulotukea saavia pitkäaikaistyöttömiä. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen tuli pakolliseksi vuonna 2010. Kieltäytyminen voi johtaa sosiaaliturvan menetykseen. Parpon (2004) ja Valtioneuvoston kanslian (2007) tekemien tutkimusten mukaan 2000-luvun Suomessa noin 13 % työttömien kotitalouksissa on työttömyysloukussa (talous- tai byrokraatialoukusta johtuva työn vastaanottamisen kannattamattomuus), joskin vakavat työttömyysloukut ovat harvinaisia: alle 4 % työttömistä ei hyötyisi työllistymisestä kokopäiväiseen työsuhteeseen lainkaan taloudellisesti (kts. Karjalainen & Moisio 2010). Todennäköisyys työttömyysloukkuun jäämiseen kasvaa kaksinkertaiseksi ansioturvaa saavilla, sekä silloin, kun tarjolla on vain keikkatyötä tai osa-aikaista työtä.

Työvoiman kysyntä ja tarjonta

Työllisyys riippuu työmarkkinoita hallitsevasta työvoimaa tarvitsevien työnantajien ja työvoimaa tarjoavien työkykyisten ja -haluisten työntekijöiden välisestä suhteesta. Valtaosa työllisistä on palkansaajia, jotka saavat tarjoamastaan työpanoksesta säännöllistä työpanokseen (urakkapalkka) tai työtunteihin, -viikkoihin, -kuukausiin tai -vuosiin perustuvaa rahallista korvausta. Työsuhteen muoto (formaali/informaali palkkatyö tai palkaton työ, kts. Taulukko 1) vaikuttaa merkittävästi työllisyysasteeseen, kuten myös työsuhteen ulkopuolella tehdyn työn määrä ja luonne (kuten hoiva- ja vapaaehtoistyö). (Kts. Koistinen, 2014; Myrskylä 2012.)

Työvoiman tarjonnan suhteen vaikuttavia tekijöitä voidaan etsiä väestörakenteesta, kuten väestönkasvusta, maahan-, maassa- ja maastamuutosta, sekä työikäisen väestön osuudesta ja odotettavissa olevasta eliniästä Globalisaation vuoksi työvoiman kasvuun vaikuttavat kansallisen vaihtelun lisäksi myös kansainvälinen työvoiman kysyntä, tarjonta sekä liikkuvuus. (Koistinen 2014.) Työpaikan syntyessä työvoiman kysyntä lähtee usein purkautumaan sisältä ulospäin: ensin työllistyvät alueen asukkaat sekä osa työttömistä ja opiskelijoista, tämän jälkeen alueelle muuttava ensin naapuri- ja lopulta ulkokuntalainen vapaa työvoima sekä maahanmuuton tarjoama työvoima, jotka kaikki kilpailevat vapaista työpaikoista. Työvoiman kysynnän kasvu ei siten automaattisesti johda alueellisen työttömyyden vähenemiseen samassa suhteessa työpaikkojen syntyyn. (Myrskylä 2012.) Runsasta kilpailua lisää se, että työttömät eivät ole työmarkkinoilla erityisen kysytyjä,

avoimia työpaikkoja ei ole tarpeeksi tarjolla, tai työttömien taidot eivät vastaa työnantajien tarpeita (Karjalainen & Moisio 2010).

Työnhaku ei kuitenkaan välttämättä viikossa vie montakaan prosenttia. Erityisesti, kun mun alalla ei välillä ole viikkoihin avoimia työpaikkoja, jota voisin hakea. Toki voisin hakea muitakin töitä kun oman alani, mutta ensisijaisesti tahtoisin oman alan töitä. Olen kuitenkin kouluttautunut sitä varten monta vuotta ja haluan tehdä sitä duunia. N 25.

Työnhaussa ovat läsnä myös työttömien omat arvot. Etenkin nuorempien kohdalla korostuu ymmärrettävä halu tehdä sen alan töitä, joita varten on kouluttauduttu, ja ajatukseen välttämättömästä uuden koulutuksen hankkimisesta heti valmistumisen jälkeen suhtaudutaan nihkeästi. Pääsy oman alan töihin ikään kuin saattaa koulutuksen loppuun. Ilman tätä viimeistä askelta kouluttautumiseen kuluttu aika tuntuu menneen hukkaan. Halukkuutta pitää kiinni oman alan työstä voi osiltaan tukea myös yksilön perustuslaissa turvattu oikeus tehdä työtä valitsemassaan ammatissa¹³, jolloin omalle alalle työllistyminen voi näyttäytyä myös yksilön oikeutena, vaikka suurimmilta osin kyse on oletettavasti yksilön taipumuksesta valita arvomaailmaansa vastaava koulutus. Toiselle alalle saattaa olla enemmän kysyntää, mutta mikäli alalla vallitsevat arvot poikkeavat merkittävästi työttömän omista arvoista, ei työttömällä ole motiivia hakea alalle tai jäädä sinne mahdollisen työllistymisen jälkeen.

Asuinpaikka

Talouden ja työmarkkinoiden kustanne- ja rakennemuutokset vaikuttavat erityisesti pieniin ja keskisuuriin kaupunkiseutuihin, joilla työn kysyntä on heikentynyt erityisesti paperi- ja elektroniikkateollisuuden kokemien vaikeuksien myötä (Pehkonen, Huuskonen & Tornberg 2017). Kysymys ei ole kuitenkaan siitä, etteikö työpaikkoja olisi tarjolla, vaan rakenteellisten muutosten seurauksena työpaikkojen kysynnän ja tarjonnan suhde on vinoutunut painottumaan enemmän tietyille alueille. Vuonna 2007 noin kolmasosa uusista työpaikoista keskittyi Uudellemaalle, erityisesti pääkaupunkiseudulle, jossa työttömiä työnhakijoita on vähän suhteutettuna alueella olevien avointen työpaikkojen määrään. Kohtaanto-ongelmien ratkaisuksi onkin lyhytkouluttautumisen, palkkauksen ja verotuksen

¹³ Perustuslaki, 18 § Oikeus työhön ja elinkeinovapaus:

Jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta. Julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Oikeudesta työllistävään koulutukseen säädetään lailla. Ketään ei saa ilman lakiin perustuvaa syytä erottaa työstä. (Finlex 1999.)

sekä muiden poliittisten toimenpiteiden rinnalle nostettu työvoiman alueellinen liikkuvuus. (Holm, Nivalainen & Volk 2008.) Myös aineistossa työn perässä muuttaminen tunnistettiin yhdeksi käytettävissä olevista vaihtoehdoista, joskin tähän oltiin haluttomia tarttumaan:

Joka kerta puhelimessa [mummoni] kysyy, että oonko saanut töitä ja viimeksi painosti minua muuttamaan Etelä-Suomeen töiden perässä. En ole valmis muuttamaan, koska kumppanini, perheeni, ystäväni ja harrastukseni ovat Jyväskylässä. Mulla on periaatteena, että työ ei saa olla yhtäkuin koko elämä, mutta sitä ei oikein mummoni ymmärrä. N 25.

Työn perässä muuttaminen toiselle paikkakunnalle vaikuttaa yksilön sosiaalisiin suhteisiin, asumisympäristöön, elintapaan ja harrastuksiin, joilla kaikilla on vaikutusta yksilön elämän laatuun (kts. esim. Holm ym. 2008). Kuten informantti N 25:n vastaus kertoo, kynnys muuttamiseen voi olla korkea silloin, kun yksilön sosiaalinen tukiverkosto ei ulotu muuttopaikkakunnalle. Sosiaalisen verkoston vaikutukset muuttopäätökseen korostuvat etenkin silloin, kun yksilö on perheellinen tai seurustelusuhteessa, sillä muuttopäätöksessä huomioon on otettava puolison tarpeet ja hyötyminen muutosta (Holm ym. 2008). Mikäli ajatellaan yksilöiden perustavan päätöksensä rationaaliseen toimintaan eli henkilökohtaisen hyödyn maksimointiin, voi päätös jäädä nykyiselle paikkakunnalle ei-taloudellisista syistä olla yksilön näkökulmasta täysin rationaalinen, mikäli muuttamatta jäämisellä saavutetaan suurempi kokonaishyöty vaikka jääminen ei toisikaan taloudellisia etuja (Kärkkäinen 2017), kuten informantti N 25:n logiikka osoittaa.

Tutkimusten mukaan henkilökohtaisten syiden lisäksi asumiseen liittyvät kulut sekä asunnon sijainti vaikuttavat kannustimiin muuttaa työn perässä (kts. esim. Kärkkäinen 2017). Etenkin pääkaupunkiseudulle suuntautuvaan muuttoliikkeeseen vaikuttavat asumisen kalleus sekä asuntojen heikko saatavuus, kun taas muutettaessa muualle Suomeen vaikuttavaksi tekijäksi muodostuvat työpaikkojen heikompi tarjonta sekä työn vastaanottamisen kannattavuus. Matalien asumiskustannusten alueella työttömyyskorvaus saattaa riittää asumiskustannusten kattamiseen yhtä hyvin kuin työstä saatava palkka korkeiden asumiskustannusten alueella (Karjalainen & Moisio 2010). Kärkkäisen (2017) tutkimuksen mukaan esimerkiksi Helsingin seudulla vuosittainen palkka on keskimäärin 2500 euroa korkeampi kuin muualla Suomessa, minkä lisäksi kunnallisveroaste on Helsingissä sekä monissa kasvukeskuksissa keskimääräistä pienempi. Kuitenkin asumisen kustannukset etenkin pääkaupunkiseudulla kasvattavat menoja ja vaikuttavat siihen, millaisen asunnon yksilö voi itselleen valita.

Työperäisen muuttamisen helppouteen vaikuttaa myös asumisen muoto: vuokra-asujien on omistusasujia helpompaa vaihtaa asuntoa, mutta vuokrissa on suuria alueellisia eroja, ja kasvukeskuksiin (erityisesti pääkaupunkiseudulle) muuttaessa on tyypillistä päätyä maksamaan suurempaa vuokraa tai asumaan merkittävästi pienemmässä asunnossa. Omistusasujien tilanne on vuokra-asujia huonompi asuntomarkkinoiden polarisoitumisen vuoksi: asuntojen hinnat ovat kasvukeskuksissa nousseet, kun taas osassa maakuntia hinnat ovat laskeneet. Tästä johtuen osasta Suomea muutettaessa vanhan asunnon hinnalla saa esimerkiksi Helsingistä huomattavasti pienemmän asunnon¹⁴.

Muutossa, kun on huomioitava muuttokulut ym. Toimeentulotuen muuttokulut 120 e ei riitä minkään muuttofirman tuntiliksaan. [...] Muutto on aina omanlaisensa projekti ja se vie aikaa ja energiaa arjesta todella paljon! Jos kyse on lapsiperheen muutosta niin jotkut vanhemmista haluavat, että asunnon puitteet näissä edellä mainituissa merkeissä olisivat suht inhimilliset! N 40

Etenkin pitkäaikaistyöttömillä asumiseen liittyvät mahdollisuudet ovat usein taloudellisista syistä kapeammat kuin työtä vaihtavilla yksilöillä, sillä heillä on usein vähemmän rahaa käytettävissään. Perheellisen työttömän harkitessa muuttoa on työttömän otettava huomioon myös muuton vaikutus puolison työntekoon ja tuloihin: jos pariskunnasta toinen on töissä ja toinen työtön, voi työttömän muuttaminen johtaa myös työssäkäyvän puolison työttömyyteen ja laskea perheen tuloja (Kärkkäinen 2017). Mikäli vain toinen puoliso muuttaa työn perässä, voi välimatkalla olla vaikutuksia suhteen toimivuuteen, minkä lisäksi molemmat yksilöt jäävät yksinasujiksi ja joutuvat vastaamaan talouden kuluista ja hoitamisesta itse ilman kumppanin tukea. Muuttaminen vaikuttaa myös lasten koulunkäyntiin, sosiaaliseen tukiverkoston sekä harrastusmahdollisuuksiin.

Työttömyys osiltaan vaikeuttaa asunnon saamista, erityisesti on haastavaa raapia kokoon takuuvuokraan vaadittavia summia, ne tuntuu välillä ihan kohtuuttomilta. Ja toki joutuu muutenkin ns tyytymään asuntoa etsiessä. Ei voi ottaa sitä kaikista ihaninta asuntoa läheltä keskustaa, vaan täytyy katsoa keskinkertaisia asuntoja Puhuhdasta. N 25.

Eli aikoinaan en saanut kaupungin vuokra asuntoa Espoossa, koska olin työtön ja myöhemmin en saanut järkevää lainaa koska olin työtön. M 54.

Vuokra-asuntojen asuntohakemisjonot ovat yleensä pitkät. Jyväskylässä on paljon opiskelijoita sekä tietyt kaupunginosat ovat suosituimpia, kuin toiset. Täten asuntohakemus jonoissa voi kestää todella pitkään. Kaupungin vuokra-asuntoihin on iso jono, koska heidän vuokratasonsa on monesti kohtuullisempi,

¹⁴ Kärkkäisen (2017, 4, Kuvio 4) mukaan myymällä 100m² asunnon Keski-Suomesta voi saada Helsingistä noin 40m² asunnon, tai 60m² asunnon Helsingin halvemmilta alueilta. Pienimmillään ero on Pirkanmaalta muuttaessa, jossa 100m² asunnon hinnalla voi saada Helsingistä noin 55m² asunnon (tai 75m² asunnon Helsingin halvemmilta alueilta) ja suurimmillaan Kainuusta muuttaessa, jolloin 100m² asunnon hinta riittää Helsingissä 25m²—45m² asuntoon.

kuin muilla ”brändeillä”. [...] Köyhä ottaa vastaan sen asunnon mikä tarjotaan jotta välttyä kelan painostuksesta vaihtaa halvempaan asuntoon. Tämä asunto ei ole aina tyydyttävä vaan voi kantaa sisällään joskus monenlaisia muita ongelmia asumiseen liittyen. Asunnon kunto, sijainti ja ympäristö vaikuttavat paljon asiaan minkälaiseksi elämä muokkautuu asumisessa! N 40

Vastahakoisuus muuttamiseen kiteytyy asunnon valintaan liittyvien mahdollisuuksien kapeuteen. Asuntoa ei niinkään voi valita omiin arvoihin, asunnon hintaan tai palvelujen tai työpaikan läheisyyteen perustuvien tekijöiden perusteella, vaan työttömät katsovat joutuvansa ”tyytymään” niin sanotusti huonompaan vaihtoehtoon.

Asunnon valintaperusteisiin vaikuttaa erityisesti paine suhteuttaa asumisen menot Kelan asumistuen rajoihin. Yleinen asumistuki korvaa enintään 80 % erikseen määritellyistä hyväksyttävistä asumismenoista, jotka vaihtelevat asumistyyppin (vuokra-, omistus-, osaomistus- tai asumisoikeusasunto neliömäärästä huolimatta) ja asunnon sijainnin mukaan eivätkä ota huomioon muita asumiseen liittyviä kuluja, kuten vesi- tai sähkömaksuja¹⁵. Asumistuen suuruuteen vaikuttavat myös laissa erikseen määritellyt enimmäisasumismenot, eli euroina suurin mahdollinen asumistuen maksettava määrä¹⁶. Mikäli asumismenot ylittävät enimmäisasumismenot, tukea ei makseta täysimääräisenä. Toimeentulotukeen liitettynä asumismenoille on asetettu kuntakohtaiset rajat, joiden ylittyessä Kela voi kehottaa tuensaajaa vaihtamaan edullisempaan asuntoon, jolloin asumisen kulut korvataan täysimääräisinä¹⁷. Kelan kotisivujen toimeentulotuen asumismenoja koskeva tiedote antaa ymmärtää, että mikäli tuensaaja jää asuntoon, jonka kustannukset ylittävät asetetut rajat, asumistukea maksetaan korkeintaan kuntakohtaisten enimmäisrajojen mukaan eikä todellisten kulujen mukaan. Vailla Vakinaista Asuntoa ry kuitenkin kertoo, että toimeentulotukea saavan asumiskorvaus voidaan katkaista asumismenojen ylittäessä sallitun rajan¹⁸. Asumistuen katkaisu vähentää merkittävästi työttömän talouden tuloja ja kykyä maksaa asumisesta kertyviä kuluja, mikä Vva ry:n mukaan voi johtaa asunnon menetykseen.

Vaikka tukea ei katkaistaisikaan, on suhteutetulla asumistuella kuitenkin vaikutusta työttömän talouteen, minkä lisäksi asumismenojen selvittäminen lisää paperitöitä. Työtön voi siten kokea merkittävää painetta etsiä asunto, josta syntyvät kulut ovat laissa

¹⁵ Kela: Asunto ja asumismenot (27.1.2021) <https://www.kela.fi/asunto-ja-asumismenot>

¹⁶ Kela: Paljonko voit saada yleistä asumistukea? (1.4.2021) <https://www.kela.fi/web/selkosuomi/paljonko-voit-saada-tukea>

¹⁷ Kela: Asumismenot perustoimeentulotuessa (3.2.2021) <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-asumismenot>

¹⁸ Vva ry: Kelan linjaus lisää asunnottomuutta – käytäntöä on kohtuullistettava (10.4.2019) <https://vva.fi/kelan-linjaus-lisaa-asunnottomuutta-kaytantoa-on-kohtuullistettava/>

määriteltyjen rajojen sisäpuolella välttyäkseen ylimääräiseltä byrokratialta, tulojen vähenemiseltä sekä pahimmillaan asunnottomuudelta.

Vaikka työvoiman kysynnän ja tarjonnan suhteen perusteella muuttaminen työn perässä voi näyttäytyä työllistymistä tukevana ratkaisuna, työllistymisen mahdollisuudet eivät juuri nouse esille työttömien pohdinnoissa. Muuttaminen näyttäytyy pääsääntöisesti negatiivisena asiana, jossa työtön kokee pakotetusti joutuvansa valitsemaan asunnon, johon ei sen sijainnin, koon tai yleiskunnon vuoksi haluaisi muuttaa ilman takeita siitä, että muuttamisella olisi positiivinen vaikutus työttömän talouteen, statukseen tai elämänlaatuun.

Digitalisoitumisen haasteet

Digitalisoituminen on osa työelämän murrosvaihetta, jossa perinteiset työnhaun kanavat ovat väistymässä syrjään digitaalisen työnhaun ja verkossa asioinnin edeltä. Yksi eniten keskustelua herättänyt digitalisoitumisen seuraus on automatisaation lisääntyminen, millä on laajat vaikutukset työmarkkinoihin. Automatiikan avulla työtehtävien suorittamista on mahdollista tehostaa, ja voidaan jopa korvata ihmisen työpanos mikä on johtanut joidenkin ammattien katoamiseen ja toisten syntymiseen. Muutosta on kutsuttu myös neljänneksi teolliseksi vallankumoukseksi (Mustosmäki 2017). Teknologian kehittymisen myötä on esitetty, että periaatteessa mikä tahansa työ on mahdollista korvata automatiikalla, eikä korkea koulutautuminenkaan takaa työuran jatkuvuutta (em.). Digitalisaation suosio huolimatta siihen liitetyistä uhkakuvista perustuu sen tarjoamiin mahdollisuuksiin tehostaa tehtävien suorittamista, jolloin on mahdollista päästä aiempaa parempiin lopputuloksiin entistä nopeammin ja laadukkaammin. Digitaalisen rekrytoinnin avulla rekrytoijan on mahdollista tehostaa työnhakua ja siivilöidä hakijoiden joukosta työtehtävää parhaiten vastaavat hakijat ja sen myötä parhaimmat työntekijät aiempaa lyhyemmässä ajassa (Yli-Hakola & Tiusanen 2020).¹⁹

¹⁹ Duunitorin suorittama Kansallinen Rekrytointitutkimus 2019 selvitti, että vuonna 2019 vain 22% työnantajista piti perinteisiä työnhaun kanavia rekrytoinnin kannalta välttämättömänä, kun vuonna 2017 samoin ajatteli vielä 41%. Vuonna 2016 LinkedIn ja Facebook olivat ohittaneet TE-palvelut ja työnhakukoneet (Duunitori, Monster, Oikotie) tärkeimpinä rekrytointikanavina. Merkittävää nousua on tapahtunut erityisesti LinkedIn-sivuston ja Facebookin merkityksessä vuoden 2014 jälkeen, jolloin molempien kanavien merkitys kasvoi 20 prosentista 80 prosenttiin (LinkedIn) ja alle 20 prosentista 75 prosenttiin (Facebook). Duunitorin tutkimustuloksia on vertaisarvioinnin puutteen vuoksi pidettävä suuntaa-antavina, mutta niistä välittyy silti rekrytoinnissa viime vuosina tapahtunut painopisteen siirto perinteisistä rekrytointimenetelmistä ei vain digitaaliseen vaan myös sosiaalista mediaa painottavaan suuntaan. Isokankaan & Kankkusen (2011) mukaan etenkin nuoret rakentavat identiteettiään sosiaalisen median kautta, ja näin kynnys ammatillisen profiilin luomiseen samoilla alustoilla on suhteellisen pieni.

Työnhaku tapahtuu nykypäivänä lähes yksinomaan verkossa, eikä paperisen CV:n ja saatekirjeen lähettäminen postitse työnantajalle ole käytännössä mahdollista. Digitalisoituminen on sen rekrytoijalle tuomien etujen ohessa kuitenkin johtanut työnhakukanavien pirstaloitumiseen: perinteisen kanavien, kuten työ- ja elinkeinotoimiston sekä sanoma- ja ilmaisjakelulehti-ilmoitusten lisäksi avoimia työpaikkoja ilmoitetaan eri työnhakusivustoilla, sosiaalisen median kautta, messuilla, työnantajien verkkosivuilla, korkeakoulujen rekrytointisivuilla sekä vuokratyöfirmojen välityksellä, minkä lisäksi työtä on mahdollista hakea avoimien hakemusten kautta. Siinä, missä rekrytoija kykenee tekemään työnsä tehokkaammin (kts. Yli-Hakola & Tiusanen 2020), työnhakijan näkökulmasta rekrytointiprosessi näyttäytyy monimutkaisena labyrinttinä:

Työn hakeminen on myös ATK-tekniisesti monesti kovin vaikeaa tämän ikäiselle. Niinä hetkinä tekee mieli luovuttaa. [...] En kuvittelekaan saavani enää vakituista työtä. [...] Ollessani vakituksessa työsuhteessa ajattelin monesti että onneksi ei tarvitse hakea enää töitä. Tiesin että se on kovin monimutkaista nykyisenä digiaikana sekä vuokratyöfirmojen moninaisuuden vuoksi. N 58B.

En myöskään osaa hyödyntää kaikkia työnhakukanavia tai -tapoja. N 38.

Sen sijaan, että työnhakukanavien runsaus edesauttaisi työnhakua, vaikeuttaa se työttömien kertomusten mukaan sitä entisestään. Osasyynä sille, miksi työt ja työnhakijat eivät kohtaa, on työnhakijoiden kohtaama vaikeus paikallistaa avoimia työpaikkoja, sekä hakuprosessin monimutkaistuminen. Pelkän hakemuskirjeen ja CV:n lähettäminen työnantajalle ei enää riitä, vaan tyypillisesti verkossa tapahtuva työnhaku pitää sisällään rekisteröitymisen työnantajan käyttämälle rekrytointipalvelusivustolle, omien tietojen täyttämisen monisivuiseen kaavakkeeseen, jossa annetaan pitkälti samat tiedot kuin ansioluettelossa, liitetiedostojen lataamisen (näihin kuuluvat usein hakijan kuva, ansioluettelo ja saatekirje) sekä linkkien jakamisen hakijan käyttämille sosiaalisen median sivustoille ja mahdolliseen videoesittelyyn, mikä edellyttää hakijalta myös panostamista näiden luomiseen ja ylläpitoon. Työhakemuksen lähettäminen on 2010-luvulla loppujen lopuksi vain pieni osa rekrytointia. Kiinnostava piirre tässä järjestelyssä on se, että työnhakijan oletetaan räätälöivän jokainen hakemus ja CV yksilöllisesti sopimaan kuhunkin haettuun työpaikkaan, mutta työnantajille ei aseteta samanlaisia vaatimuksia valmistella sisällöltään ja vaatimuksiltaan erilaisia alakohtaisia työnhakulomakkeita. Työnhakijat täyttävät saman kaavakkeen riippumatta siitä, hakevatko he paikkaa esimerkiksi tehtaassa tuotannossa vai markkinoinnin puolella, joihin liittyvät ammatilliset vaatimukset ovat hyvin erilaisia.

Työntekijälle asetetut vaatimukset

Osa vastaajista koki työpaikkailmoituksissa kuvaillun ”ihannetyöntekijän” ominaisuuksien itselleen sopimattomaksi. Ihanteisiin perustuvan ”hyvyyden” sosiaalinen määritelmä on tiukasti sidoksissa siihen, mitä yhteiskunta kulloinkin pitää tavoittelemisen arvoisena. Yksilön sijoittuminen vaihtelevalle moraalisen ideologian akselille määrittää yksilön paikan ”hyvänä” tai ”huonona” työntekijänä, työttömänä, opiskelijana, tai kansalaisena. Protestanttinen etiikka on kapitalismin hengen välityksellä antanut työnteolle itseisarvon, joka määrittelee työn joksikin, mitä yksilön on tehtävä sen itsensä vuoksi. 2010-luvulla ollakseen ”hyvä” kansalainen yksilön on oltava mahdollisimman paljon yrittäjän kaltainen. (Eskelinen 2003; Pyykkonen 2014.)

Pekka Varje (2014, 54) on todennut, että 2000-luvun Suomessa työpaikkailmoituksissa etsitään pääsääntöisesti ”hyväntuulisuuutta, itsevarmuutta, avointa sosiaalisuutta ja viestintätaitoja, joustavuutta, innostusta ja kiinnostusta, itseluottamusta ja voitontahtoa” osoittavaa henkilöä, jolla on alaan sopiva koulutus ja aiempaa työkokemusta. Hakijan persoonan painottamisen rinnalle on 2010-luvulla noussut myös yrittäjähenkisyyden korostaminen sekä aktiivisuus sosiaalisessa mediassa. Varjeen mukaan 2000-luvun työntekijän kuvaksi muodostui ”äärimmäinen tehokkuus” ja ”huippuosaaajuus”. Kuvaus rinnastuu osuvasti Michel Foucaultin nimitykseen uusliberalistisesta yrittäjähenkisestä yksilöstä ”kykykoneena”, joka toimii ”oman elämänsä pääomana, tuottajana ja ansion lähteenä” (Varje 2014, 24).

Monesti ne, jotka osaavat markkinoida itsensä paremmin (vaikka ilman osaamista), saavat työt. Lisäksi tuntuu epäoikeudenmukaiselta, että nykyään ihmisiltä vaaditaan sosiaalisessa mediassa verkostoitumista, itsensä brändäämistä ja osaamisen myymistä ja muita markkinavoimien hallitsemasta maailmasta tuttuja toimenpiteitä. N 38.

Yrittäjäihanne näkyy työnhakijan vaatimuksissa. Henkilökohtainen blogi, aktiivinen sosiaalisen median käyttö ja muu oman ”brändin” rakentamiseen keskittyvä toiminta lasketaan työnhakijalle niin suureksi eduksi, että työnhakukanavissa kysytään vakiona kotisivulinkkiä tai videoesittelyä. Näiden joukosta rekrytoijan on mahdollista karsia jatkohaastatteluun ihannehakijat.

Työntekijäihanteet ovat niitä työelämän piirteitä, joissa kapitalismin protestanttinen perintö on läsnä kaikkein selkeimmin. Yrittäjähenkisyyden korostus ei ole moderni keksintö, vaan sen taustalla on kalvinistinen aate yksin pärjäävästä ja yksin omaisuutensa kerryttävästä ”self-made manista” minkä mahdollistamat inspiroivat menestystarinat tekivät siitä jo

1700—1800-luvuilla tuotantovälineiden omistajille, yrittäjille ja kauppiaille mieluisan eetoksen, joka tunnetaan klassisena liberalismina. Klassinen liberalismi korosti yksilön vapautta päättää omista asioistaan ja omasta toiminnastaan, ja katsoi yhteiskunnan hyötyvän eniten aktiivisten ja työteliäitten yksilöiden omaa etua palvelevista toimista. 1930—1940-luvuilla aate kehittyi uusliberalismiksi, jonka keskeinen vaatimus oli yksilöiden omaksuminen markkinataloudellinen ajattelu maailmankatsomuksensa keskuksiksi. (Pyykkonen 2014). Suomessa uusliberalismi ei ole lyönyt läpi yhtä voimakkaasti kuin esimerkiksi Iso-Britanniassa tai Yhdysvalloissa, mutta uusliberalistinen ideologia on silti nähtävissä muiden muassa yksityistämisessä ja kilpailukyvyn lisäämiseen tähtäävissä toimenpiteissä, sekä yrittäjähanteen korostamisessa.

Vaikka itsensä työllistäminen yrittäjyyden avulla vaikuttaa lähtökohtaisesti yksinkertaiselta tavalta vähentää työttömyyttä, päätös ryhtyä yrittäjäksi on kuitenkin sidoksissa yksilön arvoihin, motiiveihin, sekä näkemykseen työn roolista elämässään, kuten myös yrittäjyyden mahdollistavaan tilanteeseen, ympäristöön ja käytettävissä oleviin resursseihin (Eskelinen 2003).

Minulle jää mieleen vapaaehtoistyön mahdollisuudet, uudelleen kouluttautumisen vaihtoehdot tai yrittäjäksi valmentautuminen? Viimeisin vaihtoehto sopii vain niille joilla on takuvarma ja toimiva liikeidea ja tarpeeksi paukkuja oman yrityksen ylläpitämiseen! Yrittäminen vaatii täyden 100% :n työtehon siihen ryhtyneeltä ja se sopii minusta vain harvoille! N 40.

Yrittäjäksi ryhtymistä on pyritty helpottamaan muiden muassa laskutuspalveluja hyödyntävän kevytyrittäjyyden avulla, mikä antaa yksilölle mahdollisuuden tienata osaaikaisena yrittäjänä. Vaikka kevytyrittäjyys on perinteiseen yrittäjyyteen verrattuna riskittömämpää, kevytyrittäjänä saadut tulot jäävät usein vaatimattomaksi ja palkkatyötä vailla oleva kevytyrittäjä on usein yhä riippuvainen sosiaaliuista. Kevytyrittäjyys kantaa myös mukanaan sen riskin, että toiminta katsotaan päätoimiseksi yrittäjyydeksi, jolloin yksilö menettää oikeutensa työttömyysetuuksiin²⁰. Huoli tulojen menettämisestä voikin toimia pelotteena työttömän pohtiessa käytettävissään olevia vaihtoehtoja.

²⁰ TE-palvelut (24.4.2021) Yrittäjän ja omassa työssä työllistyvän työttömyysturva. <https://www.te-palvelut.fi/fi/tyonhakijalle/jos-jaat-tyottomaksi/tyottomyysturva/yrittaja-tyottomyysturva>

11.2 Oikeudenmukaisuuden kehys

Taulukko 7: Oikeudenmukaisuuden kehys

Teema	Lainaukset
Syrjintä työhönotossa	”Aiheuttaa jonkinlaista ärtymystä, koska kyseessä on selvä ikärasismi.[...] [I]kärasismi estää meitä työkykyisiä pääsemästä töihin vaikka olisi minkälainen halu, työkokemus ja koulutus.”
Luottamusputa	”Työkokeilu- ja kuntouttava työtoimintaa on sitten tarjolla runsaasti tänä päivänä. [...] Siinä voi olla ansa! On katsottava tarkkaan mihin ”työpaikkaan” kirjoittaa sen sopimuksensa ja pidetäänkö kiinni sopimuksessa olevista asioista [...]”
Moraali	”[O]n tietysti uskomattoman törkeää ja sairasta ja laitonta syrjäyttää joku ihminen näin pitkäksi aikaa yhteiskunnan parempien tulovirtojen ääreltä!”

Oikeudenmukaisuuden kehysten kautta voidaan tarkastella vastaajien työhönottoon ja työttömyyteen liittäviä moraalisia ja eettisiä tunteita. Aineistossa yksi eniten esille tuotu näkökulma koski työhönotossa koettua syrjintää, erityisesti nuorten, tehtävästä aiempaa työkokemusta omaavien hakijoiden suosimista keski-ikäisten saavuttaneiden tai kokemattomampien hakijoiden kustannuksella.

Puolet vastaajista pitivät työttömyyttä lievimmillään epärealistisena ja kärjistetyimmillään merkkienä yhteiskunnan epäonnistumisesta ja vastuuttomasta päätöksenteosta minkä seurauksena osa työikäisestä väestöstä on ”tuomittu” vähänvaraisuuteen ja epäinhimilliseen elämäntilanteeseen.

Oikeudenmukaisuudella on huomioonotettava merkitys työllistymisen kannalta, sillä epäoikeudenmukaiseksi koettu järjestelmä todennäköisesti vähentää työttömien motivaatiota ottaa osaa työnhakuun ja työllisyyttä edistäviin palveluihin. Viittauksia tällaiseen henkiseen väsymiseen on nähtävissä luottamusputaa käsittelevässä alaluvussa.

Syrjintä työhönotossa

Syrjinnällä tarkoitetaan yksilön epätasa-arvoista kohtelua ilman hyväksyttävää perustetta. Suomen lainsäädännössä kielletyiksi perusteiksi on mainittu muiden muassa henkilön sukupuoli, ikä, äidinkieli, etnisuus, seksuaalinen suuntautuminen, terveydentila ja uskonto, ja syrjintä on kiellettyä sekä silloin, kun syrjintä perustuu varmaksi tiedettyyn tietoon että silloin, kun se perustuu vain oletukseen²¹. Tästä huolimatta syrjityksi tuleminen on ollut työttömyyden tyypillisiä tekijöitä (Koivunen ym. 2017). Kuitenkin on otettava huomioon,

²¹ Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

että koettu syrjintä ei välttämättä täytä laissa määriteltyjä syrjinnän perusteita, sillä yksilöt tulkitsevat tilanteita eri tavalla (em.).

Koivunen ym. (2017) eivät ota tutkimuksessaan naisten ja miesten kokemasta syrjinnästä työelämässä kantaa siihen, millä perusteilla tutkimukseen vastanneet kokivat kulloinkin tulleensa syrjityiksi, mutta vaikuttavina taustamuuttujina mainittiin muiden muassa vastaajien sukupuoli, ikä, koulutustaso ja esimiehenä toimiminen, sekä työyhteisössä esiintyvä sukupuolijakauma, kilpailuhenkisyys, kannustavuus, tasa-arvon kehittämissuunnitelma, sekä lähiesimiehen sukupuoli ja tyytyväisyys esimiehen toimintaan.

Koivunen ym. havaitsivat, että tutkimukseen osallistuneista naiset kokevat miehiä useammin tulleensa syrjityiksi palkkauksessa, työhönotossa, etenemis- ja koulutusmahdollisuuksissa sekä arvostuksen saamisessa. Kiintoisaa on, että kaikista Koivusen tutkimukseen osallistuneista pienin osa (miehistä n. 4 %, naisista n. 6 %) ilmoitti kokeneensa syrjintää työhönotossa syrjinnän kokemusten painottuessa työhön liittyviin kokemuksiin (Koivunen ym. 2017, 135). Näennäisesti vähäinen syrjinnän kokemus rekrytointivaiheessa osittain selittyy kuitenkin itse aineistolla: tutkimuksessa on otettu huomioon vain rekrytoitujen palkansaaajien vastaukset ja jätetty työnhaussa hylättyjen vastaukset ulkopuolelle. Henkilöllä, joka on valittu rekrytointiprosessissa, on vähemmän syitä kuvitella tulleensa syrjityksi kuin niillä hakijoilla, jotka ovat jääneet työpaikkaa vaille. Tämän opinnäytetyön käyttämä aineisto haastaakin jyrkästi Koivusen ym. näennäisen vaatimattoman näytön syrjinnän kokemuksesta rekrytointiprosessissa.

Ikäsyrjintä

Yksikään vastaajista ei antanut ymmärtää pitävänsä mitään ulkoisia ominaisuuksiaan, kuten sukupuoltaan tai etnistä taustaansa, merkittävänä tekijänä työnhaussa. Sen sijaan kaksi vastaajista raportoi voimakkaasta ikäsyrjinnän²² kokemuksesta, ja uskoi nuorten hakijoiden suosimisen vaikeuttavan merkittävästi vanhempien hakijoiden työnhakua:

²² Ikäsyrjintää eli ageismia voi kokea minkä ikäisenä tahansa, mutta työmarkkinoita käsittelevässä keskustelussa sillä viitataan usein nimenomaan nuorten työnhakijoiden suosimiseen keski-ikäen ylittäneiden hakijoiden kustannuksella. Ikäsyrjintä on kielletty perustuslain, työsopimuslain ja yhdenvertaisuuslain perusteella, minkä lisäksi lainsäädäntö syrjinnän kieltämisen lisäksi edellyttää työnantaja huolehtimaan työntekijöiden tasapuolisesta kohtelusta ja edistämään työntekijäsuhteita sekä rekrytoinnissa, työoloihin ja -ehtoihin liittyvissä kysymyksissä, uralla etenemisessä ja työpaikkakoulutuksessa (Viitasaari 2015, 15-16). Ikäsyrjintää kuitenkin esiintyy lain asettamista kielloista ja velvollisuuksista huolimatta.

Kesätöihin otetaan vain nuoria, eikä muiden kuin nuorten kesätöistä puhutakaan mitään. No, nuorissa on tulevaisuus. N 58A.

Aiheuttaa jonkinlaista ärtymystä, koska kyseessä on selvä ikärasismi.[...] [I]kärasismi estää meitä työkykyisiä pääsemästä töihin vaikka olisi minkälainen halu, työkokemus ja koulutus. [...] Kaikki hakemukset, jotka tulee lähettää sähköisesti, robotit karsivat, määritellyin kriteerein, meidät yli 50: set automaattisesti ulos hakuprosessista eikä todelliset ihmiset (työnantajat) edes näe hakemuksia. Sama koskee muitakin hakemuksia jos laitat niihin synt.aikasi. Toisaalta vaikka et laittaisikaan ja ansioluettelo (CV) alkaa jo -70 luvulta, on selvä että työnantajan on helppo ” olettaa ” hakijan ikä. N 61.

Informantti N 61 nostaa esille huolen ilmiöstä, joka tunnetaan automatisoituna rekrytointina, eli algoritmeja hyödyntävän tekoälyn käytöstä rekrytoinnissa. Algoritmien avulla ohjelma pystyy käsittelemään suuria määriä dataa nopeasti ja valitsemaan tiettyjen kriteerien perusteella datasta halutut osat. Tekoälyä voidaan hyödyntää rekrytoinnin jokaisella portaalla automaattisen asiakaspalvelijan muodossa, työhakemusten ja videohaastattelujen analysoinnissa, hakijaviestinnässä sekä työsuhteen keston arvioinnissa. (Pöri 2018.) Algoritmia ohjaavia tekijöitä ovat usein tietyt avainsanat. Rekrytoinnissa tekoälyn käyttöä on perusteltu diskriminaatiota vähentävänä tekijänä, sillä tekoälyn uskotaan kykenevän arvioimaan hakijan osaaminen tarttumatta ikää, sukupuolta tai etnistä taustaa koskeviin tekijöihin, joihin liitetyt ennakkoluulot saattaisivat vaikuttaa ihmisrekrytoijan päätöksentekoon. Toisaalta tekoälyn ohjelmoi aina ihminen, ja vaikka hakijan ikä tai sukupuoli ei esiintyisikään kriteereissä, tekoälyn on mahdollista tehdä päätelmiä hakijan henkilökohtaisista ominaisuuksista hakijan käyttämien sanavalintojen perusteella. (Pöri 2018.) Esimerkiksi ylläolevassa lainauksessa informantti esittää rekrytoijan (ihmisen tai tekoälyn) kykenevän päättämään hakijan ikä työuran pituuden perusteella.

Ikärakenteen muuttuminen on herättänyt Suomessa keskustelua väestön ikääntymisen vaikutuksesta työmarkkinoihin. Työllisyysasteen parantaminen alhaisen syntyvyyden aikana ja työvoiman vähentyessä varttuneemman työväestön siirtyessä eläkkeelle vaatii työurien pidentämistä lisäämällä työssäolovuosia joko työuran alku-, keski- tai loppupuolelle. Ikääntyvän työvoiman kohdalla tämä tarkoittaa tavoitetta pidentää työssäoloa lykkäämällä eläkkeelle siirtymistä. (Viitasalo 2015.) Varttuneemmat työntekijät ovatkin saavuttaneet aikaisempaa paremman työmarkkina-aseman, ja muihin Euroopan maihin verrattuna varttuneiden työllisyysaste on Suomessa hyvä (45—55-vuotailta 80 % ja 55—64-vuotailta hieman alle 60 % vuonna 2013) (Viitasaari 2015). Samaan aikaan verrattuna muihin Euroopan maihin, suomalaisilla työpaikoilla ikäsyrjintä on ollut yleistä koko 2000-

luvun, erityisesti yli 50-vuotiaiden ikäsyrynnän kokemukset ovat vuosina 1997—2013 vaihdelleet 4-7 % välillä kaikista palkansaajista ja jopa 30—40-vuotiaat työntekijät raportoivat kokevansa ikänsä toimivan esteenä toivotulle etenemiselle uralla (kts. Koivunen 2017, Viitasaari 2015).

Rekrytoinnissa ihanteellinen työmarkkinaikä sijoittuu Viitasaaren (2015) mukaan usein 26—35-ikävuosien välille. Yritykset harvemmin palkkaavat 50 vuotta täyttäneitä hakijoita, ja 55 vuotta on jo selvä rekrytointia jarruttava tekijä. Myös ikäsyryntä on osittain sukupuolittunutta: tutkimusten perusteella naisten työmarkkinaikä on miehiä alhaisempi, eli ikääntyminen alkaa vaikuttaa naisten työllistymismahdollisuuksiin miehiä aikaisemmin. Ikääntyvien työntekijöiden hyvä työmarkkinatilanne vaikuttaakin tämän perusteella johtuvan työpaikan onnistuneesta säilyttämisestä eikä niinkään varttuneen työvoiman kysynnästä. (Viitasaari 2015.) Viitasaaren mukaan työnantajilla ja työnhakijoilla saattaa olla työmarkkinaiästä suuriakin näkemyseroja, ja tämän opinnäytetyön käyttämän aineiston perusteella varttuneemmat työttömät mieltävät itsensä sekä työkykyisiksi että työhalukkaiksi. Varttuneemmat työttömät myös katsovat olevansa nuorempia työnhakijoita valmiimpia sitoutumaan työpaikkaansa:

Jäädessäni työttömäksi olin ollut työelämässä ~40 vuotta. Aina kiiteltä ja keuhuttu tunnollinen työntekijä (noiden vuosien aikana olin 3 työnantajan palveluksessa, moniko nykykuori pysyy yhdessä paikassa edes 3 vuotta?). [...] Huom. minustahan ei olisi ymmärtääkseni ollut edes kustannuksia työnantajalle koska olin siirtynyt sairauspäivärahan piiriin(?) N 61.

Ikäsyryntää on pyritty selittämään muiden muassa taloustieteellisellä näkemyksellä sekä ikääntyviin liittyvien stereotyyppien kautta. Taloustieteellinen teoria selittää ikäsyryntää työnantajien rationaalisella päätöksenteolla, joka ottaa huomioon ikääntyvien korkeammat palkat suhteessa nuorempiin hakijoihin (joskaan tästä ei ole luotettavaa tutkimusnäyttöä syrjinnän perusteena) sekä mahdollisesti lyhyeksi jäävän työuran, mikä vähentää työpaikalla saadun koulutuksen hyötyä saavutetun osaamisen jäädessä lyhyeksi huolimatta varttuneempien työnhakijoiden mukanaan tuomasta kokemuksesta, hiljaisesta tiedosta sekä työnantajaan sitoutumisesta. (Viitasaari 2015.) Varttuneempiin työnhakijoihin liitetyt stereotyyppit vaikuttavat osaltaan ikääntyvien työllistymiseen. Vaikka ei ole olemassa tutkimusnäyttöä siitä, että ikääntyvien palkkakustannukset tai työkyky olisivat suorassa yhteydessä syrjintään, taloudelliset syyt mainitaan usein kulttuuristen normien ohella taustavaikuttajana. Stereotyyppit ja taloudelliset selitysmallit voivatkin vaikuttaa yhdessä niin, että stereotyyppioita käytetään syrjinnän oikeuttamiseen. (Viitasaari 2015.) Varttuneempien työnhakijoiden mukanaan tuoma kokemus ja organisaatioon sitoutuminen

saattavat jäädä toissijaisiksi, mikäli ikääntyviin liitetyt stereotyyppit maalaavat varttuneemmista työnhakijoista kuvaa taloudellisena taakkana. Stereotyypittäminen usein ajaa sosiaalista syrjäyttämistä, jossa ennakoasenteet, virheelliset tiedot sekä kulttuuriset toimintamallit johtavat yksilön (ja stereotyyppien kautta koko ryhmän) syrjimiseen. (Emt.)

Kolmas selitysmalli sysää kalvinismin periaatteita mukaillen vastuun yksilölle ja esittää ikääntyvien tehneen huonoja uravalintoja, mikä on syynä heidän huonoon työllistymiseensä. Kolmatta selitysmallia on kritisoitu sen yksilökeskeisestä näkökulmasta, joka jättää huomioitta yhteiskunnalliset sosiokulttuurilliset ja rakenteelliset tekijät, jotka vaikuttavat yksilön mahdollisuuksiin ylipäättään vaikuttaa kilpailukykyä lisäämiseen nuoruutta ihannoivassa yhteiskunnassa. (Viitasaari 2015.)

Ei työpaikkaa ilman kokemusta, ei kokemusta ilman työtä

Työmarkkinoilla kysytyimpiä työnhakijoita ovat paitsi alle 40-vuotiaat myös ne, joilla on haetulta alalta aiempaa työkokemusta. Nuoremmilla työnhakijoilla ikä itsessään on työnhaun kannalta vähemmän merkittävä tekijä kuin aiempi työkokemus tai sen puute, minkä uskotaan vähentävän hakijoiden kelpoisuutta työnantajien silmissä ja luovan tilanteen, jota yksi vastaajista kutsui ”klassiseksi” asetelmaksi:

Nyt vuoden vaihteessa jäin työttömäksi. Sen jälkeen olen hakenut ehkä kymmentä eri työtä ja käynyt kahdesti työhaastattelussa, kuitenkin töitä saamatta. Perusteluna on ollut se, ettei mulla ole tarpeeksi työkokemusta työhön. Eli työttömyyteni syy on klassinen. Olen nuori, jolla ei ole tarpeeksi työkokemusta. Mutta en tiedä miten saan työkokemusta, jos en saa töitä. N 25.

Nuorten työllistymismahdollisuuksia pyritään usein parantamaan koulutuksen avulla, mutta pitkäkään kouluttautuminen ei välttämättä riitä korvaamaan työkokemuksen puutetta. Nuoria kuitenkin harvemmin ohjataan muihin työllisyystoimiin tai aktivoimien muotoihin: Ruotsissa toteutettiin nuorille suunnattuja työmarkkinaohjelmia jo vuonna 1984, joita laajennettiin 1990-luvun laman seurauksena huomattavasti sisältämään koulutuksen, työharjoittelun yksityisellä tai julkisella sektorilla ja työkokemuksen kerryttämisen. Ohjelma kuitenkin lakkautettiin jo vuoden 1995 lopulla heikkojen tulosten vuoksi, joskin ohjelman epäonnistumisen syiksi arvioitiin ainakin osittain heikko valmistelu ja nopea toteutusaikataulu ja ohjelmaan osallistumisella arvioitiin olevan työvoimakoulutusta positiivisempia vaikutuksia. (Asplund & Koistinen 2014.) Suomessa työharjoittelu työmarkkinatuella on 1990-luvun jälkeen ollut alle 20-vuotiaille työttömille koulutuksen jälkeen yleisin aktivointitoimi (60 % nuorten aktivointitoimista vuosina 1995-1996), joskin

Hämäläinen & Ollikainen (2004) arvioivat, että toimien työllisyysvaikutukset olivat olemattomat (Asplund & Koistinen 2014, 19 mukaan). Sen sijaan työllistämistuella on havaittu olevan positiivisia vaikutuksia, tosin tulosten todellista vaikuttavuutta on ollut vaikea arvioida (emt.)

Vastaavanlaisia kokemuksia työttömäksi jäämisestä aiemman työkokemuksen puutteen takia löytyi myös alaa vaihtavalta informantilta, joka oli myös törmännyt jo aiemmin hankitun koulutuksen ja työkokemuksen riittämättömyyteen nykyisillä työmarkkinoilla:

[T]arkoituksena oli etsiä töitä äitiysloman jälkeen uudelta alalta, johon minulla oli koulutus, muttei vielä työkokemusta. Minulla on kaksi korkeakoulututkintoa ja syventäviä koulutuksia, joten ajattelin työllistymisen olevan helppoa. Nyt olen ollut jo vuoden työttömänä ja toivo työn löytämisestä alkaa hiipua vähitellen [... Ja ärsyntyminen siitä, että todennäköisesti minun täytyy kouluttautua vielä lisää työllistyäkseni. Aiemmat koulutukset ja työkokemus tuntuvat tällä hetkellä turhilta ja epäolennaisilta, sillä en saa niiden avulla töitä. N 38.

Yhteistä näille informanteille on vähintään yksi korkeakoulututkinto ja vähäinen työkokemus haetulta alalta. Mielenkiintoiseksi tilanteen tekee se, että nimenomaan koulutusta on laajalti pidetty tärkeänä työllisyyttä lisäävänä ja yhteiskunnan polarisaatiota vähentävänä tekijänä. Digitalisaation myötä tapahtuvassa murroksessa elinkautista oppimista on esitetty yhdeksi keinoksi mukautua muutoksiin ja taata työvoiman säilyminen (kts. esim. Kauhanen ym. 2015; Koistinen 2014; Pyykkönen 2014). Siltalan (2007) mukaan korkeakoulututkinnot lisääntyivät 60 prosentilla vuosina 1985-1998, ja 1990-luvun alussa jo kolmella neljästä työmarkkinoille päässeistä oli ylemmän keskiasteen tutkinto, ja kehitys on jatkunut kouluttautumista puoltavasti. Opetushallituksen koulutusta ja työvoiman kysyntää käsittelevä ennakointiraportti vuodelle 2035 (Hanhijoki 2020) ennustaa korkeakoulutuksen merkityksen työpaikan voittamisessa lisääntyvän tulevaisuudessa vielä entisestään.

Siltala kuitenkin huomauttaa, että huolimatta koulutuksen saamasta maineesta ihmelääkkeenä työllistymiseen, ei korkeakaan koulutus takaa työpaikan saantia, ja etenkin nuorten naisten kohdalla koulutus ei takaa vakituisen työpaikan saantia. Siltalan mukaan lokakuussa 2007 joka toinen korkeakoulutettujen keskusjärjestö Akavaan kuuluva nainen oli määräaikaaisessa työsuhhteessa, minkä lisäksi iän myötä miespuolisille työnhakijoille tarjotaan vakinaista työtä kaksi kertaa naisia useammin. Lokakuussa 2019 Työ- ja elinkeinoministeriön tilastojen mukaan korkeasti koulutettujen työttömyys lisääntyi 8 prosentilla edellisvuoteen verrattuna, vaikka suurin työttömyysaste koski yhä keskiasteen koulutuksen saaneita (TEM 2019). Siltala arvioi, että koulutusta saatettiin pitää

työllisyysmahdollisuuksien kannalta merkityksellisenä silloin, kun suurin osa suomalaisista oli matalasti koulutettu. Nykyään korkeakoulutettujen määrä on lisääntynyt niissä suhteissa, että koulutus ei enää vähennä vaan lisää kilpailua työmarkkinoilla ja on johtanut työntekijöiden olevan laajalti työhönsä ylikoulutettuja ilman, että koulutuksen tuoma lisäarvo näkyy itse työssä. (Emt. 2007, 237-239.)

Muut syrjinnän kokemukset

Koulutus ei nykyään enää takaa työpaikkaa, ja osa vastaajista ainakin osittain kokee tulleen petetyksi. Työelämäkeskeinen yhteiskunta edellyttää lainsäädännön kautta yksilöitä työllistymään ja antaa ymmärtää, että jokainen yhteiskunnan jäsen tulee koulutuksen jälkeen tekemään pitkän työuran, minkä jälkeen hän pääsee työn teon kautta ansaitulle eläkkeelle. Yksi vastaajista rinnastaa tämän niin kutsutun työllistymislupauksen rikkoutumisen yhteiskunnan osalta laajempaan epäoikeudenmukaiseen asetelmaan:

Onhan se vähän vaikeaa tietää jos olisi ollut koulutusta vastaava työpaikka, niin elämä voisi olla samanlaista kuin muillakin ihmisillä [...] Siis pääsin valmistumiseni jälkeen arvostettuun työpaikkaan, joka loppui mielestäni laittomalla irtisanomisella n. vuoden päästä. Lisäksi sen jälkeen pääsin arvostettuun yhtiöön haastatteluun, mutta sen jälkeen en ole päässyt edes haastatteluihin. En todellakaan voi arvailla miksi en mihinkään pääse. [...] Minut on kyllä mielestäni syrjäytetty Suomessa kaikista työpaikoista ja tämä on vaan törkeää syrjintää johon kukaan ei ole puuttunut. M 54

Informantti katsoo tulleen syrjityksi joko tarkoituksenmukaisesti tai ”siviiliuhrina” toistuvien torjutuksi tulemisen kokemusten jälkeen. Moderni yhteiskunta on rakennettu täysipäiväisen palkkatyön varaan, ja rakenteellisten syiden vaikutus työttömyyteen nähdään merkkinä yhteiskunnan epäonnistumisesta. Käsittelen aihetta tarkemmin seuraavassa luvussa.

Luottamuspuola

Aineiston perusteella kävi ilmi, että silloinkin kun työllistymistoimia on tarjolla, epäluottamus näihin toimiin tai niitä järjestäviin tahoihin vaikuttaa työttömien motivaatioon tarttua työllisyyspalveluihin ja jatkaa työnhakua. Aineisto kerättiin vuonna 2019 jolloin silloisen pääministeri Juha Sipilän hallituksen valmisteleva aktiivimalli oli yhä voimassa (aktiivimalli kumottiin 1.1.2020). Aktiivimalliin sisältyi työhakuvelvoitteen lisäksi 18 tunnin työssäolovelvoite tai viiden päivän osallistuminen työllistymistä edistäviin palveluihin 65 päivän tarkastelujakson aikana, minkä toteutumatta jääminen leikkasi

sosiaaliturvaa 4,65 prosentilla²³. Työssäoloehdon voi työpaikan puutteessa täyttää osallistumalla työttömyyttä edistäviksi luokiteltuihin palveluihin, kuten työvoimakoulutukseen, työkokeiluun, tai kuntouttavaan työtoimintaan.²⁴ Näistä viimeinen on määritelty sosiaalipalveluksi, johon ei sosiaalihuoltolain mukaan saa määrätä työkykyistä yksilöä. Etenkään kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena ei ole muodostaa pysyvää työsuhdetta, vaan parantaa yksilön työkykyä²⁵, muiden työllisyystoimien tarkoituksena on ensisijaisesti täyttää työttömyysetuuden maksamiseen sidotut ehdot (Stm 2.4.2020) ja palauttaa työtön takaisin työmarkkinoille (Närhi 2017).

Työkokeilu- ja kuntouttava työtoimintaa on sitten tarjolla runsaasti tänä päivänä. [...] Siinä voi olla ansa! On katsottava tarkkaan mihin ”työpaikkaan” kirjoittaa sen sopimuksensa ja pidetäänkö kiinni sopimuksessa olevista asioista. Monet firmat käyttävät ilmaista työvoimaa surutta hyväksen ja tämä on todella nykypäivää. Luvataan kuu taivaalta ja, kun sopimus lähenee loppua niin johtaja ei olekaan paikalla lupaamassa jatkosta! N 40.

Koska työllistymistä edistävät toimet eivät luo virallista työsuhdetta, suurin osa niistä on palkatonta työtä. Vuonna 2015 palkattomiin aktivointitoimiin osallistuneet työttömät tekivät yhteensä 366 492 palkatonta työkuukautta (Närhi 2017). Työllistymispalvelujen toteuttaminen säästää työnantajan kuluja, ja kuntouttavasta työtoiminnasta vastaaville kunnille maksetaan jokaisesta kuntouttavaan työtoimintaan ohjatusta työttömästä 10,09 euroa/päivä²⁶. Vaikka työllisyystoimia koskeva laki kieltääkin kilpailun vääristämisen ilmaistyövoimaa käyttämällä, palveluntarjoajilla voi olla kiusaus hyötyä aktivointitoimiin osallistujista. Sekä säästöjä että epätasa-arvoisuutta lisää aktivointitoimiin osallistuvien työttömien heikko oikeudellinen asema, sillä näihin toimiin osallistuvat on määritelty viralliselta nimikkeeltään asiakkaiksi eikä työntekijöiksi, kuntoutujiksi tai harjoittelijoiksi, eivätkä aktivointiin osallistujat täten nauti työsuhteen tuomia etuja (Närhi 2017). Aktivointitoimien mainetta ovat mustanneet uutisoidut tapaukset, joissa työkykyisiä työttömiä on ohjattu kuntouttavaan työtoimintaan, tai tapauksissa joissa aktivointitoimia on ulkoistettu yksityisille toimijoille on herännyt epäilyjä yrityksestä vääristää kilpailua.

²³ YTK-Yhdistys (3.1.2018) Kuinka aktiivimallin vaatima aktiivisuus täyttyy? <https://ytk.fi/tietoa-meilta/blogi/kuinka-aktiivimallin-vaatima-aktiivisuus-tayttyy->

²⁴ Stm, Sosiaali- ja terveysministeriö (2.4.2021) Työttömyysturvan aktiivimallin purkaminen - Kysymyksiä ja vastauksia. <https://stm.fi/tyottomyysturvan-aktiivimalli-ja-sen-purkaminen>

²⁵ Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2.3.2001/189) 2 § 2) *kuntouttavalla työtoiminnalla* palvelua, jonka tarkoituksena on parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle ja jossa ei synny virkasuhdetta eikä työsuhdetta henkilön ja toimintaa järjestävän tai toteuttavan tahon välille; ([16.10.2020/702](https://www.finlex.fi/fi/tyoelamaosallisuus/kuntouttava-tyotoiminta/kuntouttavan-tyotoiminnan-rahoitus)) (Finlex)

²⁶ Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos (21.8.2019) Kuntouttavan työtoiminnan rahoitus. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/tyoelamaosallisuus/kuntouttava-tyotoiminta/kuntouttavan-tyotoiminnan-rahoitus>

Aineistossa korostuu erityisesti aktivointipalvelujen saama negatiivinen julkisuus, mikä on vähentänyt työttömien luottamusta palveluntarjoajia kohtaan (kts. myös Närhi 2017). Palveluntarjoajiin kohdistuva epäluottamus koskettaa työllisyystoimenpiteiden lisäksi myös palveluntarjoajien omaa toimintaa:

Ja nämä palvelut jotka on ohjattu auttamaan näitä perheitä ovat myös monesti tosi työllistettyjä ja näin ollen apua ei ole aina saatavilla tarpeeksi ajoissa perheen tilanteeseen [...] Ei ole aikaa, resursseja tai ammattitaitoa ottaa näitä perheitä "käsittelyyn" niinkuin yhteiskunnassa pitäisi toimia! N 40.

Tuntuu myös moraalittomalta, että ihmiset myyvät omasta elämästä saatua "osaamista" ilman tieteellistä taustaa tai konsultoivat mutu- tuntumalla ilman alan koulutusta ja tämäntyyppinen toiminta on aivan hyväksyttävää, jopa suotavaa itsensä työllistämistä, jos työnhakukurssin ohjaaja on uskomisen. N 38.

Näkemyksissä korostuvat epäluottamus palveluntarjoajien motiiveja ja ammattitaitoa kohtaan. Työvoimapalveluja järjestää ensisijaisesti julkinen sektori, mutta se voi toimia yhteistyössä yksityisten palveluntarjoajien sekä kolmannen sektorin kanssa. Etenkin erilaisista työnhakukoulutuksista työttömille on muodostunut kuva työssäoloehdon kiertämisestä ilmoittautumalla itse palveluntarjoajaksi. Näkemyksen oikeellisuudesta ei ole tilastollista näyttöä, mutta mielikuva elää vahvana ja sen myötä kyyninen suhtautuminen tarjolla oleviin palveluihin. On mahdollista, että näkemys epäluotettavasta toiminnasta korostuu, jos työtön ei koe hyötyvänsä kurssin sisällöstä, mutta aineisto ei tarjonnut tälle vahvistusta.

[O]man tulkintani mukaan tähän vaikutti erityisesti kokemani epäoikeudenmukaisuudet, joista syntyi syvä epäluottamus ihmisiin ja tähän järjestelmään ja epätoivo, että Suomessa ihmiselle voidaan tehdä mitä vain eikä yksittäistä ihmistä auta kukaan. M 54.

Työttömänä ollessa apua olen tosin joutunut pyytämään, olen käynyt uraohjaajalla ja toivonut saavani työvoimatoimiston viranomaisilta apua työnhakuun. Apu on ollut tosin aika niukkaa ja välillä tuntuu, ettei kukaan oikeasti kuuntele työtöntä. Monista byrokratiaan liittyvistä asioista on tehty todella monimutkaisia ja ihmiset katoavat lomakeviidakkoon saamatta henkilökohtaista apua [...] En tiedä mihin suuntaan työhaussa/lisäkouluttautumisessa/yrityksessä minun pitäisi lähteä ja itsetuntemus on heikompaa kuin koskaan. N 38.

Työttömien näkökulmissa korostuvat tarve yksilöllisen avun saamiseksi. Työttömät eivät koe tulevansa työhönohjauspalveluissa kuulluiksi tai kohdatuiksi yksilöinä, ja käsittelyajat näyttävät pitkinä. Tässä näkyy myös paremmin aiemmin käsitelty byrokratialoukku, missä runsaat paperityöt viivästyttävät pääsyä työllisyystoimiin. Epäluottamus työllistymispalvelujen tuottajiin ja näkemys niiden toiminnasta tehottomana ja yksilöä ylenkatsovana luo tunteen joutumisesta umpikujaan.

Moraalin kehys

Työttömät tunnistavat runsaasti rakenteellisia ja taloudellisista suhdanteista riippuvaisia seikkoja, jotka vaikuttavat työttömäksi pääymiseen ja työttömyyden pitkittymiseen. Työttömyys ja etenkin työttömyyden pitkittyminen kuitenkin herättävät vahvoja tunteita. Työttömyys koetaan pohjimmiltaan epäreiluna, jopa yhteiskunnan epämoraalisen toiminnan tuloksena.

Kapitalismin hengen ydinetiikka asettaa moraalisia velvoitteita työvoimaan kuuluvalla kansanosalle tehdä työtä ja rationaalisia valintoja, joiden perusteella yksilö voi kasvattaa pääomaansa ja osoittaa moraalisen ansioitumisensa. Henki ei kuitenkaan ota huomioon, että yhteiskunta toimii sosiaalisen vuorovaikutuksen välityksellä. Asetettaessa yhteiskunnan yhdelle osalle tiettyjä odotuksia ja velvoitteita, tämä osa asettaa vastavuoroisesti samanhenkisiä velvoitteita muulle yhteiskunnalle. Tarkemmin ilmaistuna moderni yhteiskunta voi moraalisesti velvoittaa yhteiskunnan jäsenet ansaitsemaan elantonsa tekemällä formaalia palkkatyötä, mutta vastapainona yhteiskunnan jäsenet velvoittavat yhteiskunnan tarjoamaan riittävästi kriteerit täyttävää työtä. Työstä kieltäytyminen näyttäytyy yhteiskunnan kehysten kautta sanktioita edellyttävänä sopimuksen rikkomisena, mutta aivan saman hengen mukaisesti rakenteellisista syistä ja suhdannevaihteluista johtuva työttömyys, joka on riippumatonta yksilön omasta toiminnasta, tulkitaan työttömäksi jääneiden yksilöiden kannalta yhtäläiseksi sopimusrikkomukseksi.

[O]n tietysti uskomattoman törkeää ja sairasta ja laitonta syrjäyttää joku ihminen näin pitkäksi aikaa yhteiskunnan parempien tulovirtojen ääreltä! M 54.

Työttömyys on rakenteellista väkivaltaa. Ne, jotka päättävät asioista, eivät haluaisi elää itse 500 eurolla kuukaudessa, kuten itse tällä hetkellä elän. Tunteiden.

Työttömyyden epäreilouden kokemukset kohdistuvat pitkälti taloudelliseen ahdinkoon, johon työtön helposti kokee olevansa tuomittu tai syrjäytetty ilman luottamusta herättäviä mahdollisuuksia parantaa asemaansa (kts. edeltävät luvut). Taloudellista näkökulmaa käsitellään tarkemmin seuraavassa osassa (15.2. *Köyhyyden kehys*), mutta jo tässä kohtaa näkyy, kuinka suurimpia tunteita ei herätä itse työttömän status vaan työttömyydestä aiheutuvat taloudelliset vaikeudet.

Ollessani vakituksessa työsuhhteessa ajattelin monesti että onneksi ei tarvitse hakea enää töitä. [...] Ja nyt sitten olen tässä suossa rämpimässä! Se on viime aikoina nostanut pintaan katkeruuden ja vihan tunteet entistä esimiestä

kohtaan ja niitä kohtaan joiden olisi pitänyt auttaa, mutta ei vaan tehneet mitään. Eikä kukaan joutunut vastuuseen tekosistaan ! Itsesäällissä rämpiminen ei tietenkään auta, mutta vihalle ja katkeruudelle en nyt tässä tilanteessa mahda mitään. N 58.

Kuten yllä mainittiin, moraalinen aspekti suhtautumisessa työttömyyteen korostuu alkujaan väliaikaiseksi aiotun työttömyyden pitkittyessä. Tilanteissa, joissa yksilö on omasta päätöksestään irtisanoutunut ja jäänyt työttömäksi, irtisanoutumiseen johtaneet tekijät korostuvat syypanä työttömyydelle ja herättävät tunteita epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, josta ”kukaan ei joutunut vastuuseen”. Pitkittynyt työttömyys kehystetään epäoikeudenmukaisena rangaistuksena rikkomuksesta, johon työtön ei omasta mielestään ole syyllistynyt.

11.3 Yksilön kehys

Taulukko 8: Yksilön kehys

Teema	Lainaukset
Hyvinvoinnin kehys	”Yritin päästä työvoimakoulutukseen ja pääsinkin, mutta kun koulutus oli alkamassa jouduin yllättäen isoon leikkaukseen, josta oli pitkähkö sairausloma. Minä olisin jäänyt jälkeen koulutuksessa, joten en saanut osallistua.”
Oma persoonallisuus	”Kävi kuitenkin niin että viisi vuotta yritin kestää esimiehen henkistä väkivaltaa, kunnes irtisanouduin.” ”Minä olen ihminen, jolla uskaltaa sanoa ei. [...] Vai onko syy minussa, että haen liikaa keskittymättä mihinkään.”

Tarkasteltaessa työttömyyteen vaikuttavien tekijöiden kehyksiä yhdeksi vaikuttajaksi nousi yhteiskunnallisten tekijöiden lisäksi yksilön näkökulma, tarkemmin yksilön omat toimet, jotka ovat johtaneet työttömyyteen tai työttömyyden pitkittymiseen. Tyypillisimpiä työttömyyteen johtavia toimia olivat aineiston mukaan tietoinen päätös joko terveydellisistä syistä, jolloin työtehtävien suorittaminen ei enää ollut mahdollista, tai ammatillisista syistä ammatinvaihdon mahdollistamiseksi.

Hyvinvointiin perustuvat päätökset

Työttömäksi päättymisen syyt löytyivät osalta vastaajista joko omatoimisessa irtisanoutumisessa terveydellisistä syistä tai terveydelliset syyt koettiin vaikuttavana tekijänä työsuhteen päättymiseen yt-neuvottelujen seurauksena. Koska terveydelliset seikat kattavat sekä fyysisen että henkisen terveyden, on kuvaavampaa puhua kokonaisvaltaisemmin hyvinvoinnin kehyksestä.

Viimeisestä työpaikasta olin vuorotteluvapaalla ja sairastuin rintasyöpään. Työpaikalla alkoi yt-neuvottelut, joten kaksi pitkäaikaissairasta ja ”vanhaa” sai lähteä. N 61.

Minulla oli vakituinen työpaikka terveysaseman arkistossa. Kävi kuitenkin niin että viisi vuotta yritin kestää esimiehen henkistä väkivaltaa, kunnes irtisanouduin [...] Mistään en lopulta enää saanut apua, en edes työsuojelusta. Tulihan siitä lisäksi kolmen kuukauden karenssi, mutta ehdottomasti tämä oli oikea ratkaisu. Tuli vain seinä vastaan. Sen jälkeen olen tehnyt sijaisuuksia kolmessa eri paikassa. [...] Nyt vaan tällä hetkellä ei ole tarjolla kuin saneluiden purkua jota en hartiavaivan vuoksi pysty tekemään. N 58B.

Työttömien kertomuksissa esiintyvät työpaikan menetys sekä fyysisestä että henkisestä hyvinvoinnista johtuvista syistä. Lähtökohtaisesti sairaus ei ole riittävän painava peruste työsuhteen irtisanomiselle ellei työntekijän työkyky ole merkittävästi heikentynyt tai sairausloma pitkittynyt niin paljon, että vaatimus jatkaa sopimussuhdetta olisi työnantajaa kohtaan kohtuutonta²⁷. Työnantajan voi lähtökohtaisesti olettaa tekevänsä rationaalisia valintoja maksimoidakseen hyödyn ja minimoidakseen kustannukset, ja päätökseen voivat vaikuttaa työsuhteen pituus ja muoto (tyypillinen tai epätyypillinen) sekä työsuhteen odotettu jatkuvuus sairastumisen jälkeen, johon voivat vaikuttaa työntekijän sitoutuminen sekä ikä (kts. alaluku Ikäsyrrjintä). Terveystilaan liittyvä hyvinvointi on yksi suomalaisten työkykyä merkittävin sääntelevä tekijä. Työkyvyn arvioinnissa voidaan käyttää yksilön omaa arviointia tai ulkopuolisen tahon, kuten työnantajan tai sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisen suorittamaa arviointia yksilön soveltuvuudesta työtehtäviin (Gould & Ilmarinen 2010). Fyysisen tai henkisen terveyden heikkeneminen voi rajoittaa toimintakykyä, työssä jaksamista ja työn hallintaa riippuen siitä, millä tavalla työympäristössä yksilö toimii ja millaisia voimavaroja hänellä on käytettävissään, ja heikentyneen työkyvyn tiedetään olevan yhteydessä ikääntymiseen (kts. Koskinen, Martelin, Sainio & Gould 2010, Mesiäinen 2004). Informantti N 61 kehystää työttömyytensä katalysaattoriksi vakavan sairastumisen ja korkeasta iästä johtuvat syyt osana työnantajan yt-neuvotteluissa toimeenpanemia rationaalisia valintoja.

Informantti N 58B irtisanoutui itse koettuaan työpaikan ilmapiirin hyvinvointiaan koettelevaksi, ja koki työsuhteen päättymisen parantaneen henkistä hyvinvointiaan. Informantilla on tuki- ja liikuntaelämistön (TULE) sairauksia, jotka osaltaan alentavat informantin kokonaistyökykyä, mutta eivät aiheuta täydellistä työkyvyttömyyttä.

²⁷ Työsuojelu (10.2.2021) Henkilökohtaiset irtisanomisperusteet.
<https://www.tyosuojelu.fi/tyosuhte/tyosuhteen-paattyminen/sopimuksen-irtisanominen/henkilokohtaiset-perusteet>

Informantin tilanne ei ole harvinainen: Heliövaaran ym. (2010, 26) mukaan TULE-sairaudet ja vammat ”aiheuttavat enemmän laadukkaiden elinvuosien menetyksiä ja kustannuksia kuin mikään muu sairauspääryhmä.”

TE-palvelujen mukaan sairaudet tai vammat eivät lähtökohtaisesti toimi esteenä työnteolle, mutta voivat kuitenkin heikentää työllistymismahdollisuuksia tai mahdollisuutta työpaikan säilyttämiseen²⁸. Informanttien kertomuksissa nousikin esille tilanteita, joissa sairastuminen on ainakin osittain vaikeuttanut työllistymistä edistäviin toimiin osallistumista ja sen myötä työllistymistä:

Yritin päästä työvoimakoulutukseen ja pääsinkin, mutta kun koulutus oli alkamassa jouduin yllättäen isoon leikkaukseen, josta oli pitkäaikainen sairausloma. Minä olisin jäänyt jälkeen koulutuksessa, joten en saanut osallistua. Kun parannuttuani hain uudelleen koulutuksiin en päässyt enää aina oli parempia hakijoita tai koulutus ei riittävästi lisännyt mahdollisuuksiani työllistyä. N 58A.

Vaikka informantti esittää työllistymistoimiin osallistumisensa estäjiksi koulutuksen epäsopivuuden sekä itsensä kannalta epäedullisen kilpailun rajallisista osallistujapaikoista, leikkausta seurannut pitkä toipumisaika on informantin kertomuksessa alkuperäinen tekijä, joka sulki ovet myöhemmiltä työllistymistoimilta. Terveystila itsessään ei estä informantin osallistumista työllistymistoimiin, mutta informantti katsoo leikkauksen epäedullisen ajankohdan ja sairausloman pituuden johtaneen siihen, että työllistymistoimien juna on jättänyt hänet laiturille.

Oma persoonallisuus

Työttömyyden pitkittyessä tarkkojen kehysten muodostaminen kävi hatarammaksi. Työttömät etsivät ensisijaisesti syitä työttömyydelleen rakenteellisista tekijöistä, joita käsiteltiin yllä, mutta työttömyyden pitkittyessä selityksiä yritetään paikallistaa omasta persoonallisuudesta.

En ole varma, mikä omaan työttömyyteeni on suurin syyllinen. Onko se kiltteys, että kaikista työvoimakoulutuksiin hakemisista huolimatta, olen saanut hyvin vähän palvelua työvoimatoimistosta. Minä olen ihminen, jolla uskaltaa sanoa ei. [...] Vai onko syy minussa, että haen liikaa keskittymättä mihinkään. Tuntematon.

Olen myös huomannut sen, että vaatimattomat ihmiset ovat työhaussa heikommassa asemassa. Monesti ne, jotka osaavat markkinoida itsensä paremmin (vaikka ilman osaamista), saavat työt. [...] Monilta osin tämän

²⁸ TE-palvelut (4.4.2021) Vamman tai sairauden vaikutus työllistymiseen. <https://www.te-palvelut.fi/tyonhakijalle/tukea-tyollistymiseen/vamma-tai-sairaus>

hetkinen työelämä ja oma arvomaailma ovat ristiriidassa. Tämä voi toki olla myös työllistymistä estävä tekijä. N 38

Näkemys itsestä liian kilttinä tai vaatimattomana hakijana, jonka ylitse muut voivat kävellä on työttömien kesken tyypillistä. Työttömistä kukaan ei arvellut työllistymisensä esteeksi esimerkiksi ylikouluttuneisuutta tai päällekkäyvää luonnetta joka olisi pelästyttänyt rekrytoijat etsimään jonkun hiljaisemmän hakijan, vaan päinvastoin työttömät näkivät itsensä liian hiljaisina ja helposti torjuttavina.

Vaatimattomuuden ja ujouden näyttäytymisellä heikkoutena työnhaussa on juurensa niin sanotun ihannetyöntekijän ominaisuuksissa, joiden piirteet vaihtelevat työelämän muodin mukaisesti. Modernille työelämälle tyypillistä on yksilökeskeinen henkilöbrändäys tai minuuden markkinointi, jossa korostuvat markkinahenkiset piirteet yksilön persoonassa. (Varje 2014.) Modernin työntekijän kuva on lähes täydellinen vastakohta 1950- ja 60-lukujen Suomen ihannetyöntekijälle, joka sai myyttisen hahmonsä nöränä, työteliäänä ja uhrautuvaishen mutta samalla jurona, kiroilevana ja vastaanhangoittelevana työn sankarina muiden muassa Väinö Linnan teoksissa. 2000-luvun työntekijän ihanteissa korostuvat sitä vastoin äärimmäinen tehokkuus, ”dynaamisuus”, huippuosaaajan status ja hyvä stressinsietokyky, minkä lisäksi ihannetyöntekijän tulee olla ulospäinsuuntautunut ja omata hyvät sosiaaliset taidot. (Varje 2014.) Siinä, missä 50-luvun työpaikkailmoituksissa avaintermejä olivat *pätevä* ja *ammattitaitoinen* (kts. emt.), 2000-luvun työpaikkailmoituksille on tyypillistä etsiä hyvän työntekijän sijasta ”hyviä tyyppejä”. Kokemus siitä, että omalle itselle ei löydy paikkaa modernista työelämästä voi vähentää yksilön työnhakuun käyttämiä voimavaroja.

Epäilykset henkilökohtaisten ominaisuuksien vaikutuksesta työttömyyteen ja torjutuksi tulemiseen eivät olleet niinkään esillä työttömyyden alkuvaiheessa vaan vasta silloin, kun työttömyys on pitkittynyt eikä työtön ole tietoinen torjutuksi tulemisensa syistä. Tarkemmin ilmaistuna työttömät tyypillisemmin selittävät työttömyyttään ulkoisilla tekijöillä (erityisesti sopivien työpaikkojen vähäisellä määrällä) tarkastellessaan työttömyyttä laajempänä ilmiönä, kun taas yksilöä korostavissa tilanteissa (kuten työhakemuksen tultua hylätyksi tai toivotun koulutuspaikan jäätyä saamatta), työttömät todennäköisemmin arvioivat syiksi omaa persoonallisuuttaan. Kaikissa tapauksissa korostui kuitenkin halu tietää hylkäyspäätöksen perustelut:

Koska en pääse työkokemuksen puutteen vuoksi haastatteluihin tai koska työhakemuksista ei yleensä saa palautetta, en tiedä miksi minua ei työpaikkoihin valita. Kaikki on päällisin puolin kunnossa. N 38.

Suurin osa vastaajista koki työnhaussa turhauttavaksi hakemusten lähettämisen ilman, että hakeminen olisi johtanut työpaikkaan tai edes haastatteluun. Toistuva torjutuksi tuleminen syö motivaatiota ja työttömän uskoa itseensä ja työllistymismahdollisuuksiinsa, ja vaikuttaa pitkällä tähtäimellä negatiivisesti yksilön henkiseen hyvinvointiin. Yksilön uskoa omiin kykyihinsä saavuttaa tavoitteita ja organisoida asioita kutsutaan termillä pystyvyysusko. Pystyvyysuskolla on vahvat sidokset työhön, sillä tehdessään työtä (työn määritelmä ei välttämättä rajoitu palkkatyöhön, vaan tärkeämpää on, että työ koetaan mielekkääksi) yksilö saavuttaa onnistumisen kokemuksia, jotka vahvistavat yksilön itsevarmuutta omiin kykyihinsä. Erityisesti pitkittynyt työttömyys puolestaan heikentää pystyvyyden tunnetta, ja voi vaikeuttaa yksilön työllistymistä entisestään. (Mesiäinen 2004.)

12. ARJEN KEHYKSET

Tässä osassa tarkastellaan arkielämässä ilmeneviä kehyksiä, joiden kautta työttömät kuvailevat ja selittävät vastaan tulevia tilanteita. Arjen pääkehyksiä muodostettiin kaikkiaan viisi. Kehykset nimettiin stigman kehykseksi, köyhyyden kehykseksi, sosiaalisesti kehykseksi, epävarmuuden kehykseksi ja optimistiseksi kehykseksi.

Taulukko 9: Arjen kehykset

Pääkehys	Alakehykset (teemat)	Esiintyvyys (%) n=8
Stigman kehys	Häpeä Ulkopuolisuus	100% (n=8)
Köyhyyden kehys	Taloudellinen ahdinko Köyhyyden sosiaaliset vaikutukset Köyhyys ja minäkuva Köyhyys ja stigma	87,5% (n=7)
Sosiaalinen kehys	Ystävät/perhe Vapaaehtoistyö ja harrastukset	100% (n=8)
Epävarmuuden kehys	Huoli omasta pärjäämisestä Tulevaisuuden pelko	75% (n=6)
Optimistinen kehys	Vapaus ja vapaa-aika Positiiviset tunteet	62,5 % (n=5)

Tutkimuksen kannalta kiinnostavia kehyksiä ovat erityisesti stigman ja köyhyyden kehys, jotka olivat edustettuina tutkimukseen osallistuneiden kertomuksissa enemmän kuin mitkään muut kehykset. Erityisesti köyhyyden kehys esiintyi kaikkein vallitsevimpana kehyksenä, johon lähes kaikki muut kehykset palautuvat tai josta ne lähtevät liikkeelle. Kuten edellisessä osassa jo tuotiin ilmi, työttömyyttä pitkittävistä tekijöistä taloudelliset vaikeudet ovat

niinikään hallitseva tekijä, erityisesti silloin, kun työtön pohtii mahdollisuuksiaan osallistua työllistämistä edistäviin palveluihin tai muuttaa toiselle paikkakunnalle.

12.1 Stigman kehys

Taulukko 10: Stigman kehys

Teema	Lainaukset
Epäoikeudenmukainen kohtelu	”Työttömyys [...] aiheuttaa häpeää ja syrjäyttää ja työtöntä ei kohdella myöskään mitenkään hyvin vaan syyllistetään vaikka kaipa se valitsijoista on kiinni ketä on työttömänä.”
Ulkopuolisuus	”Työttömyys korostuu erityisesti uusiin ihmisiin tutustuttaessa. Aina kysytään, että ”ootko sä jossain töissä tai opiskeletko”. Tuntuu aina kakkosluokan kansalaiselta, koska oletetaan, että on jompaakumpaa, mutta täytyykin kertoa, että itseasiassa en kumpaakaan, vaan oon työttömänä.”

Arjen kehyksistä stigman kehys korostui taustalla vaikuttavana ”mesokehyksenä”, joka lomittuu erityisesti köyhyyden kehyksen kanssa. Stigman kehys koskettaa osittain työttömyyteen liitettyä stigmaa, jota käsitelen tässä luvussa, mutta valtaosin informantit stigmasta puhuessaan viittasivat köyhyyden stigmaan. Työttömyyteen liitetyt negatiiviset mielikuvat hahmottuvat toistuvasti köyhyyden kehyksen kautta työttömän statuksen stigman jäädessä vähemmälle huomiolle. Selittävänä tekijänä on kuitenkin pitkälti se, että työttömien kertomuksissa työttömyys ja köyhyys esiintyvät pitkälti synonyymeinä. Käsitelen aluksi työttömän statuksen stigmaa ennen kuin siirryn köyhyyden kehyksen erittelyyn.

Stigman kehys esiintyi kirjoituksissa kaikkein dominoivimpana kehyksenä. Vastaajien kirjoituksista on havaittavissa, että huolimatta niin mediassa kuin arjessakin esillä olleesta keskustelusta työn murroksesta ja epätyypillisten työsuhteiden ennustetusta lisääntymisestä, vakituista palkkatyötä pidetään silti normina. Tästä normista poikkeaminen leimaa yksilöä vaihtelevissa määrin riippuen siitä, kuinka kauaksi hän tästä normista sijoittuu (kts. Lohva 2019). Moderni palkkatyöyhteiskunta tunnustaa muutamia elämäntilanteita, joissa vakituisen työnteon normista on sosiaalisesti hyväksyttävää poiketa. Näitä ovat esimerkiksi vanhempainvapaat, kokopäiväinen opiskelu, tai eläkkeelle jääminen. Viimemainittua lukuun ottamatta näitä hyväksytyjä poikkeuksia kuitenkin leimaa väliaikaisuus: vanhempainvapaan tai opiskelun ei odoteta kestävän ikuisesti, vaan oletuksena on yksilön palaaminen työelämään mahdollisimman nopeasti. Määräaikaiset ja osa-aikaiset työsuhteet sekä erilaiset yrittäjyyden muodot ovat niinikään hyväksyttäviä poikkeamia, sillä huolimatta työsuhteen epätyypillisyydestä yksilö on työmarkkinoiden käytettävissä.

Työttömyys asettaa yksilön niin kauaksi työssäkäynnin normista, että se sijoittaa yksilön hyväksyttävien poikkeusten ulkopuolelle. Työtön ei epätyypillisten työsuhteiden lailla vain venytä hyväksytyjä normeja, vaan hänen statusensa koetaan uhkaavan palkkatyön *status quo*. On huomattava, että tässä viitataan nimenomaan työttömän statukseen työttömänä, joka uhkaa totuttua yhteiskuntajärjestystä: työtön stigmatisoituu työttömyyteen liitettyjen negatiivisten ominaisuuksien perusteella, joiden tarkoitus on ylläpitää valtasuhteita ja ohjastaa yhteiskunnan jäseniä ylläpitämään normeja. Aiemmin esitetyn Krugerin ym. (2019) viittauksen Deaconiin (2006) mukaan stigmatisoivaan statukseen päätyneet yksilöt voi omaksua nämä negatiiviset attributit omaksi minäkuvaansa, ja päätyä stigmatisoimaan itsensä (kts. *self-stigma*, *treatment stigma*, luku 3) huolimatta hänen sosiaalisen ympäristönsä todellisesta suhtautumisesta hänen muuttuneeseen statukseensa.

Työttömyyteen liitetty stigma on siis mahdollista kokea kahdella tavalla: ulkoisesti, jolloin stigma aiheuttaa paljastuttuaan muutoksen yksilön sosiaalisessa asemassa, tai sisäisesti, jolloin yksilö päätyy leimaamaan itsensä jo ennen sosiaalisen palautteen saamista muilta, ja olettaa lähtökohtaisesti toisten suhtautuvan häneen negatiivisesti. Stigman ulkoiset vaikutukset korostuvat vuorovaikutustilanteissa, jolloin stigma saa työttömän menettämään tasa-arvoisen kasvonsa palkkatyössä olevien keskustelukumppaniensa silmissä ja asettaa työttömän eriarvoiseen asemaan.

Työttömyys korostuu erityisesti uusiin ihmisiin tutustuttaessa. Aina kysytään, että "ootko sä jossain töissä tai opiskeletko". Tuntuu aina kakkosluokan kansalaiselta, koska oletetaan, että on jompaakumpaa, mutta täytyykin kertoa, että itseasiassa en kumpaakaan, vaan oon työttömänä. N 25.

Työttömyys [...] aiheuttaa häpeää ja syrjäyttää ja työtöntä ei kohdella myöskään mitenkään hyvin vaan syyllistetään vaikka kaipa se valitsijoista on kiinni ketä on työttömänä. M 54.

Erityisesti eriarvoisuuden kokemukset korostuvat suorassa vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin, pääsääntöisesti perheenjäseniin tai viranomaisiin, tai tutustumistilanteissa, joskin sisäistetty stigma saa työttömän kokemaan tullessa syrjityksi tai karsastetuksi silloinkin, kun muiden ihmisten toiminta ei ole avoimen vihamielistä. Yksi informanteista koki erityisen voimakkaasti työssäkävien naapuriensa tonteilta kantautuvan metelin olevan tahallista "vainoamista", jonka laukaisevana tekijänä on informantin työttömyyteen perustuva eriarvoistaminen:

Kun tulin kotiin, välittömästi joku rajanaapurini aloitti trimmeröinnin, ruohon leikkaamisen yms ja se jatkui tauotta iltaan tai yöhön asti. Sen jälkeenkin läpi yön kadulla usein ajellaan viritetyillä mopoilla. Tätä samanlaista meille osoittelua jatkui pitkään, vuosia ja rouvat alkoivat olla kadulla, jos mahdollista

vielä enemmän, ja minusta tuli heille ja heidän puolisoilleen jonkinlainen pakkomielle. Kun heidän vanhempansa tulivat käymään, hekin kävelivät kadulla edestakaisin ja katsoivat meille päin. [...] Käytännössä kadulla oli koko ajan meteli, koska vastapäiset ihmiset olivat kotona aina jompikumpi, tehden molemmat osa-aikaista työtä. Tuntematon.

Joskus on kirjoitettu maksusitoumus kauppaan jotta voi ostaa ruokaa kaupasta, mutta näitäkin välttää kun kaikki kassat eivät osaa käsitellä niitä nolaaamatta tätä "asiakasta". Maksusitoumuksen saa pesukoneeseen tietyllä summalla, ostoksena on takuuvarma" pommi" joka jossain vaiheessa linkoaa varmaan oveen ja sitten ihmetellään...Sitten on vielä saatava kuljetettua se kaupan halvin pesukone kotiin jollain kyydillä ja sekin maksaa. Samoin pesukoneen asentaminen maksaa! Olisiko idea palkata köyhille omat kuljetusfirmat tai pesukoneen asentajat?! N 40.

Stigma toimii keinona eristää yksilö yhteiskunnasta jonkin paheksuttavaksi tulkitun piirteen perusteella. Tutkimuksissa on havaittu ristiriitaisuutta ryhmäsyrynnän (*group discrimination*) sekä sen välillä, missä määrin yksilö henkilökohtaisesti kokee kohtaavansa syrjintää (emt. 2019). Omaksutulle stigmalle on tyypillistä, että yksilö sisäistää itse stigmaansa liitettäviä negatiivisia attribuutteja ja olettaa saavansa niiden perusteella syrjivää kohtelua. Osa stigman kantajista ei kuitenkaan liitä negatiivisia lopputuloksia sosiaalisissa tilanteissa stigmasta lähtöiseksi, jolloin subjektiivinen syrjinnän kokemus vähenee. Krug ym. (2019) huomauttavatkin, että yksilön stigmatietoisuus (*stigma consciousness*) on suorassa yhteydessä siihen, kuinka voimakkaana he kokevat stigmansa sekä stigmaan liitettävien negatiivisten stereotyyppien vaikuttavan arkielämäänsä. Yllä olevissa esimerkeissä informanttien osoittama stigmatietoisuus on niin vahva, että se on muodostunut heille hallitsevaksi keinoksi tulkita ympäristön tapahtumia.

Irti stigmasta: hyvät ja röyhkeät työttömät

Stigmasta irtautumista sivuttiin lyhyesti luvussa 4. Yksilölle on luonnollista yrittää piilotella tai päästä eroon hänet muiden silmissä häpäisevästä piirteestä. Goffman (1963) esittelee yksilön mahdollisiksi tavoiksi irtautua stigmasta muiden muassa rampautuneen tavoitteet opetella uudestaan kävelemään tai urheilemaan tai sokeutuneen päätös korjata näkönsä leikkauksen avulla. Työttömän kohdalla stigmasta irtautuminen näyttäytyy pyrkimyksenä täyttää työnhakuehdot ja luoda itsestään kuva ahkerana työnhakijana, ”hyvän työttömänä”, joka toimii vastakohtana paheksutulle huonolle tai laiskalle työttömälle, joka ei panosta työnhakuun yhtä paljon.

Olen perustanut ammatillisen blogin ja nettisivuston, osallistunut työnhakukoulutuksiin ja perustin jopa toiminimen, joka kautta voisin ottaa satunnaisia työkeikkoja vastaan. Olen tehnyt vapaaehtoistöitä ja yrittänyt

verkostoitua. Olen lähettänyt kymmeniä työhakemuksia ja osallistunut rekrytointitapahtumiin. [...] Olen siis ollut erittäin aktiivinen arjessa ja joka päivä tehnyt jotain työllistämistä edistäviä toimia. Arkeni on siis kiireistä ja toimeliasta ilman työtäkin, mutta koko ikäni töitä tehneenä on ollut vaikeaa sopeutua uusiin olosuhteisiin. N 38.

Modernia yhteiskuntaa ajaa eteenpäin kapitalismin henki ja sen protestanttiset juuret, joissa luterilainen ja kalvinistinen perintö tuomitsevat jyrkästi kaikenlaisen elämisen toisten kustannuksella ja vaativat yksilöä omalla työllään kerryttämään omaisuuttaan ja osoittamaan siten moraaliset hyveensä ja arvonsa yhteiskunnan jäsenenä. Modernissa yhteiskunnassa elävä hyvä ihminen on yhtä kuin työtä tekevä ihminen. Samaan aikaan työnkuva on kuitenkin kavennettu tarkoittamaan vain formaalia palkkatyötä; tämän puutteessa ja stigmaa välttääkseen yksilön on toimittava kuten informantti N 38, eli täytettävä päivänsä informaalisella työllä osoittaakseen ahkeruutensa. Hän on yhteiskunnan silmissä ”hyvä työtön”.

Stigman pysyvyys ei kuitenkaan ole yksilön päätettävissä, sillä mikä tahansa neutraali piirre muuttuu stigmaksi sosiaalisen konsensuksen perusteella. Stigman kerran saatuaan yksilö ei pelkästään omalla toiminnallaan kykene saavuttamaan täysin stigmatonta tilaa. Sen sijaan hänen on vain mahdollista muuttua stigmatisoidusta yksilöstä henkilöksi, jolla on tahriintunut historia (Goffman 1963).

Stigma on laaja kehys, joka ei rajoitu ainoastaan koskemaan työttömyyteen liitettyjä negatiivisia ennakko-oletuksia. Stigma konkretisoituu taloudellisten vaikeuksien pitkittyessä, kun yksilö alkaa mieltää itseään köyhäksi eikä hänellä ole käytettävissään yhtä laajoja resursseja kuin palkkatyössä käyvillä.

12.2 Köyhyyden kehys

Taulukko 11: Köyhyyden kehys

Teema	Lainaukset
Köyhyys ja stigma	”[T]unne on aika epätoivoinen ja nöyryyttävä, kun ei saa kassalla pieniä ostoksia maksettua.”
Köyhyyden sosiaaliset vaikutukset	”En päässyt takaisin työelämään vanhempainvapaiden jälkeen, koska olin naimisissa en saanut mitään etuutta, vaan puolisoni joutui elättämään minutkin. Aiheutti perheriitoja, jotka johtivat eroon.”
Köyhyys ja minäkuva	”Köyhyys on rajoittanut elämäni vaikuttaa missä voi asua ja mitä voi tehdä, miltä näyttää, mitä voi syödä ja keitä tapaa.”

Työttömästä ihmisestä tulee aikanaan köyhä. Köyhyys taas vaikuttaa kaikkeen ihmisen elämässä. Osa sopeutuu tai tyytyy tällaiseen elämäntilanteeseen, osa ei. [...] Etenkin jos perheissä on vanhemmilla fyysistä sairautta, erityislapsia tai jotain muuta ongelmia joka voi juontaa juurensa hankalasta taloudellisesta tilanteesta. Esim.jos sinut irtisanotaan vakituisesta työpaikastasi voi olla iso asia, jos sinulla on pankkilainat ja talot siinä kytkettynä. Elämästäsi lähtee näin ollen pohja. N40

Työttömien kertomuksissa työttömyys rinnastuu lähes poikkeuksetta köyhyyteen. Työttömyys näyttäytyy ennen kaikkea varallisuuden puutteena, joka nousee joko merkittäväksi tai vähintään osittaiseksi vaikuttajaksi muissa aineistosta nostetuissa kehyksissä. Taloudelliset vaikeudet ovat läsnä useimmissa arkielämän tilanteissa sekä vuorovaikutuksessa että rutiineissa, minkä lisäksi köyhyyden kehys vaikuttaa taustalla myös edellä käsitellyissä työttömyyden jatkumisen selitysmalleissa, kuten asuinpaikan valinnassa ja jatkokouluttautumisen mahdollisuuksissa. Kauppinen, Saikku & Kokko (2010) käyttävät käsitettä huono-osaisuuden kasautuminen kuvaamaan tilannetta, jossa työttömyys (ja sitä seurannut heikko taloudellinen toimeentulo) aiheuttavat muita ongelmia yksilön hyvinvoinnissa.²⁹

Köyhyys kulkee usein yhdessä sosiaalisen syrjäytymisen kanssa, etenkin köyhyyden pitkittyessä ja heikon taloudellisen tilanteen tehdessä vaikeaksi yksilölle tai kotitaloudelle osallistua yhteiskunnan toimintaan (Lindqvist 2003). Tämän vuoksi muiden muassa Tilastokeskus määrittelee köyhyystilastot yhdistettynä kasvaneena köyhyys- tai syrjäytymisriskinä, johon katsotaan kuuluvaksi pienituloisuus, vajaatyöllisyys ja/tai vakava aineellisten resurssien puute. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2019 naisista 15,9 prosenttia (heistä työikäisiä 58 %) ja miehistä 16,2 prosenttia (heistä työikäisiä 65 %) oli köyhyys- tai syrjäytymisriskissä (SVT G).

Kaur, Mullainathan, Oh & Schilbach (2021, 1) tuovat artikkelissaan esille *köyhyysloukun* ytimen: pienituloisuus johtaa usein köyhyyteen, mutta köyhyys itsessään saattaa johtaa normaalia pienempiin tuloihin. Köyhillä on taloudellisista lähtökohdistaan johtuen huonommat mahdollisuudet sijoittaa koulutukseen, terveydenhuoltoon tai hyödykkeisiin,

²⁹ Köyhyys kehittyneissä maissa on erilaista kuin köyhyys kehitysmaissa, mutta lukuun ottamatta joitain uskonnollisia piirejä, joissa asketismia ja siitä juontuvaa resurssien niukkuutta ihannoidaan, köyhyys koetaan yleisesti negatiiviseksi ja ei-toivotuksi tilaksi. (Lindqvist 2003.) Yleinen toteamus on, ettei voi olla mitään yhtä kaikenkattavaa ja ehdottoman tarkkaa köyhyysmittaria, sillä köyhyyden määritelmä on jo itsessään subjektiivinen minkä lisäksi köyhyys kattaa laajemman elämisen piirin kuin vain suhteelliset tulot. Yksi eniten käytetyistä köyhyysmittareista on Eurostatin suhteellisen köyhyysraja, joka määrittelee pienituloisiksi ne kotitaloudet, joiden tulot ovat alle 60 % samanlaisten kotitalouksien keskimääräisistä tuloista (Moisio 2006, 640). Eurostatin suhteellinen köyhyysraja ottaa myös huomioon kotitalouden jäsenten määrän niin, että jokaista aikuista kohden tulorajaan lisätään 500 euroa ja jokaista lasta kohden 300 euroa (Moisio 2006).

kuten autoon, asumiseen jne. Lisäksi taloudelliset vaikeudet tuovat mukanaan ylimääräistä päivittäistä huolta siitä, kuinka saada resurssit riittämään, laskut maksettua ja odottamattomat ylimääräiset kulut katettua. Taloudellisten huolien pitkittyessä vaikutukset näkyvät tutkitusti lisääntyneenä stressinä ja kasvaneena masennuksen riskinä. (em.)

Merkittävä, joskaan ei yllättävin, huomio Kaurin ym. artikkelissa on kuitenkin se, että köyhyys vähentää ihmisten motivaatiota ja tuotteliaisuutta, ja luo samalla köyhyyttä entisestään kasvattavan mekanismin jonka murtamiseksi tehokkain keino on tulojen kasvattaminen ja vakauttaminen. Kaur ym. mukaan ihminen on vähiten tehokkaimmillaan silloin, kun rahan tarve on kaikkein suurin. Mullainathan ja Shafir (2013) selittävät köyhyyden vaikutusta yksilön tehokkuuteen englannin *bandwidth* -sanasta johdetulla henkisen kapasiteetin teoriolla: tutkijoiden mukaan niukkuus ja niukkuuden mukanaan tuoma huoli ja stressi vievät suuren osan yksilön keskittymiskyvystä ja rajoittavat yksilön käyttöön jääviä henkisiä resursseja. Mullainathan ja Shafir väittävät tutkimuksensa perusteella, että köyhyydellä on sen yksilölle säilyttämänsä henkisen taakan johdosta samanlaiset vaikutukset yksilön kongitiivisiin kykyihin kuin kokonaisen yön unettomuudella. Seuraava huomio on tärkeää: Mullainathan ja Shafir painottavat, että köyhillä ei ole lähtökohtaisesti huonompi henkinen kapasiteetti kuin paremmin toimeentulevilla, vaan köyhyys on henkistä kapasiteettia rajoittava tekijä.

Tarkastellessa yksilön toimintakykyä ja tuotteliaisuutta, passivoivana tekijänä eivät siis ole suuret tulot, vaan nimenomaan tulojen pienuus ja taloudellinen epävarmuus. Köyhyyden toimintakykyä heikentävät vaikutukset säilyvät riippumatta siitä, saako yksilö tulonsa riittämättömästä palkasta vai sosiaalietuuksista.

Köyhyys ja stigma

Aineistona käytettyjen kirjoitusten perusteella tulojen lähteellä voi kuitenkin olla merkitystä yksilölle itselleen sosiaalisen paineen kautta. Palkkana saaduista tuloista, silloinkin kun palkka on pieni, koetaan suurempaa tyydytystä kuin sosiaalietuuksien saamisesta:

Työssäkäyvänä ihmisenä/vanhempana sinulla on arvo. Sinulla on pohja elämälle. Suunta tulevaisuuteen! Sinä kuulut joukkoon, voit mennä kauppaan ja saat ostettua kaiken sinun ikiomalla palkalla! Sinun ei tarvitse enää niin paljon asioida näissä virastoissa ja tulostaa jatkuvia selvityksiä sinun elämäsi sisällöstäsi. Ei tarvitse tilittää jokaista ostosta jonka sinä olet ehkä ostanut lapsellesi tuomaan mielihyvää ja iloa elämään! N 40

Tässäkään tapauksessa tyytymättömyys ei kohdistu itsessään sosiaalietuuksiin, vaan niiden saamiseen liittyvään paperityöhön, joka koetaan nöyryyttäväksi ja uuvuttavaksi, sekä pienillä tuilla elämiseen liittyviin sosiaalisiin sanktioihin, joita käsiteltiin stigman kehyksen ohessa. Erityisesti toimeentulotuen myöntämiseen sisältyy vaatimus toimittaa Kelaan tositteet muihin perusmenoihin (menot, joita ei kateta toimeentulotuen perusosassa) liittyvistä kuluista³⁰. Perusosaan sisältyvistä menoista tositteita ei vaadita, mutta jo selvitys menoista erottaa toimeentulotuen muista tukimuodoista, joissa lähtökohtaisesti vaaditaan asumiskuluja lukuun ottamatta vain selvitys tuloista. Lisäksi on otettava huomioon, että toimeentulotukea myönnetään tyypillisesti vain kuukaudeksi kerrallaan, minkä vuoksi hakemus on toistuvasti uusittava. Työttömät kokevat käytännön informantin N 40 sanojen mukaan omien menojen tilittämisenä, mikä koetaan ihmisarvoa alentavana.

Toimeentulotuki eroaa muista sosiaalietuuksista siten, että sen saajien edellytetään kuuluvan yhteiskunnan kaikkein pienituloisimpiin, joiden varat eivät riitä kattamaan kaikkia menoja. Asumis- ja työttömyystukea voidaan myöntää tiettyyn tulorajaan asti, minkä lisäksi esimerkiksi työttömyystuella elävän on mahdollista tienata kuukaudessa 300 euroa ilman, että tuloilla on vaikutusta tuen suuruuteen³¹, kun taas toimeentulotuella elävien on mahdollista saada lahjoituksena vain enintään 50 euroa yksinasuvan taloudessa (tai 100 euroa perhettä kohden) ennen kuin tukea leikataan saatujen tulojen verran. Koska toimeentulotuki on yksinomaan köyhän väestönosan tuki, se kantaa mukanaan köyhyyden stigmaa. Köyhyyden stigma konkretisoituu toimeentulotuessa sen poikkeavien myönnytyserusteiden hahmossa sekä tuloja koskevissa poikkeavissa rajoituksissa, jotka (niissä tapauksissa, kun tuensaajaa ei hyväksytä palkkatyöhön) estävät toimeentulotuen saajan taloudellisen tilanteen parantumisen. Köyhyyden stigma paitsi erottaa toimeentulotuen saajan muista sosiaalietuuksista saavista, myös varmistaa eron pysyvyyden. Stigma on yksi keino kategorisoida ihmisiä siinä missä muutkin, mutta stigman perusteella luokittelu keskittyy yksilön paheksuttavaan toiseuteen, josta yksilön ei yhteisön toimesta sallita pääsevän eroon, kuten stigmasta irtautumista käsittelevässä kappaleessa todettiin.

Stigman sisäistäminen ja voimakas stigmatietoisuus voivat johtaa siihen, ettei yksilö jää odottamaan stigmansa paljastumista, vaan olettaa muiden olevan siitä luonnostaan tietoisia.

³⁰ Kela: Mihin menoihin perustoimeentulotukea voi saada? (12.3.2021) <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-mihin-menoihin>

³¹ Palkkaus.fi: Työtön voi ansaita bruttona 300 euroa kuukaudessa ilman, että ansiot vähentävät hänen työttömyysetuusiensa määrää. (1.1.2019) <https://www.palkkaus.fi/abc/tyottomyyseturvan-suojaosa>

Tämän seurauksena yksilö voi päätyä eristämään itsensä jo ennen kuin hän on saanut osakseen avoimen negatiivista kohtelua stigmansa perusteella.

Olisiko ideaa palkata köyhille omat kuljetusfirmat tai pesukoneen asentajat?! [...] Se nöyryyttää.! Jo se tilanne itsessään, kun menet kodinkone liikkeeseen sen kuuluisan lapun kanssa... [...] Asiakaspalvelu asenne muuttuu, myyjät tuijottavat ja supisevat. Kassajonot kasvavat, kun myyjät eivät osaa käsitellä niitä kassoilla. Muut asiakkaat tuijottavat, puna ja hiki nousee kasvoilla ja sinä toivot häviäväsi alimpaan maan rakoon. Se on noloa! ”Sinä olet köyhä jolla ei ole varaa ostaa sitä haluamaasi konetta!”. N40

”Kuuluisalla lapulla” informantti viittaa perustoimeentuloon kuuluvaan maksusitoumukseen, jolla Kela sitoutuu korvaamaan tuotteen tai palvelun kustannukset osittain tai kokonaan³². Maksusitoumus toimii yllä kuvatussa tilanteessa stigman välittäjänä, jonka informantti pelkää paljastavan taloudellisen tilanteensa muille vuorovaikutukseen osallistujille.

Siis koko yli 20-vuoteen en ole juurikaan mitään muuta ostanut kaupasta kuin ruokaa ja vähän vaatteita. Mitään lahjoja en ole kenellekkään jouluksi enkä syntymäpäiväksi ostanut. [...] Häpeän tunne on ollut läsnä rahattomuudessa, pelko pärjäämisestä niinkään lisäksi olen ollut joskus niin väsynyt etten ole oikein jaksanut nousta tuolista keittämään makaroneja tai kauppaan lähtemään. M 54

Lisäksi työttömyys vaikuttaa taloudellisesti. Vaikka saan liitolta korotettua päivärahaa, ei siitä talousmenojen jälkeen juuri jää käteen. Koska olen avoliitossa hyvin tienaan ihmisen kanssa ja asun omistusasunnossa, en saa sosiaalitoimistosta mitään. En ole koskaan ollut kovin tuhlaavaista sorttia, mutta silloin kun en ole saanut rahaa yli kahteen kuukauteen te- toimiston virkailijan virheen takia, luottokortti on tapissa ja säästötili tyhjennetty, tunne on aika epätoivoinen ja nöyryyttävä, kun ei saa kassalla pieniä ostoksia maksettua. N 38.

Köyhyyden stigma ja siitä koettu häpeä kohdistuu erityisesti heikentyneeseen kulutuskykyyn, mikä rajoittaa yksilölle tarjolla olevia valintoja ja voi tämän myötä vaikuttaa myös sosiaalisiin suhteisiin. Kaventuneet valintamahdollisuudet vaikuttavat myös yksilön kykyyn toteuttaa omia arvojaan kuluttamalla, mitä pidetään modernissa yhteiskunnassa normaalina toimintana (jopa siinä määrin, että modernia yhteiskuntaa kutsutaan myös kulutusyhteiskunnaksi).

³² Kela: Perustoimeentulotuen maksusitoumukset (4.1.2021) <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-maksusitoumukset>

Pieni kurjuus

Teoksessaan *Maailman kurjuus* (ransk. *Le Misère du monde*, 1993) Pierre Bourdieu lähestyy kurjuutta näkökulmasta, joka ei kosketa vain nälkää näkeviä, kodittomia ja vainottuja, joiden yleisesti voidaan ajatella edustavan kurjuuden ja kärsimyksen huippua, vaan esittelee kurjuuden tilana, joka voi koskettaa kaikkia ammattista, etnisyydestä ja yhteiskuntaluokasta riippumatta. Bourdieu katsoo olemassa olevan kahdenlaista kurjuutta: *suuri kurjuus* (*la grande misère*) on niin sanottua *materiaalista kurjuutta*, joka ymmärretään yleisesti köyhyydeksi eri muodoissaan (mukaan lukien pakolaisuudesta seurannut puute; vert. absoluuttinen köyhyys), kun taas pieni kurjuus (*la petite misère*) eli *olosuhteiden kurjuus* pitää sisällään kaikenlaisen arkipäivän kurjuuden, joka saa muotonsa suhteutettuna ympäröiviin ihmisiin ja olosuhteisiin (vert. suhteellinen köyhyys) (kts. Bourdieu 1999; Kaskiharju 2000; Roos 1995). Antti Karisto on myös soveltanut ideaa käänteisesti teoretisoimalla pienestä ja suuresta hyvinvoinnista (Roos 1995).³³

Stigman voi ajatella olevan yksi pienen kurjuuden ilmentymä, sosiaalisen järjestyksen synnyttämä kärsimys. Stigmatisoidun yksilön kärsimys on kahdenlaista: yhtäältä yksilö kärsii stigmasta ja siihen liitetyistä ennakkoluuloista, jotka stigman myötä liitetään myös häneen itseensä. Toisaalta yksilö voi kohdata myös toisenlaista syrjintää niissä tapauksissa, kun hän esittää itseään tavalla, joka ei vastaakaan ei-stigmatisoitujen ”normaalien” käsitystä stigmaa kantavista yksilöistä. Vastaanotto voi olla positiivista, hälventäen stigman merkitystä vuorovaikutuksessa, mutta se voi olla myös entistä negatiivisempaa silloin, kun yksilö ei muiden silmissä näytä kärsivän stigmastaan tarpeeksi.

Pelkkä köyhyys ei riitä – yksilön tulee olla myös kärsiä riittävää kurjuutta. Yksilön tulee paitsi ilmaista riittävää ahkeruutta tilanteensa muuttamiseksi ollakseen ”hyvä työtön/hyvä köyhä”, minkä lisäksi yksilön ei ole myöskään hyväksyttävää osoittaa sellaista elintaso, jota muut eivät assosioi hänen työttömän tai köyhän stigmansa kanssa.

Työttömällä ei kannata olla spotify, netflix ym. ostettuja ylimääräisiä maksettavia palveluita. Sinun on karsittava kaikki nämä pois sinun elämästäsi jotta sinun rahasi riittävät seuraavaan kuukauteen reippaasti. [...]

³³ Aivan kuten suhteellista köyhyyttä arvioidessa on otettava huomioon huono-osaisuus verrattuna muun väestön elintapaan, Bourdieu huomauttaa, että kurjuudesta puhuttaessa on tärkeää katsoa materiaalista köyhyyttä kauemmas ja ottaa huomioon kurjuus, joka saa alkunsa sosiaalisesta järjestyksestä (Bourdieu 1999). Bourdieuin sanoin, yksilön asemaa sosiaalisella makrokosmoksessa määrittävät yksilön kokemukset vuorovaikutuksen toteuttamisessa mikrokosmoksissa (työpajat, toimistot, naapurusto, perhepiiri jne.). Nämä kokemukset näyttävät, kuinka sosiaalisesta maailmasta kärsivät ne, joiden osaksi on jäänyt alempiarvoisen rooli näyttämöllä, jota hallitsevat etuoikeudet. Osansa kokevat kaikkein vaikeimmaksi ne, jotka ovat eniten tietoisia sosiaalisen asemansa heikkoudesta. (Bourdieu 1999, 4.) Bourdieuin käyttämää tyyliä ei ole täysin syytä kritisoitu populistiseksi (Roos 1995).

Työttömällä ei saa olla lemmikkejä, ei omaa autoa ei mitään sosiaalitoimiston mukaan. Kaikestaa pitää tinkiä joka tarkoittaa elämistä alle ”säästöliekin” ... Kuka pystyy siihen?! N 40.

[T]unne on aika epätoivoinen ja nöyryyttävä, kun ei saa kassalla pieniä ostoksia maksettua. Ymmärrän kyllä sen, ettei työttömänä ole varaa käydä jatkuvasti ulkona syömässä tai matkustaa ulkomaille, mutta se että joutuu karsimaan elämän pienistäkin mukavista asioista, on epäoikeudenmukaista. N 38.

Käsitys siitä, ettei tiettyyn väestöryhmään kuuluvien ihmisten ole hyväksyttävää nauttia samoista elintasoeduista kuin yhteiskunnan työssäkäyvät jäsenet elää sitkeässä. Köyhän ja/tai työttömän yksilön on säästettävä kaikesta, mistä ihmisen on mahdollista säästää, ja karsittava kulutuksensa minimiin; yhtään vähemmän, ja hänet tulkitaan helposti henkilöksi, joka ei ota vastuuta taloudellisesta tilanteestaan.

Pienituloisille on usein auliisti tarjolla usein hyvätuloisten laatimia neuvoja rahan säästämiseksi. Lähes poikkeuksetta nämä neuvot keskittyvät menojen karsimiseen. Mullainathan ja Shafir (2013) huomauttavat kuitenkin, että vaikka vähentämällä menoja rahaa voi näiltä osin säästyäkin, kokonaismäärältään käytettävissä olevaa rahaa ei kuitenkaan ole yhtään enempää. Mullainathan ja Shafir käyttävät ilmiöstä termiä *tunnelointivero* (engl. *tunneling tax*). *Tunnelointi* viittaa tässä liialliseen fokuusoitumiseen yhteen asiaan muiden asiaan liittyvien seikkojen jäädessä huomion ulkopuolelle (vert. ”tunnelinäkö”). Tunnelointiverolla tutkijat viittaavat tällaisen suppean lähestymistavan mukanaan tuomiin sanktioihin, jotka vähentävät saadun hyödyn määrää.

Taloudellisessa kontekstissa tunnelointivero on läsnä edellä annetussa esimerkissä seuraavasti: menojen karsiminen (joka yleisten säästövinkkien mukaan liittyy usein suoratoistopalvelujen perumiseen, kahvilakäyntien vähentämiseen ja autoilun vaihtamiseen pyöräilyyn) ja muu käytettävissä olevasta rahasta kiinni pitäminen on osa ”tunnelia”, mutta tilanteet, jotka vaativat enemmän rahaa kuin käytettävissä on, jäävät tunnelin ulkopuolelle. Näihin kuuluvat usein yllättävät kulut jotka eivät kuulu kotitalouden normaaliin budjettiin, kuten auton hajoaminen tai lääkärikäynnit. *Tunneling tax* viittaa siis tilanteeseen, jossa rahaa kyllä lähtökohtaisesti säästyy, mutta joka voi johtaa lisääntyneisiin menoihin pitkässä juoksussa. Suoratoistopalvelun katkaiseminen voi säästää kotitaloudelle kymmenen euroa kuussa, mutta sen haittapuolena ovat perheen käytössä olevan viihteen väheneminen. Tällä voi puolestaan olla lukuisia negatiivisia vaikutuksia perheen sisäiseen dynamiikkaan sekä yksilöiden itsetunnolle kuitenkin tarjoamatta merkittävää rahan säästöä.

Työttömyysturvan leikkausta koskevia malleja usein perustellaan työttömien ”kannustamisella” töiden hakuun. Kuitenkin tutkimustulokset osoittavat, että pienituloisten tulojen vähentäminen entisestään vain vähentää motivaatiota ja työkykyisyyttä. Työttömiä tulojen menetyksellä patisteleva lähestymistapa onkin todellisuudessa malli, joka ei suinkaan paranna työllisyyttä, vaan sen sijaan luo pitkäaikaistyöttömiä.

Köyhyyden sosiaaliset vaikutukset

Työttömyyden sosiaalisten vaikutusten analysointi aineiston perusteella osoittautui mielenkiintoiseksi, sillä työttömät tekivät eron työttömyyteen ja köyhyyteen liittyvien sosiaalisten suhteiden ja sanktioiden välillä. Työttömät kokivat juuri köyhyyden, ei niinkään työttömyyden, suurimmaksi sosiaalisten sanktioiden tuottajaksi, kun taas työttömän statuksen ja työttömän arjen vaikutukset sosiaaliseen piiriin jäivät verrattain vähäisiksi (palaan tähän seuraavassa luvussa).

Resurssipulalla on jo todettu olevan vaikutuksia yksilön mahdollisuuksiin toteuttaa identiteettiään, mutta lisäksi aineisto toi esille tilanteita, joissa työttömän taloudellisten haasteiden nähtiin vaikuttavan heidän lähipiiriinsä ja kykyynsä osallistua sosiaaliseen toimintaan. Vastaajista suurin osa on perheellisiä naisia, ja aineistossa esiintyi pohdintaa etenkin työttömyydestä seuranneen köyhyyden vaikutuksista perhe- ja lapsiperhearkeen.

En päässyt takaisin työelämään vanhempainvapaiden jälkeen, koska olin naimisissa en saanut mitään etuutta, vaan puolisoni joutui elättämään minutkin. Aiheutti perheriitoja, jotka johtivat eroon. N 58A.

Köyhillä- ja yksinhuoltajaperheillä on paljon kapeampi mahdollisuus taata lapsilleen kaikkea mitä normaaliin elämiseen kuuluisi niin harrastuksissa, kuin muissakin asioissa. Joukossa on myös niitä jotka oikeasti haluavat lapselleen parasta eikä vinguttaa vuodesta toiseen sosiaalitoimiston saranoita! Minä luulen, että moni joka on saanut paremmat roolit tähän elämään eivät tiedä näistä arjen haasteista yhtään mitään! Tällainen myös voi vaikuttaa osiltaan sosiaalisiin suhteisiin → häpeä! [...] Se, että perheen vanhemmat / vanhempi on työtön ja köyhä heijastuu lapsiin ja mikäli asiaa ei saada ehkäistyä koskaan paremmaksi aiheuttaa omat ongelmansa! N 40

McClelland (2000) tuo tutkimuksessaan esille työttömyyden vaikutusta perheen arkeen ja sisäiseen dynamiikkaan. Tutkimukset ovat osoittaneet, että perheen ulkopuolisten sosiaalisten suhteiden väheneminen ja siitä seurannut syrjäytyminen vähentävät yksilön mahdollisuutta purkaa työttömyydestä aiheutuvaa stressiä perheen ulkopuolella, mikä johtaa kasvaviin jännitteisiin ja konflikteihin perheen sisällä. Työttömyyden tiedetäänkin olevan yhteydessä asumis- ja avioeroihin sekä perheriitoihin. (Emt; Lohva 2019.) Informantti N

58A:n parisuhde on kärsinyt tutkimusten osoittamalla tavalla kahden tulojenhankkijan talouden kutistuessa yhden työssäkäyvän osapuolen varaan. Samanlaisia tuloksia on havainnut myös Lohva pro gradu -työssään 2019.

McClelland tuo esille myös, että perhe muodostaa lapselle arvojen, asenteiden, käyttäytymisen ja sosiaalisten taitojen kehikon, jota positiiviset kokemukset vahvistavat ja negatiiviset puolestaan heikentävät. Kehikon vaikutukset näkyvät lapsen kyvyssä osoittaa empatiaa, henkilökohtaista kasvua, tyytyväisyyttä ja itsenäisyyttä, sekä ulottuvat perheen lisäksi muihin sosiaalisiin sfääreihin työelämätaidot mukaan lukien. McClelland (2000, 204) viittaa australialaiseen Life Chances -tutkimukseen, jonka mukaan perheissä, joissa molemmat vanhemmat ovat työttömänä, on raportoitu enemmän lasten ja vanhempien sairastelua sekä perheensisäisiä konflikteja taloudellisten vaikeuksien lisäksi, minkä lisäksi perheen elintason tiedetään olevan yhteydessä lapsen myöhempään sijoittumiseen yhteiskunnassa (vaikka ei annakaan tästä tarkkaa ennustetta). Perheen toimeentulo-ongelmat lisäävät myös lasten kokemaa puutetta, eli lapsiköyhyyden riskiä³⁴.

Pienituloisuus vähentää vanhempien mahdollisuuksia osallistua esimerkiksi koulun järjestämiin tapahtumiin tai ostaa lapselle uusia vaatteita tai viihdelaitteita (McClelland 2000) tai järjestää vapaa-ajan viettotapoja, jotka parempituloisille perheille ovat itsestäänselvyys. Lastensuojelun Keskusliiton mukaan yhteiskunnan vaurastumisen käänköpuoli näkyy juuri lisääntyneissä kulutuspaineissa ja vanhempien pelossa, että lapset joutuvat sosiaalisten sanktioiden myötä häpeämään perhettään tai elintasoaan (LSK 2020). Sama huoli näkyy informantti N 40:n tekstissä. Informantin kertomuksessa ilmenee tarve tarjota lapselle ”normaali” elämä ja ”parasta mahdollista” huolimatta taloudellisista vaikeuksista.

Kulutusaineet kantavat mukanaan omanlaistaan stigmaa: osallistumattomuus merkitsee yksilön muiden silmissä normista poikkeavaksi. Poikkeavuuden sanktiot ovat yhteydessä yksilön asemaan sosiaalisessa ympäristössä: arvossa pidetty yksilö selviää usein pienemmillä sanktioilla kuin jo olemassa olevaa stigmaa kantava yksilö. Yksilön intresseissä on piilotella stigmaa mahdollisimman hyvin, mutta stigma voi paljastua myös välillisesti toisten ihmisten kautta, esimerkiksi silloin, kun työttömän lapsi erottuu rajallisten resurssien myötä omasta sosiaalisesta piiristään. Pyrkimys rajoittaa sanktioiden vakavuutta (tai toisin

³⁴ Suomessa elintaso-erot ovat kansainvälisessä verrannossa pieniä, mutta eivät olemattomia. Lastensuojelun Keskusliitto (LSK 2020) arvioi alle prosentin suomalaisista perheistä kokevan absoluuttista köyhyyttä, ja vuonna 2017 noin kymmenenosan elävän köyhyysrajan alapuolella, mikä tarkoittaa noin 119 000 lasta.

sanoen, tehdä sosiaalista vahingonhallintaa) voi lisätä vanhemman kokemaa stressiä hänen halutessaan antaa itsestään kuva ”hyvänä vanhempana” (vrt. informantti N 38:n välittämä kuva ”hyvästä työttömästä”). Belle (1983, 91) viittaa Tolsdorfiin (1976), jonka mukaan huomattava osa yksilön kokemasta stressistä saa alkunsa perheen ja lähipiirin asettamista sosiaalisista odotuksista, joita yksilö ei kykene tai pelkää olevansa kykenemätön täyttämään. Kasvava stressi puolestaan vähentää suorituskykyä, mikä lisää sosiaalisen paineen tuntua entisestään, ja noidankehä on valmis.

Siis minulla oli 2000-luvun ensimmäiseen 10-vuoteen yksi kaveri, jonka kanssa käytiin istuskelemassa ulkona jossakin metsässä tai penkeillä pari siideriä otettiin aika vähän muita harrastuksia. Mietin myös jossain vaiheessa menenkö työväenopiston kielikursseille mutta ne olivat liian kalliita. M 54.

Kauppinen ym. (2010) toteavat tutkimuksessaan sosiaalisilla verkostoilla olevan vaikutuksia yksilön laajempaan hyvinvointiin, ja viittaavat Matti Kortteiseen ja Hannu Tuomikoskeen (1998), joiden mukaan pitkittyvästä työttömyydestä selviytymiseen vaikuttavat taloudellisen tilanteen ohella merkittävästi myös ihmissuhteet. Työttömäksi jääneen yhteydenpito entisiin työtovereihin voi lakata työsuhteen päättyessä (Kauppinen ym, 2010), osallistuminen harrastuksiin ja muihin aktiviteetteihin voi vähentyä tulojen pienentyessä, minkä lisäksi, kuten yllä on todettu, työtön voi itse hakeutua syrjään muista ihmisistä. Toimeentulon takaamisen lisäksi työpaikalla on tärkeä rooli yksilön psykososiaalisen hyvinvoinnin lähteenä, jonka kautta yksilö kykenee muodostamaan välittömän lähipiirin ulkopuolisia suhteita (Pohlan 2019). Työttömät kokevatkin keskimäärin useammin yksinäisyyttä kuin työssäkäyvät (Kauppinen ym. 2010).

Köyhyys ja minäkuva

Köyhyydellä ja siihen liitetyllä stigmalla on laajat vaikutukset sekä yksilön sosiaalisiin suhteisiin että yksilön käsitykseen itsestään. Aineistossa köyhyyden laajimmat vaikutukset työttömien minäkuvaan pohjautuvat resurssipulaan, joka rajoittaa yksilön käytössä olevia mahdollisuuksia ilmaista omaa persoonallisuuttaan ja arvojaan sekä osallistua yhteiskunnan toimintaan, sekä köyhyyden ja työttömyyden stigmaan joka saa kantajansa tuntemaan häpeää ja vähentää yksilön arvostusta muiden silmissä.

Identiteetin toteuttaminen

Identiteetti on yksi niistä termeistä, jotka on tänä päivänä omaksuttu muodikkaina sekä tieteellisiin keskusteluihin että arkikäyttöön, ja joiden merkitys on tämän myötä hieman vesittynyt. Yksilötasolla identiteettiä käytetään kuitenkin viittaamaan kokonaisuutena yksilön käsitykseen itsestään ja tähän perustuviin uskomuksiin ja tekemisiin. (Saaristo & Jokinen 2010.) Vaikka identiteetti näyttäytyy sisäisenä ja henkilökohtaisena piirteenä, sosiologiassa ajatellaan, että yksilön identiteetti muodostuu toisten ihmisten, instituutioiden, kulttuurin ja käytäntöjen yhteisvaikutuksesta, eikä se siten ole synnynnäinen ominaisuus kuten vaikkapa yksilön temperamentti. Identiteetti syntyy ja sitä toteutetaan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja instituutioiden kanssa. (Saaristo & Jokinen 2010.) Välineenä itsensä toteuttamiselle toimii modernissa kulutusyhteiskunnassa nimenomaan kuluttaminen, jossa kuluttamalla yksilö pyrkii saavuttamaan ja säilyttämään tietyn elintason (Siltala 2007)³⁵.

Köyhyys on rajoittanut elämäni vaikuttaa missä voi asua ja mitä voi tehdä, miltä näyttää, mitä voi syödä ja keitä tapaa. N 58 A.

Elämäntilanteeni on nyt lähiaikoina myös muuttumassa, koska muutan kumppanini kanssa erilleen. Nyt talouteen on kuuluut yksi työtön ja yksi työssäkäyvä. Kohta asun itsestään, eli se on yhden työttömän talous. Jännittää, että riittääkö rahat samanlailla ruokaan, erityisesti koska itsellä on erityisruokavalio (vegaani) ja monet erityistuotteet on kalliita ja niihin lisätään ns vegaanilisä. N 25.

Tämän opinnäytetyön kannalta merkityksellinen identiteetin osa on yksilön ammatillinen identiteetti, jota muokkaavat muiden muassa työura ja siinä tapahtuneet muutokset, mutta aineistossa tuotiin ilmi myös työttömyyden ja pienituloisuuden vaikutusten ulottuminen yksilön kykyyn ilmaista itseään identiteettinsä muilla saroilla esimerkiksi rajoittamalla työttömän mahdollisuuksia vaikuttaa muiden muassa ulkonäköönsä ja ruokailuvalintoihinsa. Tällä voi olla yksittäisiä ostoksia laajempi merkitys silloin, kun kuluttamisen kompromisoituminen vaikuttaa yksilön kykyyn kerryttää tai ylläpitää statustaan. Weber viittaa statukseen erona, joka perustuu yksilön muilta saamaan arvontaan ja kunnioitukseen (Saaristo & Jokinen 2010). Statusta kerryttävänä ja kuvastavana välineenä toimii statussymboli, joka usein käsitetään alempien yhteiskuntaluokkien tavoittamattomissa olevana asiana tai esineenä (esimerkiksi erilaiset luksustuotteet toimivat statusta ilmaisevina

³⁵ Siltala ajoittaa yksilöitymisen alkuaikat 1960-luvulle ja huippuajan 1980-luvulle, minkä jälkeen se on antanut tietä yksilöiden väliselle kilpailulle. Alkuaikojia siivitti muuttunut näkemys työntekijästä kehittyvänä yksilönä, jota työ ei saa uuvuttaa tai nöyryyttää, sekä työstä keinona työntekijälle hyödyntää taitojaan ja oppia uutta. Siltalan mukaan tämän ajateltiin kasvattavan ”mielekästä osallisuutta” työn ulkopuolella ja parantavan yksilön hyvinvointia. (Siltala 2007, 108-109.)

symboleina), mutta statusta voi myös antaa odotetun tai hyväksytyin elintason ylläpitäminen. Työttömälle, joka kärsii työttömyyden stigman vuoksi menetetyistä kunnioituksesta, kulutus voi nousta merkittävään rooliin statuksen ja siten sosiaalisen aseman ylläpitämisessä. Tätä tukee informantti N 40 kuvaus haasteista, joita pienituloisen vanhempi voi kohdata pyrkiessään ylläpitämään tiettyä kulutustasoa, jotta lapsi ei menettäisi kasvojaan ikätovereiden silmissä tai informantti muiden vanhempien silmissä:

Koulumaailma voi olla myös hyvin julma lasten kohdalla tänä päivänä. Sinä voit joutua helposti kiusatuksi tai syrjityksi jos sinulla ei ole samoja juttuja, kuin sinun kaverillasi. Lapset myös puhuvat paljon arjen asioista ja etenkin raha-asioista keskenään. Emmehän me halua olla aina se köyhä perheen äiti/isä jolla ei ole varaa ostaa lapselleen mitään mikä lapselle kuuluisi! [...] Kuka haluaa leiman otsaansa koulumaailmassa tai syrjityksi, kun ei ole varaa olla vanhempi muiden viivalla! N 40.

Toimijuuden menetys

Modernille työelämälle tyypillistä on itsensä toteuttamisen arvon lisääntyminen. Työn ei kuulu enää nykypäivänä olla vain raskasta ja tuoda riittävän toimeentulon, vaan työn on oltava myös mielekäästä ja työntekijää kehittävä. Taustalla on ainakin osittain työnkuvan muuttuminen intensiivisemmäksi ja henkistä työtä korostavaksi, jolloin työympäristö suosii yksilön psyykkistä kehitystä ja mikrososiaalisia taitoja tukevia ratkaisuja (kts. Väänänen & Turtiainen 2014). Työttömyydessä ”itsensä toteuttamisen ihanne” katoaa työttömäksi joutuessa yksilön joutuessa yhteiskunnan hyväksytystä osasta marginaaliin, jossa sekä vähentyneet käytettävissä olevat resurssit että yhteiskunnan työttömälle asettamat odotukset ja vaatimukset asettavat rajoitteita itsensä toteuttamiselle. Rakennesosiologia painottaa yksilön takana ja ulottumattomissa olevia yhteiskunnallisia rakenteita vaikuttajina kaikkeen yksilön toimintaan. Giddensin rakenteistumisteoria lieventää tätä kantaa esittämällä, että vaikka rakenteet vaikuttavat yksilöön, myös yksilön toiminta vaikuttaa vastavuoroisesti rakenteisiin. (Saaristo & Jokinen 2010.) Yksilön kykyyn vaikuttaa häntä ympäröiviin rakenteisiin vaikuttaa kuitenkin hänen asemansa yhteiskunnan luokka- ja statushierarkiassa. Yksilön kykyä käyttää autonomiaansa ja vapauttaa yhteiskunnallisista valtasuhteista huolimatta kutsutaan *toimijuudeksi*.

Jyrki Jyrkämä (2008, Mäntyneva 2019 mukaan) kuvaa toimijuuden olevan dynaaminen prosessi, jonka modaliteetit ”muotoutuvat motivaatiosta ja intentionaalisuudesta (haluan), kykenemisistä, erilaisista tiedoista ja taidoista (osaan), välttämättömyyksistä, pakoista ja rajoitteista (minun täytyy), tunteista, arvioista ja arvostuksista (tunnen) sekä

mahdollisuuksista ja vaihtoehtoista (voin)” (Mäntyneva 2019, 14), joista välttämättömyydet ja pakko kuvastavat toimijuuden rajoitteita yksilön ulkopuolisen kontrollin kautta.

Muutamalla eurolla voi tehdä hyviä ostoksia, mutta sinun tiliotteitasi valvoo kela ja sosiaalitoimisto joten kannattaa tehdä kirpputori ostokset käteisellä. N 40.

Työttömien kertomuksissa korostuvat toimijuuden menetys ja sen myötä -tai sitä edeltäen-osaamisen ja pystymisen kokemusten väheneminen. Mäntyneva (2019, 23) käyttää niukkuusteoriaa selittämään, kuinka yksilön keskittyminen puutteeseen, rahattomuuteen tai kiireeseen voi johtaa yksilön ”vaihtoehdottomuuden tilaan”, jolloin yksilö jättää käyttämättä ulottuvillaan olevia mahdollisuuksia ja vajoaa toivottomuuden tilaan, josta on vaikea päästä pois. Kinnunen, Nätti, Mauno & Mäkikangas (2004, 2) niinkään viittaavat Fryerin toimintateoriaan, jonka mukaan työttömän hyvinvointiin vaikuttaa keskeisesti se, missä määrin työtön ”kykenee kontrolloimaan tai hallitsemaan elämäntilannettaan”. Kinnunen ym. lisäävät vielä, että toimintateoria katsoo työttömän olevan ennen kaikkea sosiaalinen toimija, jonka tavoitteena on etsiä ratkaisu työttömyydelleen ja siten hallita elämäntilannettaan. Ratkaisun löytymättä jäämisellä on negatiivisia seurauksia työttömän hyvinvoinnille.

Olen syrjäytynyt yhteiskunnasta. Minä olen vain kuluerä, arvoton tälle yhteiskunnalle. N 58 A.

Kaikista lannistavinta työttömyydessä on se, että se saa mut epäilemään sitä, olenko sittenkään hyvä työssäni tai siinä mitä teen. Olenko tarpeeksi sitä tai tätä, koska en kelpaa mihinkään työhön. N 25.

Työttömyys ei ole juuri vaikuttanut sosiaalisiin suhteisiini, muuten kuin omanarvontunnon alenemisen ja tyytymättömyyden kautta, jotka aiheuttavat satunnaisia ristiriitoja puolison kanssa. [...] Ainoa hyvinvointiin liittyvä oma aika, jonka olen ottanut, on urheiluharrastuksen aloittaminen pitkän tauon jälkeen. Sen avulla saan onnistumisen tunteita, joita työn puutteen vuoksi en juuri muualta saa. N 38.

Yksi stigmalta ominaisista piirteistä on mahdollisuus siihen, että yksilö päätyy omaksumaan negatiiviset attribuutit osaksi minäkuvaansa. Krug ym. (2019) viittaavat tähän identiteettistigmana. Työttömyyden esitetään usein olevan yksilön omista toimista kiinni, ja tätä näkökulmaa käytetään perusteena työttömyyteen liitettävälle yksilöä vähätteleville tai halventaville piirteille, jotka eristävät ”moraalisesti epäkelvon” työttömän ”kunnollisista” työssäkävivistä. Työttömäksi jäädessään yksilö voikin päätyä seuraavanlaiseen päätelmäketjuun: työttömyys johtuu yksilön laiskuudesta tai epäkelvopoisuudesta → minä olen työtön → minä olen laiska tai epäkelpo.

Mäntyneva (2019) toteaa yksilön toimijuuden kokemuksen olevan yhteydessä motivaatioon, myönteisiin tulevaisuudenkuviin sekä päämäärälähtöisyyteen. Kun yksilö kokee voivansa vaikuttaa itseensä, toimintaansa ja valintoihinsa, hänelle kehittyy myönteinen asenne, mikä vaikuttaa positiivisesti yksilön henkiseen jaksamiseen. Mäntyneva huomauttaa erityisesti osatyökykyisten sekä pitkäaikaistyöttömien kokevan arvottomuutta toimijuuden menetyksen myötä, ja tutkimuksensa johtopäätöksenä toteaa muilta ihmisiltä saadun arvostuksen, kuulluksi ja nähdyksi tulemisen sekä myönteisten kokemusten vahvistavan toimijuutta.

Sen jälkeen olen tehnyt sijaisuuksia kolmessa eri paikassa. Olen saanut hyvää palautetta ! Se on nostanut miinuksella olevan ammatillisen itsetunnon plussan puolelle. N 58 B.

Aineisto tukee Mäntynevan havaintoja. Positiiviset kokemukset vahvistavat työttömän uskoa omiin kykyihinsä ja taitoihinsa, ja pitävät yllä uskoa omaan pärjäämiseen. Aineistossa ne työttömät, joilla toimijuuden kokemus on vahvin, kärsivät työttömyyden sosiaalisista, taloudellisista sekä minäkuvan vaikutuksista vähemmän kuin työttömät, jotka kokevat toimijuuden menetyksen vahvimmin.

12.3 Sosiaalinen kehys

Taulukko 12: Sosiaalinen kehys

Teema	Lainaukset
Ulkoisten suhteiden merkitys	”Onneksi työttömille on yllättävänkin paljon toimintaa. [...] Joskus olen nauranut että eihän sitä töihin ehtisikään !”
Ystävät ja perhe	”Kiireisten kavereiden kanssa on helpompi nähdä, kun ei ole niin lukkoon lyötyjä aikatauluja itsellä. Jos joku haluaa nähdä, niin voin vain sanoa että ”milloin vain käy!”

Sosiaalinen kehys on sateenvarjotermi useille näkökulmille, jotka liittyvät eri vuorovaikutustilanteisiin ja sosiaaliseen toimintaan. Näihin kuuluvat vastaajien suhteiden läheisiinsä (ystävät ja perhe), sekä arki- ja harrastustoiminnat, joihin sisältyy vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa (aktiivisuus ja harrastukset). Sosiaaliseen kehykseen ei ole laskettu mukaan niitä teemoja, joita on käsitelty edellisten kehysten yhteydessä.

Pohlan (2019, 275) erittelee artikkelissaan neljä muuttujaa, joilla voi olla vaikutusta sosiaaliseen syrjäytymiseen. Näitä ovat yksilön taloudellinen tilanne, hyvinvointi, sosiaalinen integraatio sekä psykososiaaliset tarpeet, joihin sisältyvät sosiaalinen status, osallistuminen yhteiskunnan toimintaan sekä luottamus omiin kykyihin. ”Psykososiaaliset

tarpeet” ja sosiaaliset suhteet luetaan sosiologiassa useimmin osaksi yksilön sosiaalista pääomaa (Perttilä 2011; Saaristo & Jokinen 2010). Useimmiten Bourdieu’n liitettävällä käsitteellä viitataan pääasiassa resursseihin, joita yksilö kerää olemalla osa jotakin sosiaalista ryhmää. Vaikka työttömyyden tiedetään voivan vähentää yksilön sosiaalisia suhteita, työttömien sosiaalista *pääomaa* ei ole juuri tutkittu (Perttilä 2011).

Taloudellisten resurssien puutteen ja yksilön pystyvyysuskon vaikutuksia työttömän arkeen, hyvinvointiin ja työnhakuun on jo käsitelty muissa yhteyksissä, samoin kuin työttömyyden stigman osuutta yksilön sosiaaliseen statukseen. Tarkasteltaessa työttömän arkea sosiaalisen kehityksen kautta yksilön psykososiaaliset tarpeet sekä sosiaalinen integraatio nousevat paremmin esille.

Yllä jo viitattiin Pohlanin kuvaukseen työstä taloudellisten resurssien turvaajana myös yksilön sosiaalisten verkostojen mahdollistajana. Pohlanin mukaan työttömyys heikentää tulojen lisäksi yksilön sosiaalisia resursseja vähentämällä viitta latenttia psykososiaalista tarvetta, jotka useimmiten tulevat tyydytetyiksi säännöllisen työssäkäynnin aikana. Näitä ovat strukturoidun ajankäytön tarve, tarve perheenulkoisille kontakteille, tarve olla osana kollektiivista tarkoitusta, sosiaalisen statuksen tarve, sekä säännöllisten aktiviteettien tarve (Pohlan 2019, 276). Näiden tarpeiden täyttymättä jääminen voi johtaa yksilön sosiaalisen integraation sekä subjektiivisen hyvinvoinnin kokemuksen heikkenemiseen työttömyyden myötä.

Minulla ei ole perhettä eikä sisarusia ja yhteydenpito ystäviin ja serkkuihin tuntui monilta osin liian yksipuoliselta. Kaksi ystävää on joiden kanssa ollaan puhelinyhteyksissä. Syksyllä huomasin että työpaikankin ihmissuhteet on tärkeitä vaikka ne yleensä aika pintapuolisia onkin. N 58A.

Lisäksi jos minulla olisi ollut jatkuvasti töitä olisin ollut kontaktissa oman alan ihmisten kanssa ja olisi helpompi hakea töitä. Ihan varmaan sosiaaliset suhteet kärsivät eniten juuri ensimmäisen 15-vuoden aikana. M 54.

Aineistossa informantti N 58A toi esille työpaikalla tapahtuvien sosiaalisten kontaktien merkityksen yleiselle hyvinvoinnille. Tärkeää on informantin huomio siitä, ettei näiden ihmissuhteiden tarvitse olla yksilölle erityisen läheisiä tai merkityksellisiä, vaan jo ”pintapuolinen” vuorovaikutus työyhteisön kanssa riittää psykososiaalisten tarpeiden täyttämiseen. Näiden toissijaisten ihmissuhteiden merkitys hyvinvoinnille korostuu silloin, kun yksilön muu sosiaalinen piiri on pienenpuoleinen tai yhteydenpito ystäviin ja perheenjäseniin on hajanaista.

Läheskään kaikissa tapauksissa työttömyys ei johda sosiaalisten suhteiden näivettymiseen, vaan päinvastoin lisääntynyt käytettävissä oleva aika voi saada työttömän osallistumaan harrastustoimintaan aiempaa enemmän. Yhden informantin kohdalla erityisesti työttömille suunnatut ryhmäliikuntatoiminnot ja tapahtumat ovat olleet eduksi:

Onneksi työttömille on yllättävänkin paljon toimintaa. On Jyvälän Löytöretkitoiminta, ohjatut Wire-liikuntaryhmät päivisin, pehmolentopalloa sekä harvakseltaan työllistämisyhdistyksen toimintaa. Joskus olen nauranut että eihän sitä töihin ehtisikään ! N 58A.

Yllä kuvatussa esimerkissä informantti N 58A on löytänyt keinoja korvata ryhmätoimintaan osallistumalla työssäkäynnin ja työyhteisön roolin psykososiaalisten tarpeidensa täyttämässä. Järjestettyjen toimintojen runsaus täyttää Pohlanin kuvaamat vaatimukset sekä strukturoidun ajankäytön, säännöllisten aktiviteettien, että perheenulkoisten sosiaalisten suhteiden tarpeiden täyttämistä. Reija Perttilä (2011) viittaa Warriin (1988), jonka mukaan työttömyystutkimuksissa on havaittu myös lisääntynyttä perheen ja ystäväpiirin kanssa vietettyä aikaa. Perttilän mukaan Warr arvioi, että vaikka työttömyyden myötä sosiaalinen piiri kapenee, sen intensiteetti säilyy jokseenkin samanlaisena kuin ennen työttömyyttä, kohdistuen nyt aiempaa enemmän yksilön lähipiiriin. Aineistossa nousikin esille myös tilanteita, joissa lisääntynyt käytettävissä oleva aika on jopa lisännyt yhteydenpitoa ystäviin ja perheeseen:

Sosiaalsiin suhteisiin työttömyyteni ei ole vaikuttanut. Paitsi ehkä hieman positiivisesti. Kiireisten kavereiden kanssa on helpompi nähdä, kun ei ole niin lukkoon lyötyjä aikatauluja itsellä. Jos joku haluaa nähdä, niin voin vain sanoa että ”milloin vain käy!”. N 25.

Aineiston perusteella kiinnostava havainto on se, että heikon sosiaalisen integraation ollessa yhteydessä työttömän kokemaan syrjäytymiseen, työttömät ymmärtävät vähentyneiden kontaktien olevan seurausta ennen kaikkea heikosta taloudellisesta tilanteesta. Silloin, kun sosiaalinen integraatio on vahva, työttömyydellä katsotaan olevan vähemmän tai ei ollenkaan vaikutusta yksilön sosiaalsiin suhteisiin silloinkaan, kun taloudelliset resurssit ovat työttömyyden myötä pienentyneet.

12.4 Epävarmuuden kehys

Taulukko 13: Epävarmuuden kehys

Teema	Lainaukset
Huoli omasta pärjäämisestä	”Häpeän tunne on ollut läsnä rahattomuudessa, pelko pärjäämisestä niinkään”
Tulevaisuuden pelko	”Pelkään lamaa ja oman työllisyyteni puolesta. Onko mun enää edes tulevina vuosina mahdollista mitenkään työllistyä omalla alallani?”

Tulevaisuuteen liittyy tällä hetkellä pelkoa, epätietoisuutta ja ahdistusta. N 38.

Jos ei olisi epävarmuutta tulevasta, tämän osaisi paremmin ottaa lomana. N 58 B.

Kinnusen ym. (2004) kuvaus työttömyydestä on ”pysyvä väliaikainen tila”: tällä tutkijat viittaavat työttömyyden ytimen muodostavaan epävarmuuteen työttömyyden kestosta: yksilö ei voi työttömäksi päätyessään varmasti tietää, kestäkö työttömyys alle kuukauden vai lopun elämää, ja millaiset keinot hallita arkeaan työttömällä tulee olemaan käytettävissään työttömyyden mahdollisesti pitkittyessä. Epävarmuus ei koske ainoastaan työttömyyden pituutta, vaan työn prekarisaation on havaittu yleistyneen 1990-luvulta alkaen epätyypillisten työsuhteiden lisääntyttyä. Korkea epävarmuus vaatii yksilöltä suuria henkisiä voimavaroja, jotka etenkin työttömyyden pitkittyessä voivat huveta altistaen työttömän masennukselle ja syrjäytymiselle (kts. Karjalainen & Moisio 2010; Kauppinen ym. 2010).

Vallitseva tunne on ollut epätoivo, epäusko ja viha. Häpeän tunne on ollut läsnä rahattomuudessa, pelko pärjäämisestä niinkään lisäksi olen ollut joskus niin väsynyt etten ole oikein jaksanut nousta tuolista keittämään makaroneja tai kauppaan lähtemään. M 54.

Nyt tämä maailman tilanne huolettaa talouden ja tulevaisuuden takia. Tullaanko tämän jälkeen leikkaamaan humanistisilta- ja kasvatusaloilta? Säilyykö nuorisotyön rahoitus samanlaisena? Pelkään lamaa ja oman työllisyyteni puolesta. Onko mun enää edes tulevina vuosina mahdollista mitenkään työllistyä omalla alallani? N 25.

Työllistymisvaikeudet, työttömyyden stigma ja pienituloisuus muodostavat työttömän arkielämän raamit, joiden määrittävänä piirteenä on turvattomuuden tunne. Työttömät kantavat huolta erityisesti varojen riittävydestä ja omista työllistymismahdollisuuksistaan. Kaksi vastaajista julisti suoraan, etteivät usko enää työllistyvänsä, ja iäkkäämpien vastaajien odotukset kohdistuvatkin työmarkkinoille palaamisen sijasta eläköitymiseen. Samankaltaisia tuloksia on saanut myös Lohva (2019), joka toteaa etenkin taloudellisen epävarmuuden horjuttavan yksilön kokemaa turvallisuutta, toimijuutta ja tulevaisuuden

ennustettavuutta. Lohva vertaa työttömän taloudellista tilannetta säännölliseen palkkatyöhön, jossa työskentelevä voi luottaa saavansa sopimukseen perustuvan määrän rahaa tililleen joka kuukausi. Työttömän tulot ovat puolestaan sidoksissa viranomaisille toimitettuihin selvityksiin, joiden käsittelyaika voi olla pitkäkin, minkä lisäksi odottamattomat tulot voivat johtaa tukien takaisinmaksuun horjuttaen työttömän taloutta entisestään. Kuten aiemmissa luvuissa todettiin, etenkin toimeentulotukea saavien riski ottaa vastaan satunnaista työtä on huomattavasti suurempi verrattuna esimerkiksi työmarkkinatuella eläviin, joiden tuloaraja on suurempi.

Informantti N 25 ilmaisee myös olevansa huolissaan koulutukseen kohdistuvista leikkauksista. Vuosien 2012-2019 väliin sijoittuvana ajanjaksona koulutuksesta on leikattu noin kaksi miljardia euroa. Koulutusleikkausten kautta valtion on mahdollista vähentää julkisia menoja lyhyellä ajanjaksolla, mutta samalla leikkaukset vähentävät oppilaitosten käytössä olevia resursseja ja lisäävät lomautuksia, minkä lisäksi leikkaukset voivat johtaa kasvavaan opetuksen eriarvoistumiseen. Vaikka korkeakouluttautuminen ei suojaa työttömyydeltä, tutkimukset yhä puoltavat voimakkaasti kouluttautumisen positiivisia työllistymisvaikutuksia. Taulukko 3 esittää niinkään, kuinka molempia sukupuolia tarkastellessa työttömyysaste on suurimmillaan pelkän peruskoulutuksen saaneiden kohdalla ja pienimmillään korkeakouluttautuneiden kohdalla. Hyvän koulutuksen tiedetään myös edistävän talouden kilpailukykyä sekä yhteiskunnallista liikkuvuutta (kts. Koistinen 2014). Tämän vuoksi koulutusleikkauksiin kohdistuvaa politiikkaa onkin kritisoitu lyhytnäköiseksi (Kuuppelomäki 2020).

Epävarmuuden vaikutukset yksilötason ulkopuolella ovat kahtalaiset. Yhtäältä epävarmuus vaikuttaisi vahvistavan yksilöiden sitoutumista työmarkkinoihin, mistä Koistinen antaa esimerkiksi syntyvyyden vähenemisen epävarmoina työmarkkina-aikoina. Toisaalta epävarmuus myös vähentää kulutustuotteiden ja asuntojen kysyntää, mikä heijastuu vastaavasti työvoiman kysyntään ja uusien työpaikkojen syntymiseen kaupan- ja palvelualoilla. (Koistinen 2014.)

12.5 Optimistinen kehys

Taulukko 14: Optimistinen kehys

Teema	Lainaukset
Vapaus	”Jotkut odottaa, että mun elämä pyöris vaan työn hakemisen ympärillä, vaikka eihän se niin mene.”
Positiiviset tunteet	”Aurinkoisina pakkasaamuina suksiessa ei työttömyys tunnu ollenkaan pahalta. Tunteet ja tilanteet vaihtelee. Jos ei olisi epävarmuutta tulevasta, tämän osaisi paremmin ottaa lomana.”

Valtaosa aineistosta nostetuista kehyksistä olivat sävyltään pessimistisiä: työttömyyteen liitetään paljon pelkoa, häpeää ja epävarmuutta, ja nämä tunteet ovat niin voimakkaita, että osa vastaajista kokee sosiaalista painetta jo pelkästään työttömyyteen positiivisesti suhtautumisesta. Työttömyyttä leimaavan stigman vuoksi negatiivista suhtautumista työttömyyteen voidaan pitää lähestulkoon oletuksena. Noin puolessa kaikista vastauksista esiintyi kuitenkin myös positiivisia näkemyksiä työttömyyden eri puolista, jotka jäävät usein vähemmälle huomiolle.

Noin puolet kirjoituskutsuun vastanneista näkivät erityisesti vapaa-ajan lisääntymisen kaiken kaikkiaan positiivisena aspektina, johon usein liitettiin lisääntynyt vapauden kokemus:

Vapaus tuntui alkuun mukavalta, pystyi viettämään enemmän aikaa lapsen kanssa ja käymään päiväaikaan kirjastossa ja kerhoissa. Pystyi myös reissaamaan enemmän lähisukulaisten luona. [...] Kun lapsi meni päiväkotiin, sain yhtäkkiä omaa aikaa, jonka olen käyttänyt työnhakuun, rahoitushakemusten kirjoittamiseen tai ammatillisen blogin artikkeleiden kirjoittamiseen. N 40.

Lisäksi harrastan laulua, soittoa ja urheiluseuratoimintaa kirkkoveneporukassa. Olen myös mukana seurakunnan toiminnassa. Minulla on kummityttö jonka perheen arjessa olen silloin tällöin mukana koska hänen äitinsä on yksinhuoltaja. N 58 B

Harrastuksista saa sisältöä elämään ja pystyy myös tavallaan pitämään ammattitaitoakin. N 61.

Edellä olevasta lainauksesta käy ilmi, että säännöllisen palkkatyön puute ei automaattisesti lisää työttömän joutilaisuutta, vaan yksilö pyrkii käyttämään aikaansa erilaisen työn tekoon. Formaalin palkkatyön puutteessa suuremman merkityksen saavat informaalin työn muodot, joihin lukeutuvat valtaosin vapaaehtoistyöt ja harrastukset, sekä kotitalouksissa tehty palkaton työ, kuten sukulaisten hoitaminen (kts. Taulukko 1). Mahdollisuus harrastaa lisää työttömän ulottuvilla olevia keinoja hallita elämänsä ja ajankäyttöään palauttaen

toimijuutta ja rutiineja, jotka palkkatyön päättyessä saattavat huveta rajustikin (kts. edeltävät luvut).

[E]nemmähän nyt on aikaa tavata ystäviä ja harrastaa kun työ ei haittaa vapaa-aikaa. N 61.

Muuten en koe työttömyyttä rajoittavana, vaan olen ajatellut, että nyt mulla on aikaa tehdä kaikkea kivaa, mitä en työskennellessä tai opiskellessa kerkeä tekemään! Nyt pystyn testailemaan erilaisia (edullisia) harrastuksia, laittamaan oman hyvinvoinnin kaiken edelle ja tekemään kaikkia self care-juttuja. Työttömyys on joiltain osin jopa vapautta. Vapautta tehdä kaikkea mitä ei oravanpyörässä ollessa tekisi. Voi olla vähän rappiolla ja se ymmärretään, koska olenhan työtön. N 25.

Nyt vuodenvaihteen jälkeen olen osannut ottaa työttömyyden enemmän loman kannalta ja mahdollisuutena käyttää aikaa monenlaiseen. Olen hiihtänyt tänä talvena yli 500 km. [...] Osaan nykyään aika hyvin arvostaa vapauttani. N 58B.

Erityisesti sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen, työelämän stressistä palautuminen, harrastusten aloittaminen ja uusien taitojen opetteleminen mahdollistuvat työttömyyden aikana paremmin kuin silloin, kun vapaa-aika ja työaika on sovitettava samaan päivään. Työttömyys voikin olla yksilölle keino ladata akkuja, vahvistaa sosiaalisia suhteita ja hankkia uusia taitoja, jotka kaikki ovat eduksi yksilön mahdollisesti palatessa työelämään, sekä parantavat työttömän hyvinvointia työttömyyden aikana.

Työttömyyden myönteisiä puolia on tutkittu verrattain vähän, ja stigmaan liittyvät sosiaaliset sanktiot jarruttavat positiivisen näkökulman tuomista esille julkisessa keskustelussa. Kuitenkin näiden työttömyyden myönteisten vaikutusten käsittely on aiheellista, mikäli oletetaan työmarkkinoiden epätyypillisiä työsuhteita kasvattavan muutoksen jatkuvan ja yhden tai useamman työttömyysjakson tulevan tulevaisuudessa pysyväksi osaksi yksilön työuraa.

13. PUUTTUVAT KEHYKSET

Sen lisäksi, että tarkastellaan aineistossa esiintyviä kehyksiä, on myös tärkeää kiinnittää huomiota niihin kehyksiin, joita aineistossa ei mainittu. Tällaisia poissaolevia kehyksiä olivat muiden muassa etnisuus, uskonto, seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli. Vaikka jotkut vastaajat kokivatkin henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vaikuttavan negatiivisesti työn saantiin, vaikuttavina tekijöinä pidettiin lähtökohtaisesti ikää ja persoonallisuutta, eikä yksikään vastaaja kirjoitusten perusteella kokenut joutuneensa etnisen, seksuaalisen tai sukupuolisen syrjinnän kohteeksi.

Tässä tutkimuksessa hyödynnettyjen metodien kautta ei ole mahdollista selvittää, esiintyykö vastaajilla tällaisia syrjinnän kokemuksia lainkaan, mutta koska näitä kehyksiä ei esiintynyt yhdessäkään tekstissä, on syytä olettaa, etteivät vastaajat pitäneet niitä erityisen voimakkaasti vaikuttavina tekijöinä arjessaan ja työnhaussa. Tämän tutkimuksen pohjalta on mahdotonta tehdä arviota suomalaisen työkuulttuurin onnistumisista ja epäonnistumisista, mutta vastaukset antavat ymmärtää, että työttömyyden taustalla ei ole ainakaan räikeää etnisyyteen, sukupuoleen tai seksuaalisuuteen kohdistuva syrjintä.

Aineistossa ei myöskään esiintynyt mainintaa vapaaehtoisesta perhesyistä johtuvaan työelämästä poistumiseen. Vastaajista vain yksi mainitsi mieltävänsä perhearjen pyörittämisen kuuluvan vastuulle miehen toimiessa pääasiallisena elannon hankkijana, eikä yksikään vastaaja suoraan ilmoittanut jääneensä pois töistä hoitaakseen perhettään. Päinvastoin, työttömyyttä ja sitä seurannutta tulojen menetyttä pidettiin vastaajien kesken vaikeana iskuna perheen taloudelle ja arkiasioiden hoitamiseksi. Vanhempainvapaata ei tässä tulkita työttömyyden syyksi, sillä vastaajilla oli tavoitteena palata töihin vanhempainvapaan jälkeen. Suomen lainsäädäntö myös katsoo työntekijällä olevan oikeuden palata ensisijaisesti aikaisempaan työhönsä tai sitä vastaavaan työhön³⁶.

Vastaajat eivät myöskään aineiston perusteella tulkinneet vanhempiensa koulutustaustalla tai työllisyshistorialla olevan yhteyttä heikkoon työllisyystilanteeseensa, mitä voi pitää ainakin osittaisena merkinä yhteiskunnallisen liikkuvuuden toteutumisesta Suomen työmarkkinoilla. Yksilön perhetaustalla ei ole merkittävän voimakasta vaikutusta yksilön työllistymiseen, vaikka kotona opitut arvot ja kodin käytössä olevat resurssit voivatkin vaikuttaa yksilön koulutus- ja työurallaan tekemiin päätöksiin.

14. POHDINTA

Tässä opinnäytetyössä pyrittiin selvittämään, miten työttömät itse ymmärtävät työttömyyteen johtaneet syyt, ja miten työttömyys näkyy heidän arkielämässään. Aineisto kerättiin valtaosin Työttömien yhdistyksen sähköpostilistan kautta ja muodostui kahdeksan työttömän kirjoittamista vapaamuotoisista teksteistä heidän omasta työttömyydestään. Aineiston keräämisessä käytetty kirjoituspyyntö sisälsi esimerkkikysymyksiä ja -näkökulmia, joita teksteissä voi mahdollisesti pohtia, mutta sisältöön ei pyritty suoraan

³⁶ Työuojuelu.fi (19.04.2021) Perhevapaat. <https://www.tyosuojuelu.fi/tyosuuhde/muut-vapaat-tyosta/perhevapaat>

vaikuttamaan millään lailla. Vaikka aineisto oli määrällisesti pieni, se oli sisällöltään erittäin runsas ja tarjosi laajoja näkökulmia työttömyyden rooliin paitsi yhteiskunnassa myös yksilön arkielämässä. Aineistossa painottui pitkäaikaistyöttömän perheellisen naisen näkökulma, eikä aineiston perusteella voi siten tehdä päätelmiä sukupuoleen liittyvistä eroista tai yhtäläisyyksistä.

Opinnäytetyö vahvistaa aiempien tutkimusten (kts. mm. Eskelinen 2003; Holm ym. 2008; Karjalainen & Moisio 2010; Kauhanen ym. 2015; Lohva 2019; Mäntyneva 2019; Siltala 2007) esille tuomaa ristiriitaa työttömyyden teorialähtöisessä yhteiskunnallisessa kehyksessä sekä työttömien itsensä muodostamassa subjektiivisessa kehyksessä.

Vaikka länsimaisessa kapitalistisessa yhteiskunnassa työttömyyden muodostama työvoimareservi on työvoiman liikkumisen kannalta olennaista, työttömyyttä pidetään silti paheksuttavana ja kaikin tavoin välteltävänä tilana, joka leimaa työttömän moraalisesti epäonnistuneeksi yksilöksi, jonka ei voida luottaa tekevän itse päätöksiä omasta elämästään ja yhteiskuntaan osallistumisestaan. Työttömyysjakson aikana ulkopuoliset instituutiot alkavat määritellä yksilön elämää sitä voimakkaammin, mitä kauemmin työttömyys jatkuu ja mitä suuremmat taloudelliset vaikutukset työttömyydellä on. Tämä tulee hyvin esille muiden muassa työnhakuvelvoitteissa, joissa työttömyyden pitkittyessä työvoimatoimisto määrittelee, mitä työtön tekee, missä ja miten pitkään. Taustalla ovat, vähintään piilevinä, protestantismiin luoma kuva joutilaisuuden synnistä ja köyhyydestä itse aiheutettuna, rikollisuuteen verrattavana olotilana (Aho 1988). Yhteiskunnan kantava kehys työttömyydestä perustuu pohjimmiltaan tähän mielikuvaan, ja erilaisia työllisyystoimia perustellaan pyrkimyksellä estää moraalinen ja taloudellinen rappio yksilöiden väistämättä jäädessä paikoilleen makaamaan, mikäli heiltä puuttuu palkkatyötä.

Tutkimusten muodostama kuva työttömyydestä on kuitenkin hyvin erilainen. Tämän opinnäytetyön keräämän aineiston perusteella työttömät kehystävät työllistymisensä esteet pääsääntöisesti työvoiman kysynnän ja tarjonnan epäsuhteen perusteella, mikä näkyy avoimien työpaikkojen vähäisenä määränä sekä lisääntyneenä kilpailuna ja tämän johdosta jo hankitun kokemuksen ja koulutuksen riittämättömyytenä työmarkkinoilla. Jatkokouluttautumisen näkevät positiivisessa valossa pääosin alanvaihtajat, kun taas muut ammattiin kouluttautuneet tai tutkinnon suorittaneet eivät pidä oikeudenmukaisena vaatimusta kouluttautua vielä lisää alalle, joka ei välttämättä kuulu heidän kiinnostuksenkohteisiinsa vain päästäkseen irti työttömän statuksesta. Sekä alanvaihtajat

että vastavalmistuneet pitävät työllistymisensä esteenä aiemman alakohtaisen työkokemuksen puutetta, ja katsovat osin rakenteellisten syiden estävän kokemuksen kartuttamisen. Epävarmuus torjutuksi tulemisen syistä ohjaa työttömät useimmin etsimään henkilökohtaisista ominaisuuksistaan, usein persoonallisuudestaan, syitä työpaikan häviämislle. Persoonallisuustekijät ja epävarmuus kulkevat käsi kädessä: yksikään työttömistä ei ilmoittanut tietävänsä varmasti jonkin luonteenpiirteensä tekevän hänestä työnantajan silmissä ei-haluttavan. Varmemmiksi tekijöiksi katsottiin kuuluvan paitsi työmarkkinarakenteet myös ikääntyvien työnhakijoiden syrjintä sekä rekrytointikanavien käyttöön liittyvä osaamisen puute.

Vaikka aineisto myös esitti työttömyyden positiivisessa valossa, aineistossa esitetyt mielipiteet vahvistivat pyrkimystä käyttää palkkatyöhön kulumaton aika informaalin työn tekemiseen ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen. Myös Parpo (2004, Karjalaisen & Moision 2010 mukaan) toteaa monien työttömyysloukussa olevien valitsevan työnteon silloinkin, kun se ei lisää käteen jääviä tuloja. Työssäkäynnin tarjoamat muut subjektiiviset ja pitkän aikavälin etuudet (mm. yhteiskunnallinen status, työterveydenhuolto ja eläkkeen kertyminen) ylittävät työttömäksi jättäytymisen etuudet, jotka koskevat usein lisääntyntä käytössä olevaa aikaa. Pelkkä aika, josta puuttuvat rutiinit ja mielekkyyden kokemus toimivat pitemmän päälle terveyttä rapauttavina tekijöinä (kts. Karvonen ym. 2010; Kauppinen ym. 2010). Myös Koistinen (2014, 45) vahvistaa, että yleisten kuvitelmien vastaisesti työttömät työnhakijat eivät ole passiivisia, vaan ”sopeuttavat työhakunsa olosuhteiden mukaiseksi.” Koistisen mukaan työvoiman ammatillista ja alueellista liikkuvuutta ovat lisänneet alueellinen ja sosiaalinen erilaistuminen tuotanto- ja työpaikkarakenteissa, jolloin töitä ei ole aina tarjolla kohtuullisten työmatkojen päässä. Työttömät voivatkin siten turvautua formaalin palkkatyön ulkopuolisiin työn regiimeihin tekemällä työtä tai kasvattamalla vaihdantaa, joka ei tuo rahatuloja mutta vähentää menoja tai parantaa hyvinvointia. ”Laiskan työttömän” kehystä haastaakin tutkimusaineiston tuottama kuva ”työteliästä työttömästä”, jonka työpanos kohdistuu formaalin palkkatyön puutteessa informaalin työn sektoreille.

14.1 Jatkotutkimusten tarve

Jokainen tässä opinnäytetyössä esiin nostettu kehys soveltuisi lähemmän tarkastelun aiheeksi. Erityisesti huomion kiinnittävät suurimmat kehykset, joita ovat yhteiskunnan rakenteelliset vaikutukset työnhakuun, työttömyyden stigma sekä köyhyys osana

työttömyyttä. Opinnäytetyön käyttämä aineisto tuo esille stigman, pienituloisuuden ja negatiivisen palautteen yhteisvaikutuksen rapauttavan vaikutuksen työttömän hyvinvointiin ja työkykyyn, sekä esittää viittauksia sosiaalisen tuen, yksilön minäkuvaa vahvistavan palautteen ja turvaton talouden positiivisista vaikutuksista toimintakyvyn ylläpitämiselle. Aiheellista voikin olla tutkia, millaisia vaikutuksia turvatulla taloudella sekä positiivisella palautteella on työllistymiseen ja työttömien hyvinvointiin.

Aineisto myös esittää mahdollisuuden työttömyyden myönteisistä vaikutuksista. Jatkotutkimuksia tarvitaan selvittämään, olisiko työmarkkinoiden elvyttämisen, epävarmuuteen perustuvan prekarisaation hillitsemisen sekä työttömien toimintakyvyn säilyttämisen kannalta edullista tutkia keinoja omaksua palkkatyön ulkopuolella vietetty ajanjakso hyötykäyttöön uudelleenkehystämällä työttömyys ei enää yksilön moraalista epäonnistumista heijastavaksi ”möröksi” vaan mahdollisuudeksi kehittää sosiaalisia ja työelämän taitoja ja hyvinvointia osallistumalla yhteiskunnan toimintaan formaalin palkkatyön ulkopuolisten regiimien kautta.

Tässä opinnäytetyössä on havaittu, että virkailijoiden ja asiakkaiden välillä on kommunikaatiota ja yhteistyötä vaikeuttava kuilu: asiakkaat eivät koe tulevansa kuulluiksi ja kohdelluiksi yhdenvertaisina, ja työttömyyteen liitetyn stigman pelko todennäköisesti lisää työttömien tarvetta suojella minäkuvaansa ja vastustaa keskustelukumppanilta saatuja viestejä, jotka voidaan tulkita yritykseksi vahvistaa stigmaa ja vähentää työttömän ihmisyyttä vuorovaikutuksessa. Mitä suurempi stigman pelko on, sitä voimakkaampi on myös toimijan puolustusreaktio, ja hän voi päätyä tulkitsemaan itselleen uhkaavaksi myös käytöksen, joka ei lähtökohtaisesti sitä ole. Taloudellinen epävarmuus ja stigman pelko omalta osaltaan varmasti vaikuttavat epäluottamukseen työllistymistoimenpiteisiin ja toimenpiteitä täytäntöönpanevia virkailijoita kohtaan.

Tarkemman kuvan luominen Suomen työllistämistoimien onnistumisista ja puutteista edellyttäisi laajempaa tutkimusta, jossa tarkastellaan viranomaisten saamia toimintaohjeita ja niiden toteutumista havainnointien sekä mahdollisen asiakaspalautteen keinoin, sekä vertailtaisiin näin saatua tutkimustietoa työllistämistoimenpiteiden asiakkaiden omakohtaisiin kokemuksiin. Saatu tutkimustieto havainnollistaisi, millä keinoin ja minkälaisista lähtökohdista työllisyystoimenpiteitä pyritään TE-virastoissa toteuttamaan, sekä millaisin tavoin nämä toimenpiteet näyttäytyvät itse asiakkaalle.

Aineiston perusteella työttömät myös toivovat itselleen ja pienituloiselle väestölle kohdistettuja tukilinjoja, jotka tarjoaisivat neuvoja arjessa vastaantuleviin ongelmiin. Tarkempia tutkimuksia tarvitaan kartoittamaan tällaisen tarpeen laajuus sekä keinoja välittää neuvontapalveluja työttömille ja pienituloisille aiempaa kattavammin.

Opinnäytetyön käyttämä aineisto myös antaa ymmärtää, että verkossa saatavilla olevat tiedot avoimista työpaikoista eivät tavoita kaikkia työnhakijoita. Työnhakukanavien runsaus ja monimuotoisuus voi tarkoittaa, että erityisesti teknologiataidoiltaan heikommat työttömät eivät osaa niitä käyttää eivätkä välttämättä ole tietoisia niiden olemassaolosta. Rekrytointikanavien yhdenmukaistamisella tai silloittamisella voisi olla positiivinen vaikutus työpaikkojen ja työnhakijoiden paremmalle kohtaamiselle.

14.2 Onko täystyöllisyyttä mahdollista saavuttaa?

Työläisten määrä on kuitenkin aina ylittänyt tarjolla olevien työpaikkojen määrän, ja siten työttömyys on ollut palkkatyöyhteiskuntien luonnollinen ongelma koko teollisuuden historian ajan. (Aho 1988.) Marxin näkemyksen mukaan kapitalismin toimintamalli perustuu erottamattomasti väestön jakautumiseen työssäkäyviin palkkatyöläisiin ja työttömään *työvoimareserviin*, johon kuuluu aina enemmän ihmisiä kuin vapaita työpaikkoja on mahdollista olla tarjolla. Reserviin päätyneet yksilöt ovat elantonsa saadakseen riippuvaisia sosiaaliturvajärjestelmästä niin kauan, kuin heidän reservissä olemisensä jatkuu kunnes työtön joko palkataan formaaliin palkkatyöhön tai hän eläköityy työmarkkinoiden ulkopuolelle. (Koistinen 2014.) Työvoimareservin muodostamaa osaa väestöstä Marx nimitti suhteelliseksi liikaväestöksi, joka kasvaa markkinoiden laajentuessa, usein teknologian avustuksella, uusille tuotantoalueille laajentaen siten markkinoiden kattavan työväestön osuutta. Usein, koska kapitalistisen järjestelmän tarkoitus on tuottaa jatkuvaa voittoa, markkinoiden laajentuminen globaalissa taloudessa tarkoittaa työvoiman kysynnän siirtymistä maihin, joissa työvoiman kustannukset ovat pienemmät kasvattaen liikaväestöä lähtömaassa. (Emt.)

Liikaväestön tuottaminen vastaa Marxin mukaan kapitalismin pyrkimyksiin kerryttää pääomaa, jonka lisäarvon lähde työväestö on. Tässä näkyy se, mitä Koistinen kutsuu ”kohtalokkaaksi ironiaksi”: pääoman kasautuessa myös teknologia kehittyy, jolloin työväestö päätyy tahtomattaan tuottamaan ”lisääntyvässä määrin niitä välineitä, joitten vuoksi suhteellisesti yhä suurempi osa siitä tulee tarpeettomaksi” (Marx 1948, 583, Koistisen 2014, 55 mukaan). Digitaaliteknologian ja automatiikan kehitys sekä globaali talous ovat

mahdollistaneet työtehtävien automatisoinnin ja tuottamisen halvempien työkustannusten maissa ja siten vähentäneet työvoiman kysyntää Suomen kaltaisissa rikkaammissa maissa. Työn tekeminen siis kehittää teknologiaa ja toimintamalleja, jotka tuotannon tehostuessa vähentävät tarvittavat työvoiman määrää, tuottaen siten lisää työttömyyttä.

Yksi sitkeimmin elävistä pyrkimyksistä vähentää työttömyyttä keskittyy palkkojen alennukseen. Sekä klassinen että modernit työttömyysteoriat katsovat työttömyyden olevan laajasti katsoen sekä tilapäistä että vapaaehtoista, joka laajempina ilmiönä esiintyessään johtuu työväestön haluttomuudesta lisätä paikallista sopimista ja alentaa palkkojaan työvoimakustannusten pitämiseksi kurissa. Samaa linjaa tukeva uusklassinen teoria työttömyydestä kritisoi myös vahvoja ammattiliittoja, joiden ajama työehtosopimus- ja palkkauspolitiikka heikentävät erityisesti pienyritysten työllistämismahdollisuuksia³⁷. Keynesiläinen teoria (vaikka ei täysin torjunutkaan palkkojen alentamista osana markkinoiden sopeuttamista) kritisoi tätä näkökulmaa esittämällä, että työttömyys voi olla myös tahatonta, eivätkä palkansaajat voi vaikuttaa työttömyysasteeseen vain omaehtoisesti palkkojaan alentamalla, sillä yksittäiset palkanalennukset eivät johda hintojen alenemiseen vastaavalla tasolla. (Koistinen 2014.)

Saksan työmarkkinoita uudistanut Hartz-reformi purki työmarkkinoiden sääntelyä ja yhdisti työttömyys- ja sosiaaliturvan vähentäen siten pitkäaikaistyöttömyyttä 7,5 prosenttiyksiköllä jakson 2005-2012 aikana, lyhentäen työttömyysjaksojen kestoja sekä kasvattaen työmarkkinoille osallistumista (Suomen Pankki 2013). Toisaalta Saksan ”työllisyysihmeeksikin” tituleerattu reformi kehitti epätyypillisten työsuhteiden rinnalle ns. ”minityöt”, joista maksettu palkka on korkeintaan 850 e/kk. Pääosin sosiaaliturvan varassa eläville (kuten opiskelijat ja eläkeläiset) suunniteltujen minitöiden alkuperäinen tarkoitus oli tarjota lisäansioita sekä toimia ponnahduslautana kokopäiväiseen työsuhteeseen, mutta etenkin naisten osuus minitöitä tekevistä on yllätyttävästi: minityöt ovat ainoa tulonlähde jopa 61 %:lle minitöitä tekevistä naisista, joiden työmarkkinanäkymät on raportoitu huomattavan heikoiksi vain 14 %:n työllistyessä kokopäiväisiin ja 60 %:n kadotessa työmarkkinoilta kokonaan. (Suomen Pankki 2013.) Minityöt ovat siten siivonneet Saksan työmarkkinatilastoja, mutta samalla kasvattaneet köyhyyttä ja eriarvoisuutta.

³⁷ Uusklassiseen työttömyysteoriaan nojaa esimerkiksi Kokoomuksen ajama esitys paikallisen sopimisen lisäämisestä uusien työpaikkojen luomiseksi (Kokoomus 11.9.2020).

Saksan malli ja sitä tukevat työttömyysteoriat ohjaavatkin kysymään, että onko palkkatyöstä saavilla tuloilla tarkoitus elää? Palkkojen alentaminen, paikallinen sopiminen sekä epätyypillisten työsuhteiden kasvattaminen pienentävät tilastollisesti palkkatyön ulkopuolella olevan väestönosan määrää, mutta eivät poista sosiaaliturvan tarvetta tai merkittävästi lisää kokopäivätöitä tekevien määrää. Uusklassiseen työttömyysteoriaan nojaavan mallin tarkoituksena tuntuukin olevan työn itseisarvon säilyttäminen: sosiaaliturvaa voidaan tarvita kompensoimaan palkkatyöstä saatavia riittämättömiä tuloja, mutta näin elantonsa tienaavia ei sentään voida kutsua työttömiksi.

Kuitenkin mikäli tavoitteena on, että yksilö tienaa elantonsa ilman verorahoin kustannettavia sosiaaliturvia, näissä puitteissa täystyöllisyyden saavuttaminen vaikuttaa sateenkaaren päässä olevan aarteen metsästykseltä, jonka tavoiteltavuus loittonee sitä mukaa, kun teknologia kehittyy ja työntekoa voidaan tehostaa tai työvoimaa voidaan kokonaan korvata automaation lisääntymisellä. Työttömyysasteen kasvun hillitsemiselle ei kuitenkaan ole ratkaisu pyrkii jarruttamaan teknologian kehitystä, jota tarvitaan tuottavuuden kasvun ja kilpailukyvyn ylläpitämiseen (Kauhanen ym. 2015).

Niinikään työttömyystoimien parantamiseksi ei riitä vain se, että tarkastellaan avointen työpaikkojen määrää ja pyritään kannustamaan työnantajia palkkaamaan lisää työntekijöitä ja työttömiä hakemaan vapaita paikkoja entistä aktiivisemmin. Pyrkiminen alhaiseen rekrytointikynnökseen ja koulutukseen (etenkin aikuiskoulutukseen) panostamiseen toimivat paikallisen tason lääkkeenä työvoiman liikkuvuuden varmistamiseksi, mutta eivät koske yhteiskunnallisella tasolla tapahtuvaa laajempaa työelämän muutosta, mitä teknologian kehitys ajaa.

Sen sijaan yhä vain olennaisemmaksi kysymykseksi muotoutuu työn, ja sitä kautta työllisyyden ja työttömyyden roolin uudelleenmäärittely suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomi ei ole enää palkkatyön varhaisvaiheen traditionaalinen yhteiskunta, jossa palkkatyön puutteessa liikaväestö saattoi palata maaseudulle odottamaan talouskasvun aikoja, ja palkkatyöyhteiskunnan kypsä vaihekin, jossa markkinayhteiskunta on täysin syrjäyttänyt omavaraistuotannon ja väestö on siirtynyt kokonaan työvoiman piiriin (Aho 1988), on hiljalleen jäämässä taakse. Sen sijaan Suomen voi esittää kuuluvan palkkatyön myöhäisvaiheeseen, joita digitaaliteknologian kehitys ajaa kohti tulevaisuutta, jossa työvoimalle on yhä vain vähemmän kysyntää silloinkin, kun digitaaliteknologian murros synnyttää kokonaan uusia työllistymismahdollisuuksia.

Meidän onkin esitettävä uudelleen samat kysymykset, jotka nousivat esille tämän opinnäytetyön toisessa luvussa: mitä työ oikeastaan on, mitä se meille merkitsee, ja miksi teemme työtä?

Etsimällä vastauksia näihin kysymyksiin tulemme myös määritelleeksi uudelleen paitsi työn myös sitä kautta työttömyyden roolin yhteiskunnassa. Kenties palkattuna olemisen tai itsensä työllistämisen aika on kääntymässä loppuilleen. Tulevaisuudessa työllinen voi olla ihminen, joka osallistuu yhteiskunnan toimintaan kaikkien työn organisaation muotojen kautta: ihminen, joka osallistuu aktiivisesti vapaaehtoistyöhön urheiluseuroissa, organisaatioissa ja tapahtumissa voidaan määritellä aivan yhtä työllistetyksi kuin ihminen, joka toimii tyypillisessä työsuhteessa.

Yhteiskunnallisten kehysten muodostama kuva laiskasta työttömästä ei perustu tutkittuun tietoon vaan mielikuviin, jotka saavat alkunsa kun työttömyys kehystetään ei omana ilmiönään vaan palkkatyöhön liitettyjen arvojen ja aatteiden negatiivina. Tästä johtuen tutkimustieto yksinään ei riitä muuttamaan tätä kuvaa, vaan pysyvien muutosten saavuttamiseksi on sen sijaan pyrittävä uudelleenkehystämään työn rooli yhteiskunnassa, ja tämän kautta sovitettava uudestaan työttömyys osaksi yhteiskuntaa. Tunnustamalla työttömyyden pysyvyys voidaan työttömyys ja työttömän statuksen saaneet henkilöt hyväksyä yhteiskunnan jäseniksi, joille kuuluu oikeus yhteiskunnan tarjoamaan tukeen, tai kuten presidentti Sauli Niinistö asian uudenvuodenpuheessaan ilmaisi, ”ihmisyyteen ja ihmisarvoiseen elämään”.

15. LÄHTEET

15.1 Kirjallisuus

- Aho, S. (1988). *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana: Tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja "työyhteiskunnan kriisistä"*. Tutkijaliitto.
- Alatalo, J., Mähönen, E. & Räisänen, H. (2017). Nuorten ja nuorten aikuisten työelämä ja sen ulkopuolisuus. *Työ- ja elinkeinoministeriö* [verkkajulkaisu]. TEM-analyyseja, 76/2017. ISSN=1797-5271. Noudettu 10.07.2020 osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-211-8>
- Anttila, T., Oinas, T. & Mustosmäki, A. (2016). *Työn organisointi, yhteistoiminta jaöntekijöiden hyvinvointi Suomessa ja Euroopassa: Tutkimushankkeen loppuraportti 29.4.2016*. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6669-0>
- Asplund, R. & Koistinen, P. (2014). *Nuorten työllistyminen ja työllisyys työvoimapolitiikan valossa*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA.
- Belle, D. E. (1983). The impact of poverty on social networks and supports. *Marriage & Family Review*, 5(4), 89-103.
- Björnehed, E. & Erikson, J. (2018). Making the most of the frame: developing the analytical potential of frame analysis. *Policy Studies*, 39(2), 109-126.
- Bourdieu, P. (1999). *The weight of the world: Social suffering in contemporary society*. Polity Press.
- Bullingham, L. and Vasconcelos, A.C. (2013). 'The presentation of self in the online world': Goffman and the study of online identities. *Journal of Information Science*, 39(1). 101 - 112. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0165551512470051>
- Durkheim, Emile (1990). *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus
- Elmgren, H. (2020). *On the problems of meritocracy*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Eskelinen, A. (2003). *Weberiläinen yrittäjien maailmankuva laman ajan Suomessa: Näkemys työllistymisen mahdollisuuksista ja siihen vaikuttavista tekijöistä*. Jyväskylä.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster Inc.
- Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Goffman, E. (2012). *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Tampere: Vastapaino.
- Gould, R. & Ilmarinen, J. (2010) Miten työkykyä voidaan arvioida? Teoksessa: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Aromaa, A. & Koskinen, S. (toim.) *Suomalaisten työ, työkyky ja*

terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti/Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL): 11/2010. 33-35. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085400>

Grint, K. (2005). *The Sociology of Work*. 3rd edition. Cambridge: Polity Press.

Hanhijoki, I. (2020). *Koulutus ja työvoiman kysyntä 2035. Osaamisen ennakoitifoorumien ennakoitituloksia tulevaisuuden koulutustarpeista*. Opetushallitus, Raportit ja selvitykset 2020:6.

Heinonen, T. & Mustonen, M. (2006). *Viimesijaisen viimesijaista sosiaalityötä? Aikuisosiaalityön toiminnan kehykset ja niiden pohjalta rakentuva työnkuva*. Pro gradu, Jyväskylän yliopisto. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2006530>

Heliövaara, M; Kaila-Kangas, L. & Viikari-Juntura, E. (2010) Työ ja tuki- ja liikuntaelinsairaudet. Teoksessa: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Aromaa, A. & Koskinen, S. (toim.) *Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa*. Raportti/Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL): 11/2010. 26-32. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085400>

Hill, M. (2014). *'Bomb talk' and Erving Goffman's frame analysis*. SAGE Research Methods Cases. Noudettu osoitteesta <http://methods.sagepub.com.ezproxy.jyu.fi/case/bomb-talk-and-erving-goffmans-frame-analysis> 29.2.2020.

Holm, P., Nivalainen, S., Volk, R. (2008). Työvoiman alueellisen liikkuvuuden kannustavuus. Teoksessa: *Työvoiman alueellisen liikkuvuuden esteet ja kannustimet*, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/200.

Härkönen, J. (2010). Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa: J. Erola (toim.). *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus. 51-66.

Isokangas, A. & Kankkunen, P. (2011). *Suora yhteys: Näin sosiaalinen media muuttaa yritykset*. Helsinki: Taloustieto.

Jameson, F. (1976). On Goffman's Frame Analysis. *Theory and Society*, 3(1), kevät 1976. 119-133. [E-artikkeli] Noudettu osoitteesta: <https://www.jstor.org/stable/656942>

Jokivuori, P; Ruuskanen, P; Siisiäinen, M. & Wilska, T-A. (2013). Sosiologia yhteiskunnan rakenteiden ja toimijoiden tulkina. Teoksessa: Moisio, O-P; Korhonen, P. & Wilska, T-A. (toim.) *Yhteiskuntatieteiden ovella*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 142—182.

Kantola, A. & Kautto, M. (2002). *Hyvinvoinnin valinnat: Suomen malli 2000-luvulla*. Edita.

Karjalainen, J. & Moisio, P. (2010). Kannustin- ja byrokraatialoukut suomalaisessa sosiaaliturvassa. Teoksessa: Vaarama, M.; Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. 112—123.

Karvonen, E. (2000). Tulkintakehys (frame) ja kehystäminen. *Media & Viestintä*, 23(2). 78-84. [E-artikkeli] Noudettu osoitteesta: <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/61529> [Viitattu: 26.02.2020].

- Karvonen, S; Kauppinen, T. M. & Ilmarinen, K. (2010). Koetun hyvinvoinnin erot ja kehitys asuinpaikan mukaan. *Suomalaisten hyvinvointi 2010*, 216-233.
- Kauhanen, A; Maliranta, M; Rouvinen, P. & Vihriälä, V. (2015) *Työn murros: Riittääkö dynamiikka?* Helsinki: Taloustieto Oy.
- Kauppinen, T.M.; Saikku, P. & Kokko, R-L. (2010) Työttömyys ja huono-osaisuuden kasautuminen. Teoksessa: Vaarama, M.; Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. 234—250.
- Kaur, S; Mullainathan, S; Oh, S.& Schilbach, F. (2021) Do Financial Concerns Make Workers Less Productive? *National Bureau of Economic Research*. Working Paper No. 28338. Tammikuu 2021. [E-artikkeli] DOI: 10.3386/w28338. Noudettu osoitteesta: <https://www.nber.org/papers/w28338> [5.3.2021] *Ei vertaisarvioitu*.
- Kelhä, M. (2008) Äitiys, luokka ja ikä. Teoksessa: T. Tolonen (toim.). *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, U., Nätti, J., Mauno, S., & Mäkikangas, A. (2004). Työttömyys ja työn epävarmuus koetun terveyden riskitekijöinä: kokemuksia vertaileva tutkimus. *Työelämän tutkimus - Arbetslivforskning*, 2 (1), 1-11. Noudettu osoitteesta: <https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/89085>
- Koistinen, P. 2014. *Työ, työvoima ja politiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Koskinen, S; Martelin, T; Sainio, P. & Gould, R. (2010) Työkyky ja terveys. Teoksessa: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Aromaa, A. & Koskinen, S. (toim.) *Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa*. Raportti/Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL): 11/2010. 51-59. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085400>
- Krug, G; Drasch, K. & Jungbauer-Gans, M. (2019) The social stigma of unemployment: consequences of stigma consciousness on job search attitudes, behaviour and success. *Journal for Labour Market Research*, 53 (11). 1-27. [E-artikkeli] DOI: <https://doi.org/10.1186/s12651-019-0261-4>
- Kärkkäinen, O. (2017). *Mä lähden stadiin: Työn perässä muuttamisen kannustimet*. Nordea Working Papers 1/2017.
- Lindqvist, M. (2003) Monenlaisia köyhyysasteita. *Eurooppalainen elinolotutkimus, Hyvinvointikatsaus* 1/2003. 9-13.
- Lohva, M. (2019) ”Miltä se tuntuu olla työtön?” *Palkkatyökäsityksiä ja työttömyyden kokemuksia Pohjois-Pohjanmaalla 1990-luvun laman aikana* (pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto). Noudettu osoitteesta: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/63410>
- Luhtakallio, E. & Ylä-Anttila, T. (2011) Julkisen oikeuttamisen analyysi sosiologisena tutkimusmenetelmänä. *Sosiologia* 1/2011. 34—51.

- Mangeloja, E; Kauppakorkeakoulu, Economics, S. o. B. a., scholarship, B. o. d. & Taloustiede. (2018). *Martti Luther taloudellisena ajattelijana*. Kansantaloudellinen yhdistys.
- Manning, P. (1992). *Erving Goffman and modern sociology*. Cambridge: Polity.
- McClelland, A. (2000) Effects of Unemployment on the Family. *The Economic and Labour Relations Review*, 11(2). 198-212.
- Mesiäinen, P. (2004). *Itseen liittyvien voimavarojen ja ikääntymisen rooli työttömyyden ja subjektiivisen terveyden välisessä yhteydessä* (pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto). Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2004953178>
- Moisio, P. (2006) Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2006):6. 639-645.
- Mullainathan, S. & Shafir, E. (2013) *Scarcity, Why Having Too Little Means So Much*. New York: Times Books.
- Mustosmäki, A. (2017). Pohjoismainen työmarkkinamalli digipaniikin aikakaudella. *Impulsseja*, kesäkuu 2017. Noudettu osoitteesta: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/55017>
- Myrskylä, P. (2012) Alueellisten työmarkkinoiden muutos. *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja*. Työ ja yrittäjyys, 1/2012.
- Mäntyneva, P. H. (2019). Toimijuuden vahvistumisen edellytykset kuntouttavassa työtoiminnassa. *Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja*, 20. 11 - 36. Noudettu osoitteesta: <https://doi.org/10.30675/sa.70243>
- Niemi, P. & Pajunen, J. (2013) Tiede. Teoksessa: Moisio, O-P; Korhonen, P. & Wilska, T-A. (toim.) *Yhteiskuntatieteiden ovella*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 19-59.
- Närhi, M. (2017) *Velvoitetyöhön osallistuvan oikeudellinen asema. Esimerkkinä kuntouttava työtoiminta* (pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto).
- Nätti, J. & Pyöriä, P. (2017) Epätyypilliset työsuhteet, epävarmuus ja liikkuvuus. Teoksessa: Pyöriä, P. & Anttila, T. (toim.) *Työelämän myytit ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus. 24-35.
- Pehkonen, J; Huuskonen, J. & Tornberg, K., Kauppakorkeakoulu, Economics, S. o. B. a., scholarship, A. o. i. & Taloustiede. (2018). *Työmarkkinoiden heikko kohtaanto on erityisesti kasvukeskusten ongelma*. Työ- ja elinkeinoministeriö. Noudettu osoitteesta: <http://www.urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201803231823>
- Perttilä, R. (2011). *Social capital, coping and information behaviour of long-term unemployed people in Finland*. Åbo Akademi University Press.
- Peräkylä, A. 1990. *Kuoleman monet kasvot: Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.

- Pirttilä-Backman, A., Ahokas, M., Myyry, L. & Lähteenoja, S. (toim.) 2005. *Arvot, moraalit ja yhteiskunta: Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pohlan, L. (2019) Unemployment and social exclusion. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 164/2019. 273-299. Noudettu osoitteesta: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2019.06.006>.
- Puroila, A. (2002). *Erving Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pyykkönen, M. (2014). *Ylistetty yrittäjyys*. Jyväskylän yliopisto.
- Pyöriä, P. (2017) Johdanto: Työelämän kielteinen julkisuuskuva ja tutkimus. Teoksessa: Pyöriä, P. & Anttila, T. (toim.) *Työelämän myytit ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus. 6-23.
- Pyöriä, P. & Ojala, S. (2017) Työn prekarisaatio. Teoksessa: Pyöriä, P. & Anttila, T. (toim.) *Työelämän myytit ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus. 36-55.
- Pöri, H. (2018). *Tekoäly osana rekrytointia (AMK opinnäytetyö, Turun ammattikorkeakoulu)*. Turku.
- Saaristo, K. & Jokinen, K. (2010). *Sosiologia*. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Schwartz, S. H. & Puohiniemi, M. (2011). *Kulttuuriset arvo-orientaatiot: Kansallisten erojen luonne ja seuraukset*. Espoo: Limor.
- Suomen Pankki & Schmöller, M. (2013) Näkökulma Saksan "työllisyysihmeeseen": työmarkkinatoteumat ja hyvinvointi työmarkkinoiden muutoksen jälkeen. *BoF Online* 9/2013. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-20140807738>
- Seppälä, P. (2018) Mitä, kuinka ja miksi: selittäminen historian tutkimuksessa. Teoksessa: T. Kaidesoja, T. Kankainen & P. Ylikoski. (toim.) *Syistä selityksiin: kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*. Tallinna: Gaudeamus. 199-233.
- Siltala, J. (2007). *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava.
- Stuart, Heather. (2004). Stigma and Work. *HealthcarePapers*, 5(2). 100-111. Noudettu osoitteesta: https://www.researchgate.net/publication/7906884_Stigma_and_Work
- Suhonen, P. (1988). *Suomalaisten arvot ja politiikka*. Porvoo: WSOY.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- Valkonen, J. & Saaristo, K. (2016) Ympäristökonfliktit. Teoksessa: J. Valkonen (toim.) *Ympäristösosiologia*. Jyväskylä: SoPhi. 101-114.
- Varje, P. (2014) "Palvelukseen halutaan": työpaikkailmoitusten työntekijä. Teoksessa: Väänänen, A. & Turtiainen, J. (toim.) *Suomalainen työntekijyys 1945-2013*. Tampere: Vastapaino. 18-53.

VATT ja Kyyrä, T; Naumanen, P; Pesola, H; Uusitalo, R. & Ylikännö, M. (2019) *Aktiivimallin vaikutukset työttömiin ja TE-toimistojen toimintaan* [sähköinen tutkimusaineisto]. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-274-246-9>

Viitasalo, N. (2015). *Varttuneet ja ikäsyryjä työssä. Tampere University Press.*

Vroman, W. (2010) *The Role of Unemployment Insurance As an Automatic Stabilizer During a Recession*. IMPAQ International, raportti, heinäkuu 2010. Noudettu osoitteesta: https://wdr.doleta.gov/research/FullText_Documents/ETAOP2010-10.pdf

Vähätalo, K. (1988) Yksilön suhde työhön ja työttömyyteen. Teoksessa: Saksala, E. (toim.) *Muutoksen sosiologia*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 55-62.

Väänänen, A. & Turtiainen, J. (2014) Suomalaisen työntekijyyden muutos 1945-2013. Teoksessa: Väänänen, A. & Turtiainen, J. (toim.) *Suomalainen työntekijä 1945-2013*. Tampere: Vastapaino. 261-302.

Weber, M. (1980). *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Juva: WSOY.

Yli-Hakola, S. & Tiusanen, M. (2020) *Digitalisaation Vaikutukset Rekrytointiin* (pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto). Noudettu osoitteesta <http://www.urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202010096134>

Ylikoski, P. (2018). Selittäminen, ymmärtäminen ja kausaaliset mekanismit. Teoksessa: T. Kaidesoja, T. Kankainen & P. Ylikoski. (toim.) *Systä selityksiin: kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*. Tallinna: Gaudeamus. 20-54.

Ylönen, M. & Litmanen, T. (2016) Sosiologisia lähestymistapoja yhteiskunnan ympäristösuhteeseen. Teoksessa: J. Valkonen (toim.) *Ympäristösosiologia*. Jyväskylä: SoPhi. 51-82.

15.2 Verkkosivut

Duunitori (2019) Kansallinen 2019 rekrytointitutkimus. Julkaistu 5.6.2019. Noudettu osoitteesta <https://duunitori.fi/rekrytointi/2019-rekrytointitutkimus>

Finlex (1999) Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Noudettu osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Finlex (2014) Yhdenvertaisuuslaki. Noudettu osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

Ihmisoikeusliitto (15.6.2018) Euroopan neuvostolta toistuvasti kritiikkiä Suomen perusturvan liian alhaisesta tasosta. Noudettu osoitteesta: <https://ihmisoikeusliitto.fi/euroopan-neuvostolta-kritiikkia-suomen-perusturvan-liian-alhaisesta-tasosta>

Kela (2017) Asiakaskirje. Työttömyysturva: aktiivimalli 1.1.2018 alkaen. Noudettu osoitteesta <https://www.kela.fi/documents/10180/0/Kirje%2Baktiivimallista/697c2cfe-3a72-4116-8e05-eb18f4c8cfb0>

Kokoomus (11.9.2020) Kokoomus jättää lakialoitteen paikallisen sopimisen laajentamisesta – ”Toivomme päätöksiä jo budjettiriihestä”. Noudettu osoitteesta: <https://www.kokoomus.fi/kokoomus-jattaa-lakialoitteen-paikallisen-sopimisen-laajentamisesta-toivomme-paatoksia-jo-budjettiriihesta>

Kuuppelomäki, T. (2020) Koulutusleikkaukset ja kansantalous [blogi], julkaistu 1.5. Palkansaajien tutkimuslaitos. <https://labour.fi/julkaisu/koulutusleikkaukset-ja-kansantalous>

Lastensuojelun Keskusliitto, LSK. (28.2.2020) Parasta lapsuutta, mitä rahalla saa – mitä on lapsiköyhyys, eriarvoisuus ja niukkuus Suomessa? Noudettu osoitteesta: <https://www.lskl.fi/uutiset/parasta-lapsuutta-mita-rahalla-saa-mita-on-lapsikoyhyys-eriarvoisuus-ja-niukkuus-suomessa>

Nurmi, L. (5.1.2018) Oppositiojohtaja Antti Rinne: Hallituksen ihmiskuvan vääristyneisyys johtaa älyttömyyksiin – ”halutaan laittaa työttömät polvilleen ja antaa niskalaukaus”. Aamulehti. Noudettu osoitteesta: <https://www.aamulehti.fi/uutiset/art-2000007284750.html>

Riikonen, J. (13.10.2017) Ossi Nyman ei tee töitä ja sanoo, että työvoimatoimisto on ihmisoikeusloukkaus – näin ”ideologisesti työtön” taktikoi itselleen yhteiskunnan tuet. *Helsingin Sanomat*. Noudettu osoitteesta: <https://www.hs.fi/elama/art-2000005405564.html>

TE-palvelut (7.2.2021) Mitä karenssi tarkoittaa? Noudettu osoitteesta: https://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/jos_jaat_tyottomaksi/tyottomyysturva/karenssi/index.html

TE-palvelut (9.3.2021) Työttömyysetuus - kenelle ja millä ehdoin? Noudettu osoitteesta: https://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/jos_jaat_tyottomaksi/tyottomyysturva/tyottomyysetuus/index.html

Tieteen termipankki (9.3.2021) Oikeustiede: hyvinvointivaltio. Noudettu osoitteesta: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:hyvinvointivaltio>

Tilli, J. (9.1.2018) Oleskeluyhteiskunnasta työyhteiskuntaan? Aktiivimalli uusliberaalina vallankäyttönä. [Blogi] *Politiikasta*. Noudettu osoitteesta: <https://politiikasta.fi/oleskeluyhteiskunnasta-tyoyhteiskuntaan-aktiivimalli-uusliberaalina-vallankayttona>

15.3 Tilastot

Eurostat. (Kesäkuu 2020). Unemployment statistics. Noudettu osoitteesta: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics

Findikaattori (7.5.2020) Osa-aikaiset ja määräaikaiset työsuhteet. Noudettu osoitteesta: <https://findikaattori.fi/fi/53>

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) A. Työvoimatutkimus [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-7830. Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 10.7.2020 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/tyti/2020/05/tyti_2020_05_2020-06-24_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) B. Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Liitetaulukko 15. Työttömät sukupuolen ja iän mukaan 2019/05 - 2020/05. Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 10.7.2020 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/tyti/2020/05/tyti_2020_05_2020-06-24_tau_015_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) C. Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Liitetaulukko 16. Työttömyysasteet sukupuolen ja iän mukaan 2019/05 - 2020/05. Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 10.7.2020 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/tyti/2020/05/tyti_2020_05_2020-06-24_tau_016_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) D. Avoimet työpaikat [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-2251. 1. Vuosineljännes 2020. Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 3.8.2020 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/atp/2020/01/atp_2020_01_2020-05-19_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) E. Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. syyskuu 2020, Liitetaulukko 43. Työttömyysasteet maakunnan (2011) mukaan 2019/III - 2020/III. Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 30.3.2021 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/tyti/2020/09/tyti_2020_09_2020-10-20_tau_043_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) F. Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. joulukuu 2019, Liitetaulukko 31. Työlliset maakunnan (2011) mukaan 2018/IV - 2019/IV, 15-74-vuotiaat. Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 30.3.2021 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/tyti/2019/12/tyti_2019_12_2020-01-24_tau_031_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) G. Elinolotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=2669-8854. 01 2020. Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 19.4.2021 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/eot/2020/01/eot_2020_01_2021-02-09_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020) H. Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Työllisyys ja työttömyys 2020, Liitetaulukko 25. Työttömyysasteet koulutusasteen ja sukupuolen mukaan vuosina 2011 - 2020, 15-74-vuotiaat . Helsinki: Tilastokeskus. Noudettu 4.5.2021 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/tyti/2020/13/tyti_2020_13_2021-03-04_tau_025_fi.html

TEM, Työ- ja elinkeinoministeriö (2019) Työllisyyskatsaus, lokakuu 2019. Noudettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201901242848>

Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos (THL) (2020) Työllisyys ja työsuhteet sukupuolittain. Noudettu 7.3.2021 osoitteesta: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/tyo-ja-toimeentulo/tyollisyys-ja-tyosuhteet-sukupuolittain>

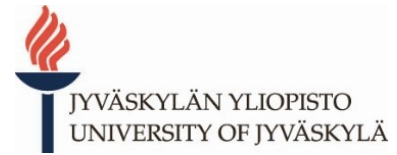
Tilastokeskus (11.4.2005). Kun epätyypillisestä tuli tyypillistä. Noudettu osoitteesta: https://www.stat.fi/tup/tieto aika/tilaajat/ta_03_05_epatyypillinen.html

Tilastokeskus (11.3.2021) Työelämä: Epätyypilliset työsuhteet. Noudettu osoitteesta: <https://www.stat.fi/tup/tasaarvo/tyoelama/index.html#epatyypilliset>

16. LIITTEET

16.1 Liite 1. Kirjoituskutsu.

KIRJOITUSKUTSU TYÖTTÖMILLE

Etsitään vastaajia pro gradu -työhön

Opiskelen yhteiskuntatieteiden maisterin tutkintoa Jyväskylän yliopistossa, ja teen pro gradu -tutkielmaa työttömyydestä arjessa. Kerään tutkimusta varten vapaamuotoisia kirjoituksia työttömiltä suomalaisilta. Kirjoituksissa voi käsitellä esimerkiksi seuraavia teemoja:

Miten kuvailisit työttömyyttäsi? Kuinka työttömyys on vaikuttanut elämääsi? Millaisin tavoin työttömyys näkyy arjessasi?

Onko työttömyys vaikuttanut sosiaalisiin suhteisiin? Millaisia tunteita työttömyys sinussa herättää? Koetko esim. tyytyväisyyttä, pelkoa, helpotusta, häpeää, väsymystä, vapautuneisuutta...? Millaisia uhkia ja mahdollisuuksia työttömyyteesi liittyy?

Onko työttömyys rajoittanut elämääsi, tai tuonut enemmän vapautta? Millä tavoin, ja missä tilanteissa? Millaisissa tilanteissa työttömänä oleminen korostuu? Mikä on mielestäsi keskeisin syy työttömyyteesi?

Kirjoituksessa on hyvä käyttää kokonaisia lauseita, ja kirjoituksen suositeltava pituus on n. 3-5 sivua. Kirjoitus saa olla pohdiskelua, muistelevaa, esseetyyppinen tai päiväkirja. Kirjoituksessa ajatukset saa ilmaista vapaasti ja kirjoittaa voi myös aiheen vierestä mikäli se on käsiteltävän aiheen kannalta olennaista. Mitkään ajatukset, kokemukset tai tuntemukset eivät ole väärä, voit kirjoittaa täysin vapaasti.

Palautathan kirjoituksesi 31.3.2020 mennessä.

Mainitse kirjoituksessasi taustatietoina myös ikäsi, sukupuolesi, koulutustaustasi, sekä kuinka kauan työttömyytesi on kestänyt.

Lähetämällä vastauksesi annat suostumuksesi käyttää vastaustasi tässä tutkimuksessa. Kaikki tiedot käsitellään luottamuksellisesti, ja kerättyä aineistoa käytetään vain tässä tutkimuksessa. Kaikki arkaluontoiset tiedot jäävät tutkijan tietoon, ja tekstissä esiintyvät nimet ja paikkakunnat sensuroidaan vastaajan henkilötietojen suojaamiseksi.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista eikä sisällä velvoitteita. Voit halutessasi keskeyttää osallistumisen ilman perusteluja ja pyytää, ettei tekstiäsi käsitellä tässä tutkimuksessa.

Yhteystiedot

Kirjoitukset voi lähettää liitteenä seuraavaan sähköpostiosoitteeseen otsikolla "Työttömyystutkimus":
bastian.m.j.tammentie@student.jyu.fi

Lisätietoja antaa

Bastian Tammentie
bastian.m.j.tammentie@student.jyu.fi
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto